

J. 237
1924

Í
D O M
I N
S
V
E
T
Í 9 2 4

VSEBINA ŠTEVILKE 1.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Anton Vodnik: Kličem te, ljubljena. 6. — Stanko Majcen: Pesmi: Konec, Podoba, Kažipot. 11. — Miran Jarc: Sožitje. 15. — Mirko Pretnar: Kadar sediva ob jezeru. 15. — Dante Alighieri: La Divina Commedia. III. 19. 18.
- II. **Pripovedna proza:** Ivan Pregelj: Šmonca, I. Njegovo polje. 1. — F. S. Finžgar: Tri črne žene. 8. — Fr. Bevk: Beda. 12. — J. Pogačnik: Pismo. 17.

PROSVETNI DEL:

- I. **Slovstvo:** 1. Članki: J. Puntar: Literarna umetnina. 22. — A. Res: Narodna pesem: 1. Narodna pesem v romantiški luči. 28. — 2. O postanku poezije. 30. — A. Vodnik: Pesem in ti. 32. — M. Jarc: Umetnost in življenje. 33. — I. Pregelj: Besede o kritiki. 35. — F. Koblar: Ivan Pregelj. 36. — N. Zupanič: Nepoznani podobi Janeza Trdine in Leopoldine Kuraltove. 42. — Fr. Stelè: Literarno-zgodovinske beležke: 1. Donesek k literarnim začetkom Ivana Cankarja. 44. — 2. Anton Medved — risar. 44. — 3. Rokopis Ivana Cankarja. 45. — 2. Ocene: 1. VI. Levstik: Gadje gnezdo (Fr. Koblar). 45. — 2. J. Jurčič: Spisi. III., VIII. zv. (J. Debevec). 46. — 3. J. E. Krek: Izbrani spisi. I. zv. (J. Lovrenčič). 46. — 4. Platon: Sokratov zagovor (J. Debevec). 46. — 5. Brata Gasparija: Pratika za deco (Frst). 47. — 6. R. Bendè: Pohojena greda (I. P.). 48. — Dr. K. Ozvald: Za vsak dan. I. (J. Lovrenčič). 48. — Narodne pravljice iz Prekmurja (I. P.). 48. — 9. Iz literature o slovstveni vedi. 48.
- II. **Glasba:** V. Vodopivec: Mešani in moški zbori (St. Premrl). 48.

PLATNICE:

CL. — Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

ILUSTRACIJE:

Priloga I.: Sl. 1. Leopoldina Kuraltova. — Sl. 2. I. Vavpotič: I. Trdina. — Sl. 3. Faksimile A. Medvedovega rokopisa. — Slike v tekstu: Jakac B.: Ilustracija k A. Gradnik: Pisma. 1. — Isti: Naslovna ilustracija k A. Gradnikovi zbirki »Pisma«. 7. — Isti: Godba na trgu. 11. — Isti: Lesorez. 18. — Ivan Cankar: Za narodov blagor. Konec III. dej. Faksimile rokopisa. 16. — Isti: Za narodov blagor. I/4. 21.

»DOM IN SVET« IZHAJA VSAK DRUGI MESEC. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRTLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI. :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA CESTA 10 (PRULE), IN DR. FRANCE STELE (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80.

DOMIN SVET

LETNIK 37. V LJUBLJANI 1. FEBRUARJA 1924. ŠTEVILKA 1.

ZE POZNA JE NOB KO TI PIJEM
ZAH. NOB NE PRINAYA!
MIRU MI. ODKAR TE POZNAM. V SA
JUTRA ME ZARJA
BEDEBO YE NAJDE. V SE DOLGE NOBI ODEIVARJA
TI MOJE NEMIRNO SRCE. KAR /KRIVNO/STNO
ME VPRAJA
TUOZ GLAS. KI POV/ODI GA GUPEN. GLEZ
V NOENI TIVINI
POV/ODI. POV/ODI TE VIDIM. DOKLER JE DNEVA
PRIKAZE KRIFEA /VITLOBA IN ZOPET TAZ REVA
SLOKIN OSAMIJENA NA MOKRI BLAZINI

JAKAC B.: IL. K. A. GRADNIK »PISMA«.

ŠMONCA.

IVAN PREGELJ.

»Ali si iz moje zemlje in matere, sodobnik moj, ali nisi? Kako pak učiš? Da smo plemenska čreda in da nismo narod in ne bomo? Da so nam meje preozke? Da svoje zgodovine nimamo? Da tudi v svojo bodočnost verjeti ne moremo? — Prijatelj, sodobnik moj, tvoje ime je hudič...«

»Hudič, sem rekel, ker me boliš. Ker nimaš oči, ki imajo nébes nad seboj, da ga vidijo, kadar le hočejo. Ker nimaš stopal, da bi ti pojoče globino razodele v tegobah poti. Globino najglobljo v svetih gomilah. Ker nisi vzletel v višine, ker nisi segel v globost. Zato, ker me ljubiš, sem ti rekel hudič...«

»Zato, ker le šteješ in rajtaš. Zato te kolnem, dvanajsti, kakor te je klet Učenik v najsvetejši človeški svoji uri: hudič, hudič, hudič...«

»Morda bo odgovoril blagoslov nebes na mojo kletev in potrdil: Amen!...«

(Refleksija na Jenkovem grobu v zdanjih dneh.)

I. NJEGOVO POLJE.

Vsredo slovenskih zemelj je leglo široko polje. Kakor okrog jezera se je spletel okoli polja v dvojen venec visoki in nizki breg: eonska rast zemlje in zgodovina ljudi: bolest grude in žalost človeških src. Človeških src hrepenenje je izbiseril čas v tihih cerkvicah bližnjih in nižjih vrhov pri sveti Marjeti, pri svetem Joštu, pri svetem Gabrijelu na Planici, pri svetem Urhu na Križni gori, pri svetem Mohorju vrh Osovnika, pri sveti Katarini, pri Materi božji na Šmarni gori, pri svetem Primožu za Kamnikom, pri svetem Ambrožu nad Šenturško goro, pri svetem Štefanu nad Velesovim, pri svetem Miklavžu na Možanci in pri svetem Jakobu v čemšeniški prisojnosti. Žalost zemlje je zrastle za svetei in so kakor trni v kroni Krvavec in Greben, Grintovec in Kočna, Zaplata s Hudičevim borštom, Storžič, Kriška gora, Begunjšica, Stol in zadnji stražnik v zimah Triglav; »črnokrilata« Jelovca, dvoglavi Ratitovec, trojni Blegoš, loški Ljubnik in zadnji stražar v solncu pod Polhograjei — Krim...

Samó bližnji sosedje, božji svetei vidijo jasno v polje. Vidijo kakor na dlani. Vidijo cesto čez polje, ki je od vekov, vidijo ceste čez polje, ki so iz časa. Kakor na človeški dlani, kamor so se od rojstva zapisale črte: *linea vitalis*, *linea prosperitatis*, *linea solis* in sestre... Sava, cesarska cesta, občinske poti...

Kadar zapadejo slane, vidijo svetei polje kakor v lesorezu. Strnjena bojna krdela so se posejala čez polje v dve vojski ob črti življenja. Pestri praporci vihrajo krdelom ob boku. Krdela so temne gmajne smrečja, hrastovja in gabrovja. Čakaš, trpiš, da ne vstanejo in ne gredo kot Macbethov gozd. Praporci so sela s pisanim spremstvom kozelcev. Čakaš, trpiš, da ne jeknejo bobni na pokolj... Bojno čelo grozi čelu, desni savski breg in levi savski breg, Drulovka proti Hrastju, Breg proti Prebačevemu, Jama proti Žerjavki, Praše proti Trebojam, Mavčiče proti Mošam, Podreča proti Dobročajni z vsem, kar je zad. Zad so krdela, je Hrastovec in Fraj del, zad so Srednje njive in Ledine, Poline in Velike ločne, Hrastiče in Tičarji, Plesno in Planjave, Velike in Smrekove dobrove; zad je še Gmajna pod Mejo proti gmajnam za Trajberkom okoli Tragarice z vsem, kar je spred in zad...

Njegovo polje je desni breg. Za njega dni je šel čez Savo pod Kranjem lesen most z božjo martro na sredi. Od Zbilj na Smlednik je vozil brod. Le v Loki je bil kamenit most, »smrt škofa Leopolda« imenovan. Med božjo martro pod Kranjem, med brodom pod Smlednikom in med smrtjo škofa Leopolda je njegovo polje, od Labor do Jeperce in Trate pravokoten trikotnik, živ samó v stranicah, v sredi gluh kot mrtev rog in mrtev kot nema dlan, ki jo pišejo le brezglasne črte solnca, sreče s sestrami — poti iz živih sel v tišino polja...

Linea vitalis — črta življenja pa krčevito živi. Od božje martre pod Kranjem pa do broda pod Smlednikom se je zarezala v živo. Nobena rana ne zija strahotneje kot ta zlokobna globel z živo silo planinskih voda na dnu. Vode v goráh plašijo, a so lepe. Stresajo breg in ga trgajo, a ga morajo. Voda med božjo martro pod Kranjem in med brodom pod Smlednikom samo grozi. Ni se razlila v polje,

zajedla se je podenj. Zavistno se je skrila globoko in potajila. Ne namaka ga v peščenih suhoti, komaj tri plitvine mu je dala in šest malinskih koles. Kadar ni povodnji. Kadar so vode, ni plitvin, ni mlinov, ni brodov in desni breg in levi breg sta dva svetá... Mlinarjevega Matijo, pravijo, je poklicala Tončeva Mica iz Praš, naj ji prinese par meric kaše iz stop. Ni bil Leander, da bi plaval čez vodo, bil je »Tilka« in je šel čez Kranj na pot. Bil je »Tilka«, ni se zamudil pri Mici, a ko se je vrnil, je bil devet ur zdoma...

Ob črti življenja so vzrastli ljudje pri svetem Kocijanu v Podreči, na fari v Mavčičah, pri sveti Magdaleni v Prašah, pri svetem Lenartu na Jami, ob cerkvi in cesti in v gabrovju do Brega... šest vasi eno samo ime: Breg... Breg, sto selskih hiš ob občinski cesti eno samo lice: trpki, dvočelni nemški dom, sam vase zaprt in brez cvetja v zapaženih oknih in v senci...

Za dremotnimi seli so njive, paša, jasnine, preseke, nebo in luč in nad vsem tegoba ravni, napete ko koža na bobnu, samo vase pogreznjene, gluhe kot mrtev rog...

Pusta, suha diluvialna zemlja, peščenec, lapor: melje drobno, a malo rodi in na Jami ga trgajo iz bregov.

Luč slepari nad poljem. Globí ga. Bregove in gmajne onstran tesni. V svoji luči in barvi živi polje. Njegova barva je kakor luč v mrtvem obličju, je kakor luč nad pozabljeno gomilo. Človek iz hribov ga je doživel kakor odpev svoji planini. Tam je zajel nebo in široki dolinski svet. Tu je imel visoki svet in nebo. Tam je užil prvo solnce in zadnje. Ko je prišel z višav, je imel v tem polju prvo jutro in zadnji večer. Oblaki so mu zagrnili poletni vrhove najprej, to polje so mu zastrle jesenske megle najgloblje. Ni ponesrečil v čereh, a zašel je v samote, da iz njih ni znal. V rdeče je pogledal, pa ni bilo gorsko cvetje, bilo je pomladno resjé. Tudi gluho je našel polje kakor gore. Nema postovka je visela nad njim. Pregloboko je bilo, da ne bi bil škrjanec utonil v njem. Prepelice je čul klicati se pod mrak, a to pesem ni. In še je našel, da polje dehti, da pritajeno živi, dvakrat na leto: v žejni

poltnosti pekoče soparice ob sveti Ani, v težki tegobi meglenelega svetega Simona in Jude...

Saj je Sorško polje in ne iz Razodetja. A sliči mu. Viharji in vetrovi se usipljejo nadenj od vseh strani obenem. Čez gluhotote ne seže zvon proti vedomcu, ki vstaja iz pozabljenega in prekletega groba. Zató so znamenja v polju, ne kakor za blagoslov, kakor za odroke: plašijo v štiri strani s slikami svetcev v sever in jug, jutro in večer. Nikjer na svetu ne tugujejo božje martre samotneje. Kakor da niso slovensko usmiljenje, kakor da so nemška žalost. Saj so! Visoko na les je pripela, strašno je hotela videti krvi, preden je ljubila in molila...

* * *

Rodijo se v Zbiljah, na Jeprci, na Meji, v Podreči, v Prašah, na Jami in v Mavčičah jih krstijo. Potem rastejo, če niso umrli za davico in grižo, pasejo po ozarah za seli in gredo za steljo pod gabrovje, hodijo v šolo in cerkev, se sankajo po bregu nad Logom, hlapčujejo očetu, stricu in bratu, vlačijo vodo z voli od Save, poganjajo konja pred plugom, branajo za vpreženo kravo. Ljubijo in se jadijo, trpijo in trpinčijo, nesó oklice, nesó krstit in se togotijo nad otročnico, če je vstala čez prag, preden je šla s svečo okoli oltarja, da bo strela udarila v hišo. Troje imajo od zibeli do groba: cesto skoz vas, ki ji je šestkrat eno ime Breg... Breg, vodo pod bregom do broda pod Smlednikom in polje za hišami in kozelci do Meje in cesarske ceste in čez. Imajo še veselja: veselje birme in letnega žegnana, veselje tržne poti v Kranj in Loko, veselje rosnega jutra pomladi k šesti maši, tegobno slo poletne noči in še skrivaj dogovorjeno »božjo pot« na Sveti Jošt s sosedovo... In vsi so en človek: mali, koščati ljudje. In vsi so eno obličje: obraz svetega Krištofa na cerkvenem zidu v Drulovki. Lepo, bradato lice je z žalobno zastrtim pogledom pod mirnim, kakor v znoju umitim čelom. Zagonetne oči. Ali ne vidijo? Ali jim ni dano pogledati? Obraz svetega Krištofa v Drulovki. Lepo, moško lice z drobnimi, stisnjenimi ustnicami. Ali bi rekle: »Nimam!«? Ali bi rekle: »Nočem!«? Vsi obrazi eno lice. Ali je iz zemlje prejelo? Iz hiše, ki je sam

vase zaprt nemški dom? Iz polja, ki je samo vase poglobljeno? Oči svetega Krištofa v Drulovki. Ali ne vidijo, ali jim pogledati ni dano? Usta svetega Krištofa. Ali so rekle: »Nimam!«, ali so rekle: »Nočem!«? ...

* * *

Dne 27. oktobra 1835. na dan svetega Frumencija sta prinesla iz Podreče, iz hiše zemljaka Mateja Jenka, po domače Gašpérca, botra Aleš Draksler in Mina Rajžer krstit v Mavčiče moško dete. Mati v Podreči je želela, da bi ga ji krstili za Mateja. Domačega gospoda ni bilo doma. Do mraku so čakali nanj. Ko se je vrnil, je bil truden, premražen in slabe volje. Trdo je rekel, ko mu je botra Mina povedala materino željo, da ne bo krstil po muhah vsake lajdre ne po Mateju ne po Matiji. Frumencij bo otrok, je menil, Judež Tadej ali pa Simon, le hitro naj prebero. In botra sta prebrala. Mavčiški pa je vpisal v krtne bukve:

»Simon, nezakonski zemljaške hčere Mine Košenina iz Podreče h. šte. 19. Krstil Martin Šust, krajevni kurat.«

Strupeno je pihalo od Vodice in Hraš, ko sta se krtna botra vračala po temi z otrokom v Podrečo.

»Sitnosti,« je rekla botra Mina, ko je položila dete k otročnici v posteljo. Mlada mati se je vzdramila iz medle oslabelosti, se nasmehnila in stegnila roko po detetu: »Matejček!«

»Kajpak,« je rekla botra, »če bi bil zakonski. Le Boga zahvali, da ni Judež in še grše, kakor so gospod hoteli in sem jih prositi morala, naj ga krste za Šmona.« Otročnica je tiho vzdihnila in vzela dete. Dali so ji kurje juhe, pa ni marala in se ji je gabilo, ker ni bila slana. »Šmonca,« je šepetnila tiho, bolno. Ostala je sama in poslušala za pogovorom domačih in botrskih v veži. Čula je, kako se je sapa jasneje budila ob vogalu. Dete je zajechalo. Vzela ga je na prsi. Dete je spoznalo in pilo. Mati je vzdihnila:

»Matejček nisi, Šmonca si in še prehladili so te.« Potem je ihtela. Dete pa je vsnulo in spalo, da bi rastlo in živelo. Če bo živelo...

Ko ga je mati pozneje previjala, je našla v malih dlaneh ostre črte življenja, sreče in solnca. Prečudno jasno so se zlijale v

sliko črke M. Mati je tegobno občutila, kako so izbrisali njeno željo z malih dlani. Pa še premrazili so dete. Da li bo živelo? Živel v sreči in solncu... Šmonca, Šmonca...

V septembrskih nedeljah leta devetintridesetega pa sta bila na oklicih Jože Jenko, kočarjev iz Praš h. št. 24, zakonski Lovrenca in Helene, devetindvajsetleten, samski, in Mina Košenina, tridesetletna, pokojnega Urbana, zemljaka, in Marije roj. Draksler. Poročil ju je Martin Šust. Jenko Aleš in mlinar Jurij Brecelj sta bila za pričo. Po poroki je vpisal mavčiški v krstne bukve iz leta petintridesetega na dan 27. oktobra k imenu Simon sledeče: »Die Altern dieses Kindes sind am 30. Sept. 1839. getraut worden u. Josef Jenko erklärte sich als Vater desselben in Beisein der Zeugen + Geor Samnit, + Gregor Benedik alle durch mich Martin Schust, Ortskaplan.«

Očim Matej je izplačal nevesti doto. Potem se je preselila v Praše...

* * *

Šest vasi eno samo ime: Breg... Breg. In ded Matej in ded Lovrenc in boter Aleš in mlinar Brecelj vsi en obraz. Trpke, stisnjene ustnice. Ali so rekle: »Nimam!«? Ali so rekle: »Nočem!«? Ali pa je zorelo novo lice iz stare krvi? Iz sanj morda, ki jih je hotela sanjati Mina, Simonova mati, ki jo je bil po poli brat Matejev Jurij, oče Nikolaj, naučil brati in je z doto vzela v Praše še njegov zadnji dar, knjigo fajmoštra Janeza Zieglerja »Srezha v Nefrezhi, ali Popifvanje zhudne sgodbe dvéh dvojzhikov«... Ali je zorelo novo lice? Iz materinih sanj? Ustnice, ki bi ne rekle: »Nočem!«? Ded Matej je tožil za vnukom ob slovesu: »Nimam ga!« Vnuk Šmonca je tožil: »Nočem iti!« Sama je odšla mati z možem v Praše. Kadar ni delala in kadar so jo tegobe obšle po sinu, je brala v bukvah fajmoštra Zieglerja. Njen sin, njen Šmonca, je bral iz bukev za Podrečo, iz polja v Plesnem. Pot v tisto polje — jeseni je bilo — mu je pokazala pastirica, petletna sosedova Lenčka... Zato, ker si otroci še morejo zaupati...

* * *

Potem so bile Praše in slutnja najtegobernejše sle, ki je zorela v kri iz Poeziji, iz

Ovida, iz Fausta in še iz pesmi o lepi Armidi in se obličila v trpko gorenjsko fantovstvo in hrepenenje. V poltnosti solnca svete Ane v Sorškem polju leta petinpetdesetega, v dneh abiturientstva, v samotah pred Mejo se je vtelesilo in kričalo po ženi in objemu. V pesmi pač, v skriti:

»Mostra il bel petto le sue nevi ignude onde il foco d'amor si nutre...«

V besedi pa se ni razodelo. Zato, ker se ni moglo. Zato, ker si le otroci zaupajo. Zato, ker je bil Šmonca iz polja, iz samo vase poglobljenega, in je nosil dušo, samo vase zaprto, zato, ker je bil iz krvi, ki prekipeva, a se taji...

Janezova Neža pa je bila drugačnega rodu...

* * *

V nedeljo 17. junija leta 1866. je odšlo krdelec Sokolcev iz Kranja na Sveti Jošt. Napravili so, kakor se je takrat reklo, svoj »prvi poletni izgred na mäh«. Na Gori so bili pri šesti maši. Peli so pri maši tako lepo, »da so iz mnogih ust slišali pohvalo, da tako lepega petja še ni bilo na tej romarski gori«. Z izletniki sta prišla na goro tudi Stérgarjev koncipient Jenko in Mandelčeva Marija izpod mesta. Tedaj je pokazal Simon nevesti svoje polje:

»Ti ne veš, kako je čudno. Ljubim ga in se ga bojim. Morda zató, ker je prav takó, kakor bi nekaj skrivalo.«

Marija mu je pogledala toplo v oči. Potem je vprašala:

»Šime, to mi povej, ali ti sam ne skrivaš nečesa?«

»Jaz?« je rekel kratko in nezaupljivo. Glas se mu je shripavil, krčevito je povlekel iz dolge smotke. »Kaj pa naj skrivam? Ali si ljubosumna?«

»Ne,« je odvrnila resno Marija. »Pa to je, da vidim, kako se le bolj siliš biti vesel. Vedno se le siliš.«

»Kaj neki! Svoje polje nosim v sebi,« je dejal svobodneje Simon. »Sem pač tako dedoval. Ti si svojo vsiljivo skrbljivost.« »Molči,« je odvrnila, »dobro vem, kako ti koristi čaj, pa ga ne piješ. In če bi le toliko ne kadil.«

Samo trenutno mu je šlo mračno ob očeh, pa je zopet oživel duševno. »No, če že hočeš mojo skrivnost,« je rekel, »glej jo!«

Iz vlekel je droban listič zelenega papirja in ga ji ponudil. Razgrnila je in brala:

»Osemnajst, deset, devetinšestdeset.«

»Pajk mi jih je napredel kakor jeprskemu učitelju,« se je smejala. Resneje je dodal:

»Pa zdaj vsaj veš skrivnost. Denarja ni.«

Prikimala je trpko. On je bil veder. Pil je hlastno in se razgovoril. V nekaj mesecih, je upal, bo imel že tretji rigoroz v žepu. Mimogrede je povpraševal po Marijinem bratu Valentinu. Potem se je razjadil nad šefom. »Nimroda s prepeličarjem,« ga je imenoval zasmehljivo in povedal, da misli stopiti v službo pri Prevcu v Kamniku.

»Ali misliš proč?« je zastrmela Marija.

Nobena sebičnost ni bila njena beseda, komaj rahlega očitanja nekaj: Proč hočeš, preseda ti moja »vsiljiva skrbljivost«. Sam hočeš biti s svojo skrivnostjo. Ali je to prav, Šime? Tako je trpela, on je odvrnil trpko, hripavo, kratko:

»Pojdi z menoj!«

Loterijski listič je trepetal deklici v roki. Molče jo je stegnila in rekla:

»Na, spravi.«

Potem pa mu je pogledala polno v obraz. Ganotje jo je premoglo, solza ji je skalila oko. Vrgla se je kvišku in pogledala v stran.

Kmalu sta odhajala. Tedaj je Marija pogledala še enkrat v polje, ki ga ji je bil pokazal. Sovražila je polje. Vedela je vse. Vedela je, da ne bo nikoli Simonova žena. Pojdi z menoj, je rekel. Vedela je, da ne more čakati na njeno ljubezen. Zato ne more, si je odgovorila, ker ne veruje, da jo kdaj dočaka . . .

Govorila sta, a sta šla kakor tuja. In le Sokolci so peli, tako lepo, da še ni bilo tako lepega petja na tisti romarski gori . . .

* * *

Deževni nalivi so bili ohladili zemljo iz poznopoletne toplote v mrzlo in vlažno jesen. Iz snega v planinah se je bilo naredilo vreme, a popolnoma ubrisalo se nebo ni več. Globel od božje martre pod Kranjem do broda pod Smlednikom je bila zalila povodenj, sivorjava voda kakor mladi tepkov mošt. Sam in skoro boječe skrivno je bil vstal Simon kmalu popoldne iz Kranja in krenil proti Laboram. Potem je šel topo vase zamišljen do Dru-

lovke. Tam je zavil skozi gozd nad breg. Bolno ga je dražilo imeti veliko vodo pred očmi, opajati se ob šumu in omotici nad breznom. Iz koraka v korak je koprnel nejasno za novim. Ni vedel čemu gre, ni vedel kam gre. Strašna tegoba neskončne bridkostne in težke ure, kakor so mu vstajale vedno pogosteje, ga je bičala iz sobe na Duricah. Kamorkoli, v dež, vlago in blato, le ven iz zaprtega, zatohlega, dušičnega. Telesna slabost je mučila, a je bila znosna, pot iz oslabelosti je mrazil, a vsaj čuti so živeli: prsti na roki so se drvenili, nos je zajemal v bridki vonj jesenske gnilobe in megle . . .

Došel je na Breg in obšel vas zavivši pod breg mimo naplavljenih njiv. Potem je šel spet navzgor in se poganjal z razboljenimi pljuči za sapo. Krč mu je grabil v lakotnice, boleost, podobna togoti, mu je legala okrog senec in oči. Ni videl, kam gre, in je trpko spregledal, da je pred hišami na Jami. Živčno bridko je zavil v ostrem kotu ob prvi hiši od brega v polje, hitel s sklonjeno glavo boječ se ljudi in kraja, ki ga je znal na pamet. Šele tesno ob prvem gabrovju koncem njiv je postal, da bi se oddahnil. Nov znoj ga je bil polil, a v prsih je bilo odleglo in samo še v križu je ležala šibkost. To slabost je že davno poznal. Z voljo duha jo je ubijal, gnal se krčevito, ko ga je prijemala, in navadno je slabost izginila. Prešel je bil Praše, ne da je pogledal na vas in znamenje koncem vasi. Vštric znamenja šele se je ozrl. Toplo se je budilo v njem. Čudno otožje mu je zagrabilo v dušo. Mlado dekletce je videl iti od Mavčič po cesti. »Sestra, Lenica,« je zaklical sam zase. Siloma ga je vrglo proti cesti. A že po desetih korakih je obstal kakor prikovan. Ustnice so se mu stisnile:

»Nočem!«

Šel je, ne da bi se ozrl. »Če sem po slovo prišel, danes ga ne bom vzel,« je mislil z nekakim trudnim zadoščenjem in se gubil v hitro se spreletajočih spominih, ki so mu rastli iz tal, kjer je pasel, kjer je v grivi zaspal v pomladnem solncu in obolel, kjer je izgubil pipec, kjer je prvič okusil tobak in zapisal prvo boječo pesem o bučelnem piku . . . Mladost spominov ga je zanesla, prijetno mu je bilo. Razigrano

je iskal za viržinko pri sebi, za ogorkom. Našel je droben fidibus, razgrnil in bral: »Osemnajst, deset, devetinšestdeset.« Bridko se je nasmehnil ob spominu na davno zasanjano denarno srečo. Mislil je na Marijo. In od nje se je brez volje v bolni sli zanesel v drugi svet spominov. Iskal je nezavedno za smrekovo goščo. Bila je blizu, a komaj jo je spoznal. Izrastla se je bila. Ko so zelene veje mrle še tesno nad mahovitimi tlemi, jo je bil doživel.

»O Neža,« je čuvstvoval, »norel sem, pa me nisi marala. Hotela si hrusta. A mojo pesem si vendar rada slišala. Le zakaj sem te sramotil.«

Iz spomina je občutil bridek očitek, da se je udolžil, neprijetnost. Stopil je hitreje, da bi prešlo. Topo je zajemal z nogo kar počez čez njive. Samoten zvon iz neznanega je komaj slišno brnel v sapi, ki se je budila od snegov v planinah. Bilo mu je prijetno. Vse je bilo nekam ugasnilo v njem, misli, želje, strah in očitki. In je videl, da je zašel blizu do Plesna, in je oživel v močni, trenutni veri:

»Lenka iz Podreče, to je tvoj blagoslov.« In kakor prej proti sestri ga je vrgla želja zdaj na pot k družici njega otroških paš. In kakor prej je po par korakov stisnil ustnice in se uprl:

»Nočem!«

Zavil je rezko za glasom zvona iz globin in prišel na cesarsko cesto ob znamenju pod Mejo. Ko je začutil cesto pod nogami in premislil pot do Kranja nazaj, je zaklel: »Ali me je sam hudič vrgel na pot?« ...

* * *

Trenotno pa mu je reklo in se je ozrl in strmел. Solnce je bilo zlezlo tesno nad južno stran Ljubnika. V mali špranji se je bila tam pretrgala megla. Zahajajoče solnce je vrglo za trenotek ozek pas rumene luči čez polje in ga odelo v prečudno luč.

»Polje,« je zahrepenel popotni in trpel, ko ga je videl ugasniti. A boleost mu je pregnal pomislek: »Imel bom zarjo v snegovih planin.« In je iskal. Imel je zarjo v snegovih. Nikoli take. Kakor skozi pretrgan zastor obsijani so živeli vrhovi v sivem ozadju neba in megle in ščemeli v oči. Iz davne motne slike v spanju in še

iz sle, ki se mu je obudila iz zgodeb o lepi Armidi, se je spočelo prečudno občutje v popotnika. Bilo je edino, nerojeno, nikoli živeče lice; bile so mrzle oči, a sladke do groze, bile so trpke ustnice, kakor rana v živem srcu. Tem očem bi se vendar izjokal, tem ustnicam bi mogel dahnuti svojo skrivnost... In zdaj, zdaj bo sinilo to lice v ognju snegov; videl bo, ljubil brezkončno...

Trpko so ugasnile planine. Še v polju prej ni solnce tako zbledelo. Potni se je ozrl za njim in mrmral:

»Saj sem vedel! Pravi čas se ti nisem odrekel. Zato si me izdalo. Pol ure ugašaš sicer. Zdaj, zdaj si — u m r l o ! ...«

Do smrti truden se je vrnil potni na Durice. Tisto noč je obležal. Bilo je devetega oktobra 1869. Osemnajstega popoldne je umrl brez zavesti.

Mandelčeva Marija je spravila po njem loterijski listič s številkami: osemnajst, deset, devetinšestdeset, njegova skrivnost... .. skrivnost iz njegovega polja...

KLIČEM TE, LJUBLJENA!

ANTON VODNIK.

SESTRA SMRT.

Ko si bil dete,
na mojih srebrnih prsih
si jokal...

Ti — mesec
nad vrtovi mojimi.

Vsako jutro
moje rože so stale
ob tvojem zglavju...

Tvoje róke
se jih niso bale.

Jaz:

Tvoj glas se v meni trese
kot svetiljka, kadar zagori.

Tvoj glas svetel je,
kakor da je mnogo jokal.

Tvoj glas dehti
kot rože v vetru.

A v njih je ogenj, ki boli —
ko nebó se umirí...

Ona:

Od vekomaj
izbrala sem ti zvezde zlate,
ki gredó čez tvojo dušo . . .

Ko se ti prva je deklica
slonokoščeno nasmehnila —

sem bila ljubosumna nate.

Jaz:

Odletele so ptice
k tebi domov.

Odnesle veter in daljo
v tvojo sinjo haljo.

Ostal je le še Bog
kot zadnja ptička bolna
v moji votli roki,
ki je bila groze polna.

Te moje duše sneg boli?

V tvojih belih dvorih
pesem ne zveni . . .

Ona:

O, tvoja bela, vitka duša —

kadar na nebó in hiše
slikaš Oznanjenje! . . .

Jokam tvoj glas,
ki ga vpletaš v zvonjenje . . .

Z menoj Marija in Sibile,
da bi tvoje róke svetle bile.

Jaz:

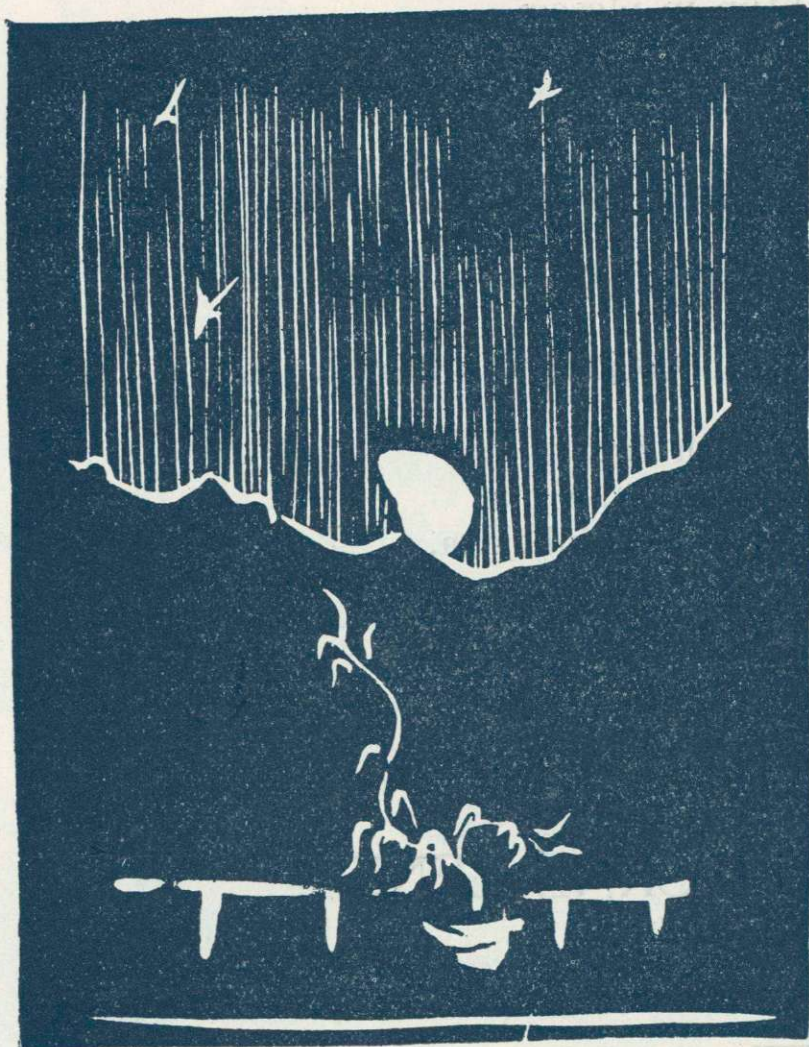
Tvoje oči so ko mesec . . .
Ugasni me, da te bom videl!

Vem pa,
da moja podoba
med rožami blesti
v tvojih belih dvorih.

Včeraj
je moja mati jokala
v temí . . .

Ti si šla kot bel sijaj
globoko k nji.

Dobra si kot žena,
ki prvokrat rodi . . .

JAKAC B.: NASLOVNA ILUSTRACIJA
K A. GRADNIKOVI ZBIRKI »PISMA«.

Ona:

O, kaj so
svetá najlepše žene,
če se niso videle
v mojih rok kristalih?

O, kaj so kralji, svečeniki,
če nisem jih peljala
v najgloblji hram
sinjine moje?

A ti — si mi gospod!
Reci, kam?
da ti z rožami
pregrnem pot . . .

* * *

Moja okna so sinja.
Róke, ki jih iztezam v noč,
držijo zlat obroč
zvezdá,
ki me v luč spreminja . . .

Razkošno bel sem kot Saloma.
Buči mi v duši svetla blaznost . . .
Letim? Moj veter me je opijanil,
da kraljestvo svoje sem oznanil. . .

Ihtim in plešem
v tvojih vrtovih,
o sestra smrt,
in vase tvoje lice klešem.

Ihtim in plešem
za tvojo ljubljeno glavo,
da me
bridko poljubi na dušo . . .

V prsih žge
me sinja bolečina.
Kličem te, ljubljena,
s kristalno čašo
svetlega vina
moje krvi . . .

Kličem te, ljubljena!

TRI ČRNE ŽENE.

F. S. FINŽGAR.

1.

Frenk, Jakob in Janez (Frenk zato, ker je bil v Ameriki) — sukač, čevljar in krojač — so kvartali. Po zraku je plulo velikonočno zvonjenje.

»Frenk,« je vstopila suhotna ženska v sobo podstrešnico, kjer je bila delavnica čevljarja Jakoba, »že zvonijo k vstajenju. Ko bi šel z otroki!«

Ob mizo so udarjale pesti kvartopircev, žena je stala za vrati.

»Frenk, šestintrideset imava!« je poudaril Jakob in postavil kupček kvart na mizo.

»Frenk!« je še enkrat plaho poklicala žena.

»Pusti me!« je mož pograbil kvarte in nervozno mešal.

»Zaradi otrok, ko si jim obljubil.«

»Tiho, ženska!« Igravci so razgrnili liste. Priprte dveri so zazevale širje; druga žena je pomolila glavo v sobo:

»Jakob, za božjo voljo, pojdi vendar!«

»Ženske ven!« je zakričal Jakob in dodal:

»Pagat!«

Ženi sta se izmuznili skozi vrata. Na škripajočih stopnicah sta srečali Janezovo.

»Ne hodi!« sta ji rekli.

»Obsedeni so naši dedci,« je razsojala Janezova in vse tri so se tiho razšle po svojih bednih brlogih v pritličju.

Starejši otroci so se nato napotili sami k vstajenju, mlajši, ki niso smeli brez očeta, so jokali.

2.

Rdeče farno bandero se je zasvetilo pred oknom podstrešnice. Odbojni žarki so pordečili umazano steno. Janez, ki je sedel nasproti oknu, je položil kvarte na mizo: »Procesija!«

Zvončki pred nebesom so trkali s tenkimi glasi na okna, slepa od nesnage.

»Ven daj!« je kriknil Frenk.

Janez je dvignil kvarte in izigral. Ko so doigrali, je zapel zbor pod oknom: »Aleluja!«

Frenk je mešal in ponudil Jakobu, da dvigne. Jakob se ni ganil.

»No?«

»Počakajmo, da odidejo!« je prosil.

»Počakajmo!« je dodal Janez.

Frenk si je motal cigareto in mrmral:

»Babjeverniki! — Le kaj imate od teh neumnosti! —«

Šum se je oddaljeval izpod okna, aleluja je oddonela, le še prav od daleč so cingljali zvončki.

»Tak dvigni!« je nepočakano silil Frenk. Jakob je položil roko na kvarte; zagledal se v Franka z očmi, v katerih je bila vera in je bil dvom in so neme klicale po odrešenju.

»Frenk, povej, ali je Bog?«

»Povej!« je hitro zaprosil tudi Janez.

Frenk je povetil oči, pa jih hitro dvignil in namršil obrvi. Oba sta zrla vanj in prosila:

»Odreši naju muke.« Trenutek molka ju je držal kakor klešče za srce.

»Ni ga!« se je razleglo po sobi.

Jakob je dvignil kvarte, toda roka se mu je tresla; Janez je globoko vzdihnil.

3.

Frenk je obležal. Protin se mu je zavrtal v kosti. Stružilo in zbadalo ga je v sklepkih, da je škripal od bolečin. Že štirinajst dni. Žena je hodila po prstih krog postelje, otroci so čepeli v tesni kuhinji, ki niso smeli očetu pred oči.

»Žganja!« je zahteval Frenk od žene.

»Ne smeš, Frenk. Saj veš, da je zdravnik prepovedal.«

»Žganja!« je ponovil in z zobmi prijel za odejo.

Žena je šla v kuhinjo, kjer sta bili Janezova in Jakobova.

»Žganja hoče.«

»Saj ga ne sme,« je vedela Janezova.
»Daj mu ga,« je prigovarjala Jakobova.
»Včeraj sem mu ga kupila, toda noč je bila strašna. Besnel je. Ne upam mu ga dati. — Pa tudi nimam. Še za kruh ni več.«
»Če ne bo odlegel, kaj hočeš? Jaz ti ga dam,« ga je ponudila Jakobova.
Tedaj sta prišla oba hkrati: Jakob iz podstrešnice, Janez iz sobe in sta obstala pred kuhinjo.
»Kako?«
»Poglejta!« in žena ju je odvedla k Frenku.
»Ali si prinesla?« je vprašal z zatisnjenimi očmi.
»Žganja hoče, ki mu škoduje,« je razložila sosedoma.
Frenk je odprl oči.
»Ali ga imaš?«
»Če ti škoduje,« je rahlo poskusil Janez.
»Prinesi!« je siknil skozi zobe in zaškripal. Žena je šla k Jakobovi, moža sta sedla k postelji.
Frenk je spet zaklopil oči. Vsi so molčali. Molk je prekinil tuintam škrt zob, ki jih je Frenku stiskala bolečina.
Žena je prinesla frakelj in ga nastavila možu na ustnice. Ko mu je odtegnila steklenico, je zaželel odločno: »Vse.«
Še enkrat mu je nagnila pijačo k ustom.
»Pojdi!« je velel ženi in nato izpregovoril kakor v zdravju:
»No, fanta, kako je?«
»Da bi bilo tebi bolje!« je želel Jakob.
»Bog daj in sv. Anton,« je voščil Janez.
Frenk ga je ošinil s porogljivim pogledom.
»Bog ne da nič — — —,« ga je uporno zavrnil bolnik.
»Pustimo to,« je opozoril Jakob Janeza s komolcem. »Ko bomo spet zdravi, potlej se pomenimo.«
»Da. Nocoj to noč se bom pomenil sam s sabo in tako, da bo držalo.«
»Kaj misliš?« sta želela oba hkrati in se spogledala.
»Nič.« In je obmolknil.
Spet sta sedela sosedu ob postelji in pod milim Bogom jima ni prišla na um beseda, ki bi jo mu izpregovorila v tolažbo.
Frenku je legala od žganja omotica na trepavnice. Kakor rahli krči mu je spreletavala lice trpka bolečina.
Tiho sta zapustila sobo.

Zunaj sta se ustavila in si zrla v oči.
»Obupal je,« je pošepetal Janez.
»Bojim se zanj,« je rekel čevljar in odškripal po stopnicah v delavnico; Janez je prijel za kljuko, jo podržal v roki, jo spet spustil in rekel v kuhinjo: »Frenkova! Če bo hudo ponoči, pokliči me!«
»Bom,« je obljubila žena, čepeča pri mrzlem štedilniku.

4.

»Ne postiljaj otrokom tu!«
»Kam bi z njimi?«
»V kuhinjo mi jih spravi.«
Frenkova je zvila sveženj cunj in ga odnesla v kuhinjo.
Priplazila se je noč. Ženo je navdajalo z grozo. Mož je za hipec podremal, da se je prebudil še v večjih bolečinah.
»Žganja, špirita, strupa, hudičevega olja — daj — daj — žena, daj!«
»Nimam, Frenk. — Ničesar nimamo več.«
Bolnik je obiknil. Žena se je prestrašila svoje odkritosrčne besede in jo je skušala popraviti:
»Nocoj še potrpi, Frenk. Jutri nakupim vsega.«
Mož je škrtal z zobmi, včasih se mu je izvil iz grla hripav glas. Omotica od žganja je ginila, bolečine so svedrale s shujšano grozoto po udih. Ženo je spreletavalo. Bala se je strašne noči, ki se ji je zdelo, da že gleda skozi okna in ji grozi. Ozrla se je na staro razpelo, ki je imelo eno roko privezano z motvozom. — Mož ga je bil nekoč v jezi in pijanem deliriju treščil na tla. — »Križani, usmili se ga!« je pomolila s plahim srcem.
On pa, kakor da je premeril njen pogled in čul njeno srce, se je ugriznil v ustnico, da mu je zakrvavela.
»Ven pojdi!« je hipoma rekel s slabotnim glasom, kakor bi prosil.
»Frenk, jaz te ne pustim samega!«
»Pusti me. Laže mi je, če ne vidim nikogar. Sam — sam — — — Pojdi! Pokličem te!«
Tako mehkega glasu ni žena slišala od moža že leta ne. Šla je.
Po prstih je tipala po temni veži in rahlo potrkljala na Janezove duri.
»Tako me je groza. Ali boš čul, Janez? Ven mi je velel in ves mehak je.«
»Ne bom legel. Kar pokliči!«

Frenk je ležal nepremično. Zobe je stiskal, da ni bruhala bolečina z vzkriki na dan. Pred zaprtimi očmi so mu plesale krvavordeče sence, ki so ginile v brezdanjost in ga vleklo za sabo. — Hipoma pa ga je vrglo kvišku. Od bolečin ohromela roka se je nenadoma iztegnila, segla pod blazino in potegnila izpod nje samokres. Strmel je nekaj hipov vanj. Krvave sence so zaplesale v divjem vrtincu pred njim.

»Konec —« mu je grknilo iz prsi in je omahnil na vzglavje.

Janez in Frenkova sta oba hkrati planila v vežo. Tedaj je votel pok pretresel borno hišo.

Ko sta odprla do Frenka, mu je že v tenkem curku polzela kri iz senca na rjuho.

5.

Jakob in Janez sta šla za pogrebom. Tako sta bila mrka, vase pogreznjena, da so gledalci prezrli strto vdovo s tremi sirotkami in ju spogledajoč se opazovali.

Ko so vsi pogrebci odšli, ko se je celo vdova kot črna senca odtrgala od gomile, sta stopila izza cipres Janez in Jakob. Stopila sta h grobu na desno in levo in gologlava stala ob nasutem gričku, da ju je odpoklical mrak. Brez besede sta se napotila domov in šla brez večerje v podstrešnico, si prižgala mrakotno luč in sedla za mizo, kjer je še ležal kupček kvart, kakor so obstale po zadnji igri pred Frenkovo boleznijo. Molčala sta obupno še dalje. Čuden, piskajoč glas petrolejke, dasi sicer neslišen, je piskal v sobi.

Slednjič se dvignejo prsi Jakobu, iz njih se iztrga težka teža in šepetaje pregluši pivkanje petrolejke vzdih:

»Torej, ali ga res ni več, Frenka?«

»Ni mogoče!« je povzel šepetaje Janez.

»Kam je šel?«

»Tudi jaz čutim, da je šel.«

»In jaz vem, vem, da je šel.«

»Kam?«

»Kam?«

»O, Frenk!«

»Prijetelj!«

Oba sta nagnila glavi do mize in spet je bilo čuti pivkanje svetiljke.

Ko sta dvignila glavi, sta se dolgo, vprašajoče spogledovala.

»Ti, meni se je zdelo, da je prisedel k mizi,« je omenil Janez.

»Tudi meni,« je potrdil Jakob, segel nezavestno po kvartah, jih zmešal in dal Janezu, ki je privzdignil. Jakob je razdelil. Tudi za Frenka. Nato je pogledal Frenkov list.

»Ha, le počakajta! Jaz vama pokažem! Enojko!« ga je oponašal Jakob in spet položil list na mizo.

»Bog ve, ali naju vidi sedajle?«

»Vidi. Tako sem prepričan, kot gledam tebe.«

»Frenk pa je bil drugače prepričan.«

»Ni bil!« je skoro kriknil Janez.

»Ni bil? — Da, ni bil! — Zato je šel pogledat!«

»Zato?«

»Da.«

Naslonila sta glavi ob dlani in molčala. Spet se je slišalo pivkanje luči, dokler ji ni zmanjkalo reje in je zamižala.

»Lahko noč!«

»Lahko noč!«

6.

Na osmino zvečer je rekla Janezova:

»Ali ni vašega doma?«

»Ni ga,« je odgovorila Jakobova.

»In našega tudi ne. In nič ni rekel, kam bi šel.«

»Tudi naš je kar izginil.«

»Naš je tako čuden. Samo tuhta.«

»Naš ne pokusi niti vina. V tla gleda in če ga ogovarjam, kakor da bi me ne slišal in ne umel.«

»Kakor eden so bili.«

»Ah, Blažona, rožarica, je rekla, saj si slišala?«

»Nisem.«

»Je rekla: ‚Frenk ju čaka‘.«

»To je rekla?«

»Da.«

»In ljudje govore za njo, češ, za njim pojdetaj, za brezvercem.«

»Ali, naš je bil v cerkvi!«

»Tudi našega so videli.«

»Blažona ima hud jezik.«

»Čenčarasta ženska! Bogu ju izročiva!«

Ko sta se ženi pogovarjali, se je tiho plazila črna senca proti Frenkovemu grobu. Ko je senca zagledala ob grobu drugo senco, cipresi ali človeku podobno, je obstala. Ona pri grobu se ni ganila. »Drevo je,« je pomislila senca in se bližala.

Ko je prišla do groba, je izpregovorila senca ob gomili:

»Janez, ti?«

»Jakob, ti?« je odgovorila ona, ki je šele prišla.

In obstali sta v brezmesčni noči obe senci pri grobu, na levi in na desni, kakor na dan pogreba. Nič nista govorili. Vsaka zase si je mislila: »Ko bi ga ne bilo!« Izreči te misli si ni upala nobena. Tudi potoma ne, ko sta se skupno vračala Janez in Jakob domov in šla v podstrešnico in tamkaj obsedela kot na dan pogreba — — —

»Nocoj ne pojde, ko je bil včeraj,« je razsodil Janez in se ukral v noč proti pokopališču.

Takisto je razsodil Jakob in spet sta stali nemi senci ob Frenkovi gomili.

Nerazumljivo hrepenenje po onostranstvu jima je prešlo v strast — in v strast jima je prišla želja, da bi ukanila drug drugega. Odlašala sta vsak po svoje pohod na grob — ko sta pa prišla, sta se našla. Vsak je snoval zase, vsak skrival in tajil, da si nista več upala v podstrešnico.

Nekoč pa sta se ustavila pred pokopališčem oba hkrati in si pogledala v lice.

»Janez, nocoj ne pojdeva skupaj domov. Imam še eno pot.«

»Tudi jaz imam opravke.«

In sta se ločila; na desno Jakob, na levo Janez.

Tihotapski sta pogledavala drug za drugim čez rame, dokler nista utonila v noči.

Drugo jutro je našel grobar Jakoba na Frenkovi gomili; ob grobu je ležal samokres. V kotu pokopališča pa se je šibila vrba žalujka pod težo Janezovega trupla.

Ob Frenkovi gomili sta pognala še dva grička. Ob njih ni bilo več dveh nočnih senc; plakale so tri črne žene.

PESMI.

STANKO MAJCEN.

KONEC.

Sam je mesec in sam
topol zunaj ostane.

Knjige oživé ...
Roke na krilo polože.

V krogu svetiljke drobtine,
kruh in nož.

Brez pogleda družina,
žena in mož ...

V kotu se nagne glava,
leto Gospodovo ...

PODOBA.

Zaostri se vrh,
sami križi stoje
gručema.

Črni križi: gabri, jeseni,
dôbi in klenovci.

Zakrvavi bandero,
ugasne v mrak.

In praznino prenemí
križ pri križu.

Križev gozd.

Tesnó se okrene človek:

ne upa pogledati nazaj,
zreti naprej,
ustavi ga in prepíči
vojska osti.

Zveličar iz suhih ran
kriči ...

KAŽIPOT.

Razvožen svet.

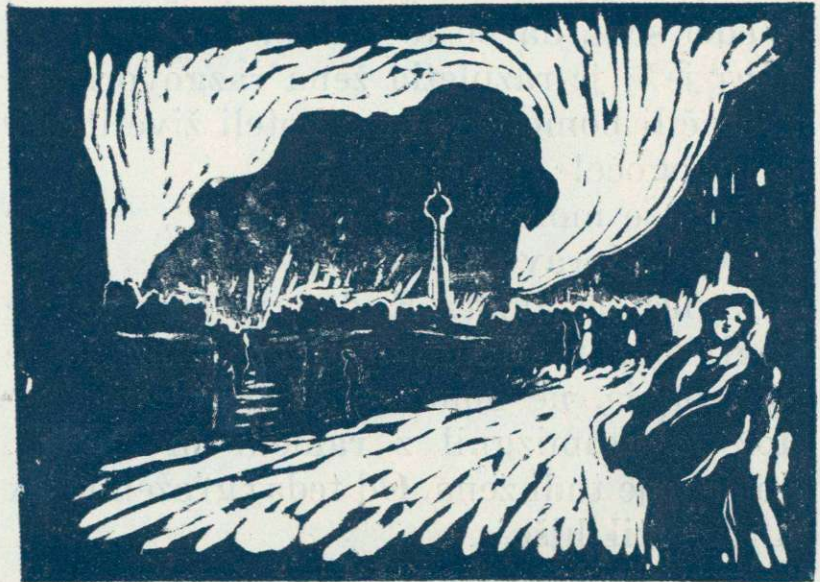
Kolotéčine gorja.

Križ čez polje privesla.

Križ pred poljem obstane:

Ne tod, ne tod!

Položi obraz na pot,
da čezenj peljajo ...

JAKAC B.: GODBA NA TRGU.

BEDA.

FRANCE BEVK.

V hlad, ki je pihal od morja v turobo ulic, zavutih v meglo, porošeni od gostega in drobnega jesenskega dežja, je odmevala le godba nočnih kavarn in oddaljen ropot avtomobilov. Kdor je hodil tisto uro po ulicah, je hodil tiho, stisnjen ob zidu, kot da ga je strah. Še pocestne svetiljke so svetile medlo, mežikaje in prodirale s svojo svetlobo skozi bližnja okna v sobe, ki niso bile niti zakurjene niti razsvetljene.

V dolgi pusti ulici A... sta v eni izmed tistih sob slonela ob oknu dva otroka in brala kleče na kuhinjskem stolu ob luči, ki je prihajala od zunaj, tisto staro vedno lepo zgodbo o Pinochiju, ki je z lesenimi nogami prepotoval svet in preživel vrsto čudežnih dogodkov.

Nekje v temnem kotu sobe sta sedela oče in mati — Jožef in Amalija Traven — on po petindvajsetih letih dela iz službe odpuščen privatni uradnik pri konfekcijski tvrdki, ona hči podeželskega učitelja, ki je našla pri Travnu varno zavetje, po njenem prvem razočaranju, ki ga Travenova nista nikoli ponavljala ne sebi ne drugim.

Nikoli nista obnavljala, ne spominov ne sedanjosti. Bedo in srečo sta vzela molče in jo molče preživela. Kakor da je neka tajnost med njima, ki brani, da bi se z besedo zlivalo srcé v srcé.

Molčala sta tudi ta večer. Strašen molk, kakršnega družina ni bila navajena, je vladal od tistega dne, ko je mož opoldne zaloputnil vrata in molče sedel k mizi, na kateri se je kadila juha, ter dejal:

»Vedel sem, da bo to prišlo!«

»Kaj je?« je razpletla žena razgovor.

»Beračili bomo, če bomo hoteli živeti!«

»Ni mogoče!«

Traven je molčal.

»Ali je to pravica?«

»Pravica je taka: Kadar ne bomo več mogli plačati mleka, ga odpovemo. Ko ne bo denarja, ne bomo jedli kruha.«

Mož je skomizgnil z rameni in molčal. Molčala je tudi žena. Od tedaj grozen molk ni zapustil hiše.

Traven je občutil neizmerno žejo po delu. Vsako uro je odhajal v mesto, tih je pri-

hajal domov. Njegova žena je slednje jutro čakala, da ostane ob sedmih in gre v novo službo. Tega prijetnega razočaranja ni doživela.

Doživela je, da so šli vrednostni predmeti iz hiše in da so vsem lica splahnela.

Molk je prekinila žena tisto opoldne, ko je dejala: »Kaj bo? Kruha ni. Ničesar več nimamo.«

Traven je dejal mrzlo: »Počakaj do večera!« in je šel.

Ko se je zvečer vrnil, je sedel v polmrak sobe in poslušal zgodbo o Pinochiju, o srečnem Pinochiju, ki mu je bilo telo leseno in je hodil po svetu in ni rabil ne jedi ne pijače. Žena se je ozrla v mraku nanj in ni mogla razbrati njegovih potez. Vzdihnila je tako silno, da se je predramil Traven in dejal: »Kaj je?«

Amalija ni odgovorila. Tako polne solz so bile njene oči, da se je bala spregovoriti, usule bi se in ne bi prenehale teči. Skomizgnila je z rameni: »Ne vem; nič ni.« »Treba je, da pomagaš ti,« je dejal mož. »Mene nihče več ne pozna.«

Amalija je stisnila ustnice in oči, da je udušila jok: »Kako naj pomagam? Beračiti ne morem.«

»Ne,« je dejal Traven nestrpno in osorno. »Kako delajo soslednji! Žensko imajo.«

Amalija je pogledala moža: »Niz različnih moških glasov se v presledkih četrť do pol ure sliši skozi stene; ženska pa se rezgeta... Mi smo poštene!«

»Mi smo lačni!« je popravil Traven besedo, »in poleg tega...« Ni dokončal. Iz teme so se zabliskale oči v oči. Zdelo se je, da je hotel Traven podčrtati nekaj temnega iz preteklosti. Amalija se je stresla. Nevidno, pomešano z bridkostjo in sovraštvom, je šlo skozi njeno telo in ugasnilo pod težo trenutka.

Traven je postal mehkejši:

»Saj ni treba tako in ne huje. Postelje imamo in marsikateri tujec, ki ponoči zablodi v mesto, spi rajši privatno.«

Žena je molčala. Počasi je kljuvala ta misel v njene možgane.

»Mi bi spali v kuhinji,« je dostavil Traven.

»Kako bi jaz to storila!?!«

»Zakaj?«

»Ker sem ženska.«

»In jaz? Ali naj stopim na ulico jaz, bivši uradnik, ki se mi jutri ponudi ugodna

prilika in si zaprem pot za vselej...« Žena je nemo pokimala. Vedela je, da ima mož prav, a se je iz njene globine dvigal odpor: imela je prav tudi ona.

»Različni ljudje bi prihajali,« je dejala nazadnje. »Naš dom bi bil tajno zavetje lahkoživcev.«

Traven je zamahnil z roko.

»Kako naj ljudi nagovarjam? Kako le naj to delam?«

»Kdo te pozna izmed tistih, ki prihajajo z večernimi vlaki? Če nočeš, ostani doma!«

Rezkim besedam moža je odgovorila žena:

»In vpričo otrok, vpričo nedolžnih oči!«

»Na moralo misliš! Tega ne vidiš, da ti bosta otroka zbolela. Če je bolj moralno, vzemi list in beri. Šest samomorov v enem dnevu. Plin imamo. V četrtem nadstropju stanujemo, kamniti tlak je globoko. Lizol je v omari. Pot je enostavna in nihče ti ne poreče, da si delala nemoralno.«

Traven se je razburil. Dvignil se je in z rokami v hlačnih žepih meril mrak sobe počez in navzdolž. Polglasna povest o lesenem možicu je utihnila, otroka sta zrla v mrak treh sten.

Amalija je videla v svetlem četverokotu okna dvoje kodrastih glav, ki se nista premaknili. Tedaj se je odločila.

Dvignila se je v naglem sunku, pokrila se, popravila si lasé in vzdihnila.

»Pripravi sobo. Pazi na otroka!«

Mož je obstal ob vratih. Žena je še zadnji hip mislila, da ji bo dejal, naj ostane, dasi je vedela, da mora iti. Molčal je in ona je odšla.

Mrzlo je velo po ulici. Par drobnih korakov je pelo po tlaku in tonilo med hišami. Ob vogalu je oprezovalo par deklin. Dva stražnika sta korakala po ulici. Gospa Amalija je začutila neugodje po telesu. Tesneje se je zavila, ne radi mraza, zakaj tisto nevšečno je prihajalo od drugod, od temnih peteronadstropnih hiš, od morja sem, iz duše in iz neznanega, ki ni ne v času ne v prostoru. Čisto razločno je čula stokanje jambora in rožljanje verige, kot bi jo valovi neprestano butali ob skale.

Zamižala je, da bi pregnala neugodni občutek. Polmižé je šla skoro na slepo dalje. Ko je prišla pred kolodvorsko poslopje, je videla, da je prišla prehitro. Večerni vlak še ni bil na postaji.

Ob steni so stali vozniki in preganjali mraz, od konj se je kadilo, kopica ljudi je ob vratih čakala na novodošle potnike. Par deklic se je prismejalo po ulici in obstalo ob dolgi hiši. Družba mladeničev je pela pijano pesem.

V to družbo voznikov, javnih žensk in postopajočih pijancev se je pomešala gospa Amalija; rada bi bila sama, daleč proč. Bela polt, ki je sijala iz okvira temnih las, jo je delala mladostno, le oči so sijale žalostno.

Postala je in se je razgledala. Čuden občutek, ki jo je obvladoval ves čas, odkar je stopila na ulico, se je poostril. Zarezal se ji je v možgane, v srce, v njen ponos in v vse njene spomine. Bil je občutek strašnega nesoglasja, ki najstrašnejše zabolí, ko ga človek prvič zazna. Storiš nekaj in veš, da ne smeš, a ne moreš drugače storiti. Ta občutek opluje vse življenje. Je predslutnja zla, ki se ga ni mogoče ogniti.

Gospa Amalija je skoro omahnila. Njena roka je zgrabila za prsi, čelo se je zgrbančilo od bolečine... Po kratkih minutah se je roka stisnila v krčevito pest; ko se je obraz po kratkem boju mišic z bridkostjo raztegnil v ciničen nasmeh, je zamahnila z roko.

S to kretnjo je bilo dopolnjeno vse. Naredila je prostor novemu občutku, ki je bil sicer še vedno prvi v novi obliki, a je hodil drugo pot. Občutek največje samote in najsramotojše zavrženosti. Predpriprava za trenutek, ko človek zažene v vodo vse, kar je imel dragocenega v svojem življenju, in se oprime bilke, da reši golo življenje.

Stopila je po pločniku mimo dveh, ki sta barantala za hip ljubezni, mimo pijanih moških, ki so jo razgalili z očmi, mimo svetilk in dreves... Premerila je od enega konca pločnika do drugega natančno sto korakov in sto korakov nazaj; izračunala je, da poteče v tem času natančno pet minut. Ponovila je to trikrat, nato se je ustavila.

Zapazila je moškega, ki ji je sledil. Bil je mlad, gosposki, bled in nežen kot ženska, le iz oči mu je sijalo nekaj drugega, gospe Amaliji do tedaj neznanega. Zapičila je oči vanj, ki je postal in gledal, kot da nekaj pričakuje, ali se ne more odločiti.

Čudna misel ji je prešinila možgane, iz dna njene razboljene notranjosti se je izvil nasmeh.

Ko se je zavedela tega nasmeha, je že bilo prepozno. Gospod je pristopil k nji. »Dober večer.«

»Dober večer!« Njen glas je zatrepetal; splašila se je, toda odgovorila je vseeno. Vročina ji je zaplala skozi telo, da je komaj vzdržala ravnotežje, ki se je nagibalo v brezdanjost pred njo.

Tuj gospod je zaslutil njen boj. Z očmi in gesto veččega človeka, se ji je približal, ki je stala kot okamenela na mestu.

»Vam je slabo, gospa? Želite spremstva?«
»Ne,« je dejala neodločno, kot da se mu boji zameriti s to besedo. »Moram čakati... Ali želite sobo?«

Gospod je ni mogel pogledati do dna. Mučil se je par hipov, nato je dejal:

»Da, sobo; za vso noč...«

Mehanično je krenila ž njim po ulici. Z bridkostjo je čakala hipa, da jo kdo odtrga z mesta, na katerem je stala. Gospod ji je ponudil roko, ona je odklonila. Kot da se opravičuje, je dejala: »Soba je lepa, z dvema posteljama in naslanjačem.«

Z nasmehom je dejal gospod: »Za naju ne more biti niti prelepa niti preobširna, lepa dama.«

Gospa Amalija je obstala sredi ceste. Iz dna duše se je dvignil očitek proti nji, ki je stala z razprtimi očmi in brez besede na vlažni ulici. Kaj je govorila? Kako se je obnašala? Ali je zblaznela?

Zdelo se ji je, da stoji osramočena pred nekom, da se je zlagala in laži ne more popraviti, da je udarila sebe in zveni po obrazih vseh.

Gospod se je ozrl in jo je videl trepetati. Izmed besed, ki so ji ležale na jeziku, je pograbila prve in jih je dala tujcu, da ga odškoduje za pomoto:

»Ne morem; mož je doma in otroci...«

Ni videla niti smeha niti skomizga ramen. Planilo ji je v možgane kot val vroče lave, da se ji je zameglilo pred očmi. Pred njo je vstala vsa groza njene bede. Niti lakota ne mraz, niti misel na kruh od jutra do večera, vse nekaj bolj strašnega, z nedopovedljivo bridkostjo ovenčanega... Planila bi bila v jok, a ni mogla. Udarila bi bila z glavo v zid, kateri kamen bi se je bil usmilil...

Bežala je... Gorelo je pred njo in za njo. Ko je dospela do ogla postaje, se je hotela obrniti in teči domov, razjokati se, zagrebsti svoje prste v kodrolase glavice svojih otrok, prekleti vse, nikdar več ne stopiti na ulico, ne ziniti besede do smrti...

V istem hipu je prišel vlak. Vozniki so planili h kočijam, čakajoči so zazijali v izhodna vrata. Gospa Amalija se je vzravnala. Iz omotice in iz občutka zločina je vstala misel na jutrišnji dan, ki je bila tako močna, da je za hip prevpila vse drugo...

Stopila je na kraj pločnika, v senco in motrila potnike, ki so prihajali. Vsem se je mudilo v meglo in v noč. Brala jim je raz obraz, toda črke so bile zabrisane. Trepetala je.

Prvi se je ozrl nanjo prileten gospod. Poltiho ga je nagovorila:

»Želite sobo?«

Gospod se je molče namrdnil in hitel dalje. — Nagovorila je zakonsko dvojico, ki se je ustavljala na poti, tudi ta je šla dalje.

Iskra samozavesti in poguma se je v hipu znižala. Izpod skorje vsakdanjih skrbi so se prikazovali vsi prejšnji doznatki in so bodli v živo meso...

Nekdo se je sklonil čisto k nji v senco in jo je vprašal:

»Kaj želite?«

»Če potrebujete sobo...«

»Tako?« se je oglasilo porogljivo. »Ali imate hotel?«

»Ne; moj mož je brez dela.«

»Hm... In vi drugi; kje spite?«

Zoprno ji je bilo odgovoriti. Vendar je dejala: »V kuhinji. Jesti moramo...«

»Hm...« Lokav smeh je izginil v mraku.

»Vlačuga!« si je siknila iz bednega spoznanja. Spoznala je jasno, zakaj jo imajo, ko hodi po pločniku, ko meri ljudi, jih presoja in ogovarja. Komaj vsak stoti jo razume. Pred vsemi, ki prihajajo v mesto, je ona oskrunjena ženska, ki prodaja naslado. Zakaj ni tega spoznala takoj?... In vendar: ali bi bila ostala doma? Ali ne stoji pred njo in za njo cela vrsta mōž, stark, otrok — ki šepetajo mimoidočim iste besede? Ali...

Prizibal se je mlad parček, ustavil se je in se ozrl nanjo. Zopet je misel na jutrišnji

dan zakopala vse, pogreznilo se je tudi spoznanje, ki jo je bilo za hip obvladalo.

»Želite prenočišče?«

»Da. Soba z dvema posteljama?«

»Da... lepa soba.«

Skoraj opotekla se je za njima. Mlada dama je pokazala nanjo in se je zasmejala. Kamen se je odvalil z ramen, drugi se je navalil nanje. Vso pot se ji je grenka misel mešala pod korake kot srobot in kot da bi po lastnem srcu gazila, je bobnelo ob hišah: Vlačuga, vlačuga!

Ko je zahreščal ključ v vratih in jim je stal nasproti mož, v zadregi, temen, molčeč, bi bila zajokala od bolečine.

Mlad par je odšel v edino sobo, domači so si postlali v kuhinji tik vrat. Mož se je premetaval, deček je zaspal, deklica je utihnila, gospa Amalija je dala roki pod glavo in gledala v temo, ki je tiščala na zenice.

Iz sobe je prihajal šum dveh ljudi, ki jima ni do spanja. Besede so bile razločne.

Traven se je zganil, gospa Amalija je vzdihnila. In govorila je: »Kaj smo postali? Še na cesto nas vržejo, če zvedó...« Bridkejša beseda je bila na jeziku, a je ni izpregovorila.

Mož je molčal za hip in kot da vali raz sebe krivdo, je dejal: »Molči!«

Deklica ni spala. Ležala je vznak in prisluškovala. V tesnobi molka, ki je nastal v kuhinji, se je ovila nežna ročica materinega vratu. Poltiho je dahnila:

»Mama!«

»Kaj ti je? Zakaj ne spiš?«

»Ne morem. Zakaj spita onadva pri nas...«

Materi je zastala beseda v grlu. Počasi se je izvilo iz nje:

»Tiho, otrok! Spi!«

Dekletce je umolknilo. Iz sobe so padle besede, rezgetajoč smeh je udaril v praznino brez sramu in rezek kot bič.

Dekletce se je zganilo, njena roka je pobožala materino lice.

»Mama! Kaj delata v sobi?«

Mati je strepetala kot v mrzlici. Iz množine bridkosti in spoznanj se je zbohotila to noč še ena. Razširila je oči v temi in zgrabila otroka krčevito, kot da hoče iztisniti vse, kar se je nepoklicanega vrnilo vanjo. Iz vsega gnusa, samote, ponižanosti, občutka zavržene ženske, ki

se prodaja za kruh, je vstala mati, žena, ljubezen in je jeknilo v nji kot da se je srce prelomilo v prošnji in rotenju.

»Tiho, moj otrok!...« In pristavila je, da bi pritrdila vero v nevero: »Pravljice si pravita. Ne poslušaj! Niso zate... To mora biti, da...«

Iz vsega pekočega na dnu duše, ognjenega in trnjevega, pretežkega za eno srce, presilnega za eno dušo, se je izžmela materina solza, ki jih je rodila potok. Pritisnila je svoj obraz k hčerki, in je močila njeno lice in njene lase.

Deklica ni vedela, čemu mama joka. Jokala je tudi ona. Plakali sta tiho, dolgo, v krčevitih potresljajih in zaglušili v sebi šum, prihajajoč iz sobe, korake na ulici, vse, vse... dokler nista zaspali, objeti, mokri od solz...

Tedaj pa je bilo že skoro jutro.

SOŽITJE.

MIRAN JARC.

Gledam... gledam...: kdaj so se zbudile tihe rože? — Njihov zvočni soj diha vame... Kakor v davni slutnji nagnil sem obraz nad vezenino.

Prt Veronikin! A ne trpljenja — večnosti odtis. Ne bije ura, vse telo mi zrastle je v strmenje... Slaj, ko zadnja misel v molku vtone.

Sklanjam se kot nad zrealom tajnim... Roža, bilka, list sem, polje belo? — Človek se postvaril je: odelo oživelo je v zavesti bajni.

KADAR SEDIVA OB JEZERU.

MIRKO PRETNAR.

Kadar sediva ob jezeru
in gledam preko valov
se prelivajoče
blestenje
jutra, ali dneva, ali večerne zarje,
in se najino govorjenje
vpleta v šumotanje voda,
sva tudi midva kot valova,
preko katerih se preliva
blestenje
jutra in dneva in večerne zarje.

Kemjeren. Prosim, kaj mi morete svetovati?
 Grozd Nic pogrteinega, - toda čemni pihajete s fajami
 - Opleti vam recite, vsem skupaj: ne lagite po
 postih za mojim hrbtom. Mi ga vodila mati
 ki bi bil v skani, da me preverne. Japomnite
 si to! - In zdaj dovolite, da vam razložim svojo
 načrte, kak se tie nriega glasila, agitacije
 in sploh nriega delovabija... (Klipoma) Tudi Vi
 kinka, si japomnite, da ste moj sluga moj
 klapec in drugega nic! jaz sem dober, da ste
 se dni zelo kolibali. Na Grundovnem pragu se
 se pozbrajo vase stopinji ali jaz tega ne delim.
 Vi ste moje srce. Del mojega telesa... (Klipoma)
 se mi je cevelj, gospod kinka - sklonite se
 in odhajite svojo udruost!... (Kinka se skloni
 in zavese grozda cevelj.)

Gornik. Gospod kinka, jaz sem se ozrel v skani.
 Kinka (vstane). Oprite se zopet k meni. (Vzame
 kozarec v roko). Dovolite, da drigam čisto v tem
 slovesnem trenutku. ^{Prejeto sem} potolgo in zelo skretno
^{trajanje} po majhni brici po ^{sklepeh} sklepeh
 klafut. Takaj človek je slab in
 brez besni ne bilo postenja in
 brez klafut bi ne bilo dobrih
 del... Ocital vam ne bom ničesar
 saj Vi ljudje castivredni. Kdo ne
 kaj je greh in kaj je cistost?
 Ali tem slovesnem trenutku,
 ko se postavljam od vas, mi je
 milo pri srcu. Pritegnite svoje
 prave in hodi mi povečajte
 svoj spav, hitro ^(grozda) hitro in sigile
 v roko svojim odgovornikom. Vase poglavo migo
 bodo zasidli listi popaljeni klapec, gaurjenci,
 in vragaranci. Raztrgajte svoji proklamacije
 vtebite se skubi za havor in hujgor blagor
 Takaj navoda ni več! In mi več klapec
 in ni več gaurjencov... Milo mi je pri srcu, ko
 vas gledam pred roko, srho emepine in majhne
 polne skubi za vroci ^{napad} blagoslovi, ⁱⁿ ^{leto}
^{talje} talje - in se pomisliti, da se postavljam od
 vas za zmico in da vas postavljam brez vanku
 in brez pomoci. Spominjajte se name, četudi
 z stožnimi občutki, in kadar pride kisti
 velik čas, pomislite, da je moral piti!...
 (Ozrije in odhaja.)

Gornik. Veselo srce, gojijo kinka! Ne pozabite
 name.
 Grozd (skrajno pender) gre za kinko med vrtami.) Konec!
 Mumlja. Neveč je v pil - ikoda! -

Zastor.

† CANKAR IVAN: »ZA NARODOV BLAGOR«, KONEC III. DEJ. FAKSIMILE ROKOPISA.

PISMO.

JOŽE POGAČNIK.

Živahno so se pogovarjali in prijetno jim je bilo. Saj se človek malokdaj more izgovoriti, posebno po trgih. Če pa najde ljudi, ki ga razumejo in so povrhu še veseli, da so našli odkrito družbo, tedaj postane vedrejši, oči se razvežejo in begajo živahno od obraza do obraza, lica narahlo zarde od prijateljskega vina in dobre besede.

Rakar je žarel v krogu svojih prijateljev. Pravzaprav so se sešli iz srčne potrebe; saj je teden tako dolg, zato tembolj hrepeniš po nedelji in družbi. Privadili so se že popolnoma drug na drugega, da nedelja ni bila nedelja, če niso sedli za skupno mizo in trčili s čašami.

Pred okni v vrtu in sadovnjaku je že ležala trda, tiha noč. V sobi je pa bilo svetlo. Modri dim dišečih cigar in pepelnata, skoro umazana megla cigaret se je živahno lovila v pretrganih kosmih okoli električne luči na stropu. Lep, drag, steklen senčnik je metal mavrično senco po stropu krog luči. Na tleh ob oknih so stale sočne pelargonije in se vzpenjale pod bele zavese, ki so se vzbočile čeznje globoko proti tlom.

Vstopil je poštar in podal Rakarju pismo. Ta je prenehal v govoru za hip, se ozrl na pisavo, nato pa ponudil kozarec s temnim vinom poštarju in dejal:

»Nâ, Andrej!«

Skromni poštar je potegnil desnico izpod kratkega plaščka, preložil rejeno listnico s pismi v levico in sramežljivo pristopil. Nekako tujega se je čutil med ljudmi, ko je v nedeljah na večer raznašal pošto. Kako tudi ne: ljudje praznujejo, a on dela ko vsak dan.

Rakar je medtem bral. Družba se je pogovarjala; vitki Šimen, ki je sedel na Rakarjevi levici, je prepričeval z živahnimi kretnjami in ognjenimi očmi, ki so iskale pritrjevanja.

»Hudič!« je udaril nevoljni Rakarjev glas med družbo. Poštar ob vratih se je obrnil in začudil, nato je pritisnil za kljuko in ni pozdravil.

»Kaj je?« so se ozrli vanj. Šimen je obstal sredi kretnje in sredi besede in se pripravljaj, da nadaljuje; niti roke ni povsobil.

Rakar pa je bil čisto stran od družbe, vstran je gledal in govoril:

»Še danes teden sta bila tu. Danes že v zemlji. Beži, verjemi, kdor more! Jaz ne!«

»Ženin tvoje nečakinje?« je mirno, kakor mimogrede, pogledal Šimen in povsobil roko. Zdaj je vedel, da je pogovor presekano, in skoro mu je bilo žal.

»Pa kaj se je pravzaprav zgodilo?« je prašal čez mizo. Drugi so molčali.

Rakar pa se je razgreval: »Da, umrl je, ženin njen! Pred tednom je bil na njenem domu, zdrav. Po božiču bi se zvezala pred oltarjem. V srcu sta bila že davno. Stanovanje v mestu je bilo že pripravljeno, bala že tam in njeno srce tudi. Pa umrje, in kako!«

Nagnil se je na mizo in ugasnil cigaro na pepelnjaku. Z desnico si je segel v lase in komolec naslonil na prst ob kozarcu.

»No, mnogokrat se je že kaj takega zgodilo,« je zmignil učitelj Peter in se naslonil na stol. »Kaj je to posebnega?« In je potegnil cigareto, da se je goreči konec zasvetil.

»Seveda,« je položil Rakar desnico na mizo in raztegnil dlan. »Saj se na svetu nič posebnega ne zgodi, če človek nič ne pomisli. Vse je vsakdanje in dolgočasno, celo uboji, požari, in če čitaš o samomoru v časopisu, ti jutranji čaj šele diši. Ampak — glej! Vrača se mlad človek z ženitovanjskega obiska in se pelje nazaj v službo. S prijatelji se zabava v kupeju in se šali. Vesel je. In zaspe vsi po vrsti. Kako bi ne? Včeraj služba, jutri služba in ves teden do sobote. Ha! In zavpije sprevodnik: »Ljubljana« in planejo, on pa se ne zbudi. Lepo je naslonjen v kot in sladko počiva. Mrtev! Razumete, kaj se pravi: mrtev! In ni rekel ničesar več, niti pomislil ni, niti zavedel se ni več, odkar je zaspal, kakor zaspil vsak človek.

»Lahka smrt!« se je otresel Peter in pogledal v široko razprte oči gospe Malove.

»Ali Vas je strah, gospa?« se je rogal.

»Danes teden sta sedela tu pri meni,« je nadaljeval Rakar ognjeno, »tu sta sedela kakor zdaj vi. Tu na tvojem stolu se je smejal, Šimen, tu je ležala njegova roka in belile so se manšete iz rokava. Tu, glej, je otresal cigareto, saj se še pozna, vidiš. Vidim ga, kako si popravlja ščipalnik, otira oči in si zateguje ovratnico. Stene še danes odmevajo od njegove tekoče be-

sede in njegovega smeha. Moj Bog! Danes naj bo v grudi, že smrdeč, tih... Jaz ne razumem ničesar več. Kaj je smrt?»

»Hm, koliko jih umrje v trgu. Pa se nikdo ne čudi. Nekdo preneha dihati in srce se mu ustavi, potem ga nesemo čez trg k cerkvi. In je konec. Bolj čudno in nerazumljivo bi bilo, če bi ves mesec nikdo ne umrl.« Učitelj se je malomarno presedel na stolu.

»No, kap ga je zadela pa se ni zbudil,« je dejal mirno Šimen.

»Seveda in potem je stvar jasna in dognana, kajne?« se je rogal Rakar. »Da, za tisto veliko, kar zdaj vé, mu pravzaprav zavidam. Toda on je v daljah, ki jih niti moja domišljija ne doseže,« je majal z glavo. »Ne, jaz ga vidim tu.«

Družba ga ni razumela. Malova je pol plašno, pol radovedno pogledovala zdaj Rakarja, zdaj druge. Učitelj je zmrdrnil ustnice in prekrižal desno nogo čez levo.

»Ha, in ob isti uri je nevesta bedela od veselja v svoji postelji in ga videla, kako sedi doma za mizo in govori, da je vse pripravljeno, samo čas se mora še nekoliko zasopsti. In —«

»Ne razburjajte se, gospod Rakar,« je miril Šimen, pa je takoj utihnil.

»Ni ga! Kaj se to pravi? Kdo si more misliti: ni ga. Nikjer. In še pred kratkim je bil.« Rakar je govoril bolj sam s seboj. Njegove napete oči so postajale strašne.

»Ni ga!« Groza je bila v njegovem obrazu. Vstal je in zmajeval z glavo kakor blazen. Zaverovan v nekaj strašnega, nadčloveško groznega, je vzel raz kljuko klobuk in palico in odšel. Družba se ni upala govoriti. Tiho je bilo v sobi, ko je odšel. Od pre-gostega dima, ki je ščemel in zbujał za-spanost v trepalnicah, je že medlela luč na stropu. Čmerno je pogledala naenkrat oprava in Šimnu se je zazdela že oguljena. Na mizi je bil raztresen pepel po rdečem prtu.

Čez hip se je Šimen zganil in segel po pismu, ki je ležalo na mizi, oblito z vinom. Bral je naglas:

»Obljubila sem Ti, da Ti takoj sporočim, kako se bomo dogovorili... O, ne veš, kako sem žalostna in nikdo na svetu ne more vedeti... Vse je bilo pripravljeno... in preskrbljeno. Zdaj ga že krije črna zemlja...«

Nejevoljno je odložil pismo.

»Nocoj ni bilo prijetno,« je zaključil učitelj Peter in vstal.

Rakar pa je zašel iz trga med redke, polkmečke hiše v obližju. Čim dalj je mislil, tem tesnejše in groznejše se mu je zazdalo. Prišel je mimo odprtega okna. Topla jesenska noč je bila. Notri je sedel ob petrolejki deček in se naglas učil iz katekizma. Rakar je pristopil k oknu, položil svoje roke na nizko plico in vprašal v sobo:

»Ti, fant, povej mi, kaj je smrt?«

Ni se prestrašil deček. Ponosno se je ozrl najprej v moža ob oknu, nato pogledal v strop in odgovoril glasno kakor v šoli:

»Smrt je ločitev duše od telesa.« Na obrazu mu je zaplaval ponos in drzna vera v svoje znanje je sijala v očeh.

»Učen si, fant,« je rekel Rakar, »toda misliti si je ne znaš,« in se je odtrgal od okna. Še je šel dalje, do tja, kjer utone cesta v gozdu. Še je mislil na dečka in morda se mu je zato vrnil izrek iz Pisma, ki se mu je zdel prav tako človeškonaiven in skoro otroški:

»Mrtvi počivajo od svojega truda.«

»Kratka je človeška misel,« je odločil in se obrnil. A razumel ni...

JAKAC B.: LESOREZ.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XIX.

Že od v. 52. sp. XVIII. dalje se nahajamo z Beatrico in Dantejem na šestem planetu, na Jupitru, kjer rajsko blaženost uživajo pravični vladarji. V prejšnjem spevu smo videli, kakó so ob pesnikovem prihodu blaženi duhovi, kot luči sijóč, hitro sestavili črke za pet besed (Diligite iustitiam itd.) in takoj nato pa veličasten lik Orla, simbol pravičnosti in rimskega cesarstva, in čuli smo ob koncu speva (v. 115—136) mnenje Dantejevo, da samo v univerzalni monarhiji more cveteti red in pravičnost, in obenem njegovo

molitev, naj bi Bog drugič očistil svoje svetišče in onemogočil svojim služabnikom (papežu), vti-kati se v čisto svetne zadeve.

Ob začetku XIX. speva nam Dante najprej v par potezah opiše lepoto onega rajskega Orla: tvori ga nebroj blaženih duš, vsaka je kakor rubinček (rubinetto), vsaka vsa srečna v uživanju raja. In Orel izpregovori. A kakor je žerjavica ena sama, dasi je ogljev mnogo, takó je Orlov glas enojen, dasi prihaja od množice ljubečih duš. In takó daleč sega ta sloga med dušami, da Orel govori vse v ed-nini («jaz», »moj»), dasi je govorečih na tisoče. 1—21. Nato se pesnik pripravlja, da bi predložil dušam v rešitev neki svoj star dvom glede božje pravič-nosti. V ta namen jih najprej spomni njih sreče, da gledajo Pravičnost nezastrto, kakor jo gleda tretji kor angelov, Troni, ki se zovejo »ogledalo božje pravičnosti«. Pa kateri je ta dvom? Pesnik ga zaenkrat dušam ne razloži, ampak samo pravi: »Saj ga poznate«; izvemo ga šele v vrsticah 70 nsl. Je pa dvom ta-le: Brez vere v Krista in brez krsta ni zveličanja. Vsakemu človeku bi torej Bog moral nuditi možnost in priliko, slišati evangelij Kristov ter prejeti sv. krst. V resnici pa večina človeštva živi in umira, ne da bi kaj slišala o Kristu in krstu. Kaj je s temi ljudmi po smrti? So li pogubljeni? Mar so svoje nevednosti sami krivi? Kje je pravičnost božja, v slučaju, da so pogubljeni? 22—33.

Odgovor Orla (ki je ves radosten, da more skazati uslugo, takó radosten, kakor sokol-ptica, oproščen klobuka in izpuščen pod oblake na lov) je obširen. Najprej govori kot dogmatik: Bog je transcen-denten; njegovo bitje vse presega; njegova moč ni mogla ustvariti vesoljstva, ne da bi bila nje-gova ideja, misel («il verbo»), še vedno neskončno vzvišena nad vsem stvarstvom. Bog je ocean, čigar globine ne more premeriti nobeno ustvarjeno oko. Božje bitje se meri le samo s seboj. (Prim. Aleš Ušeničnik, Dante in filozofija, dr. Resov Album, str. 65 nsl.) 40—45. Zato — nadaljuje — je telebnil Lucifer v prepad, ker je hotel enak biti Stvarniku. Ista usoda čaka človeški um, ako bi se drznil razlagati neskončne globine Modrosti. Kjerkoli človeški um jasno ne vidi, je potrebna vera v razodete resnice, ali — kakor veli Dante — treba je razsvetljenja iz jasnine nadoblačne« (v. 64). Odločno trdi Orel, da v vprašanjih vere brez luči od zgoraj zavlada ali tema nevednosti ali tenja (senca) poltenosti, ki zatemnjuje spo-znavno moč, ali pa strup, zlobnost poltenosti. Ko je duh takó postavil trdno dogmatično podlago za presojanje težkih verskih vprašanj, kar sam vzame tisti véliki dvom pesniku z jezika (v. 70 nsl.). In kakó mu dvom razvozla? Najprej s kara-jočim vprašanjem (v. 79—81), ki spominja na Jo-bovo knjigo: »Kdo si ti, ki si drzneš soditi Boga?« Potem (v. 82—84) z ironijo: Kaj pomeni to tvoje dlakocepstvo? Ali sv. Pismo ne govori dovolj jasno? Končno (v. 85—90): Bog ni pristranski, nanj ne deluje nobena stvar s svojo privlačnostjo (kakor na ljudi), ampak je pravičen, čeprav človek tega ne uvidi. Zato — takó se glasi zmisel odgovora — naj se človek ukloni neumljivim sodbam božjim! 34—99.

Po kratkem presledku Orel nadaljuje: Ni zveli-čanja brez vere, ali vera mora biti živa, delavna. Kaj pomaga vera, ki je samo na jeziku? Na sodni dan bodo neverniki osramotili kristjane. In kaj poreko takrat pogani o vaših vladarjih, ko se bo odprla knjiga človeških del? 100—114. V nasled-njih tercinah (v. 115—148) govori Orel o nekrščan-skih lastnostih premnogih vladarjev, sodobnikov pesnikovih. Albrecht, Habsburžan, je v l. 1304. v krivični vojni strašno opustošil Češko. (Pesnik rabi prihodnji čas, ker se je njegova vizija, kakor znano, vršila l. 1300.) — Filip Lepi, kralj francoski (Pariz stoji ob reki Sekvani, sedanji Seine), pa je dal kovati slab denar; umrl je l. 1314. na lovu nad merjasce. — Angleški kralj Edvard I. je živel v večnih bojih sè Skoti. — Kraljema Ferdi-nandu IV. kastiljskemu (španskemu) ter Vence-slavu IV. češkemu so sodobniki očitali lenobo in pohotnost. (Venceslavu se to očita tudi v Vicah, VII 102). — Pri Karlu II., »Šepcu«, kralju neapolj-skem, naslovnem kralju jeruzalemskem, je bilo dobro napram slabemu v razmerju kakor I proti M, t. j. 1 proti 1000. — O Frideriku aragonskem. kralju »ognjenega otoka«, t. j. Sicilije, bo knjiga življenja pisala s kraticami, v dokaz, kako malo je vreden. — Njegov brat Jakob ter njegov ujec, Jakob, kralj otoka Majorke, sta se družila s sovražniki svoje rodovine, da bi izsilila večje deleže dediščine. — Portugalcu (Dionizij Agricola, 1275—1325) dela — po mnenju novejših zgodovi-narjev — krivico, ko ga šteje med slabe vladarje; bil je dober knez, zelo varčen v korist deželi, kar pa so sodobniki smatrali za neknežje. — Norvežan Hakon V. (1300—1319) je stiskal cerkev in pustošil Dansko. — Naenkrat zagledamo med grešnimi vladarji tedanje Evrope tudi Uroša iz Raše. Kdo je bil to? »Rascijo« so takrat na zapadu imenovali srbsko državo Nemanjićev in ta Uroš je Štefan Uroš II. Milutin (1282—1321). »Zgodovinsko je dejstvo, da so v Srbiji za vladanja bratov Šte-fana Dragutina (1276—1316) in Štefana Uroša II. Milutina (1282—1321) posnemali beneške srebrne novce in da je bilo to v Italiji Dantejeve dobe splošno znana stvar. Ti srbski novci kažejo na eni strani Kristusovo podobo z grškimi začetnimi črkami kakor na sočasnih beneških 'groših', na drugi strani pa predaja sv. Štefan srbskemu kralju zastavo z upodobljenim križem, kakor na benečanskih novcih sv. Marko dožu. Proti takemu posnemanju srbskega denarja, ki je bil obenem za osminko lažji od enakega beneškega, se je beneška vlada opetovano pritožila in uprla; od l. 1282. pa do l. 1319. lahko v zgodovini zasledujemo afero o posnemanju beneških novcev po srbskem kralju. Republika svetega Marka je l. 1287. skle-nila, poslati v tej zadevi posebnega poslanca na dvor Nemanjićev, in Bologna je l. 1305. doživela celo procese radi iste stvari. Zato ni nikako čudo, če je tudi Dante zvedel za ponarejene srbske novce, kar je bilo z ozirom na ozke trgovske stike, ki so vezali tedanjo Srbijo z Benetkami, Florenco in celo vrsto drugih italijanskih mest, kaj lahka stvar.« (Milko Kos, Dantejevi sle-dovi med Jugoslovani, v dr. Resovem Almanahu, str. 276.) — Ogrska je imela izza l. 1307. dobrega

vladarja, od Danteja visoko čislanega in ljubljenege kraljeviča Karla Martela, t. j. Karla Roberta Anžovinca (1301—1342), dočim je bil prej vladal Andrej III, zadnji potomec rodu sv. Štefana. Morda hoče Dante s tem vzklikom izraziti bojazen, da bo to srečno vlado zamenjal spet kak slab vladar. — V Navari na Španskem je takrat vladal Ludovik, sin Filipa Lepega ter kraljice Ivane navarske. V tistem času se je že naprej vedelo, da bo Navara prišla pod francosko oblast. Dante želi, naj bi se Navara zoper to branila in naj bi se s Pirenejami opasala. — V dokaz, da bodo Francozi v Navari slabo gospodarili, naj služi — veli Dante — otok Ciper z mestoma Nicosia in Famagosta: kralj Henrik II. (Lusignan) je zver, »bestia«, kakor so bestije vsi drugi prej imenovani kralji. 115—148.

Takó imamo v teh verzih (115—148) obenem, ko čitamo imena grešnih vladarjev, kratek zgodovinski in zemljepisni pregled tedanje krščanske Evrope od iberkega polotoka do Češke, od otokov britanskih do Ogrske in Ilirije, od Norvegije do Sicilije, Cipra, Jeruzalema.

Tak torej pred menoj je širil krila prelepi Orel, ki ga, raj uživaje, duš truma, vanj vpletênih, je tvorila.

4 Vsaktera njih rubinček čist bilà je, ki solnce v njem kot ogenj je žarelo, a vame skozenj z žarki prodiraje.

7 Kar zdaj povem, o tem ni grlo pelo nobeno še, pisalo ni črnilo, v človeški domišljiji ni zorelo.

10 Orel je — spregovoril! — Razločilo se »jaz« in »moj« v njega je govorici, kar pa le »mi« in »naš« je pomenilo.

13 »Ker vdan«, je jel, »Bogú sem bil, pravici, zato sem v čast povzdignjen te višine, ki vse željé presega mi v resnici.

16 Ostavil sem spomin na svoje čine takó blag, da jih sam lopov nujno hvali, dasi se noče učiti iz zgodovine.«

19 Kot se iz kupa oglja ena pali žerjavica, takó mnogi so glasovi ljubečih duš v en glas se mi odzvali.

22 Zato jaz: »O, nesmrtni vi cvetovi radósti rajske, ki ljubó dehtite in en so vonj, en duh vaši duhovi,

25 z dehtenjem post mi dolgi utešite, ker dolgo v glada hiram že zaporu, ne dá mi zemlja hrane učinkovite.

28 To vem: če v Tronih, angelov tem koru, Pravica nezastarta se zrcali, i vašemu takó se javlja zboru.

31 Vi veste, kàk bi, kar bi vi dejali, poslušal rad; in veste, kakšna muka mi dvom je stari, ki me peče, pali.«

34 Kot sokol, ki, osvobojen klobuka, vraf stegne, s krili tleskne, in — pripravljen za vzlet — ves lep, prežeč za plenom kuka:

37 tak oni Orel, vzradoščen — sestavljen iz hvalnic božje milosti — zapél je, kar zna le duh, v višavah teh proslavljen.

40 Potem pričel je: »On, ki zavrtél je šestilo od tečaja do tečaja in sam se skríl in sam se razodel je,

43 ni mogel v svet tak vtisniti sijaja moči svoje, da misel božja ne bi neskončno šla nad vse, kar končno traja.

46 To priča prvi oholež nam na nebi, stvarjenja cvet: ker čakati svetlobe ni htél, kot sad nezrel v prepad telebi.

49 In tak sledi: zbog uma pretesnobe ni nižjim umom Uma obseči dano, ki — neizmeren — nima prispodobe.

52 Zatorej naše gledanje, prižgano ob žarkih Uma, ki od vekov seva in vse vesoljstvo z njim je obsijano,

55 ne more — kriva zemskih spon je reva! — Izvora svojega naravnost zreti; zre, vkolikor v stvareh se razodeva.

58 Zato Pravičnost večno proumeti vaš more um, podarjen vam, takó malo, kot v morja more dno okó prodreti.

61 V dno zre sicer, kjer plitvo, raz obalo okó; tam dalje dna, zavolj globine zastrtega, ne bo nikdar zaznalo.

64 Ni razsvetljenja razen iz jasnine te nadoblačne; drugo vse so tenje polti, vse strup je to duhá temine.

67 Zadosti zdaj s tem mrak ti osvetljen je, ki božjo ti Pravičnost je zastiral, vprašanj pogostih tvojih hrepenenje.

70 Rodi se kdo — ta dvom se ti je vrival — ob Indu: Krist se mu ne propoveda, ni ga, ki o njem bi pisal mu, prebiral.

73 Vendar so dela — vkolikor pregleda človeška pamet jih — mu prav vravnana, brez greha mu življenje je, beseda.

76 Umrjè — brez krsta, smrti nekristjana ... Je to pravičnost, Indea pogubiti? Je kriv, če vera v Krista mu neznana? —

79 Ha, kdo si ti, ki drzneš se soditi s prestola svojega nebes daljave, ki v dalj za ped le sežejo oči ti?!

82 Dá, kdor z menoj v podrobne se razprave bi spuščal, bi za dvome imel gradiva — da ni na d vami Pisma še veljave.

- 85 O, bitja iz prsti, nepoučljiva!
Najvišja Volja, v sebi dobra, blaga,
dobrin dobrina, je — nespremenljiva!
- 88 Pravično je, kar s to se Voljo zлага;
kar stvarstva je, vir v Njenem ima žari,
a Nje s privlačnostjo stvar ne premaga.«
- 91 Kakor nad gnezdом štorklja kolobari,
mladiče ko napitala je s hrano,
in oni žmurijo hvaležno k stari,
- 94 tāk jaz sem vpri okó hvaležnovdano
v prikazen one ptice ljubeznive,
ki volj nebroj jo nosil je nad mano.
- 97 Krožeč je pela: »Kakor nepojmljive
so pesmi moje v svojem vam pomeni,
tāk sodbe so vam božje neumljive.«
- 100 Ko svetli so umirili se plaméni,
vsi svetega Duhá goreči kresi,
vsi v znaku, ki dal Rimcev čast imeni,
- 103 je Orel spet pričel: »K temú nebési
se ni povzpел, kdor véroval ni v Krista,
ne prej ne slej, ko umrl na križa lesi.
- 106 A marsikdo pozná imé zdaj Krista,
ki v sodbe dan bo dlje od Njéga blodil
ko ta, ki ni poznal v življenju Krista.
- 109 Etiópec bo takrat kristjane sodil,
ko tem zakladi bodo večni dani,
a t e bo v večno revo Krist zapodil.
- 112 Kaj kraljem vašim porekó Peržani,
ko knjigo uzró odprto, v kateri grehi
teh kraljev bodo vsi zaznamovani?
- 115 Tam viden bo med Albrehta uspehi
uspeh (peró že piše ga!): razdjana
da mesta svoja zrlí bodo Čehi.
- 118 Tam vidna bo zvižaja, ki Sekvána
jo priča: a on, ki novce ponareja,
bo kmalu umrl, udarjen od čekana.
- 121 Tam vidna bo ošabnost, ki kot žeja
Angleža žge do blaznosti in Škota,
da ni dovolj dežele jima meja.
- 124 Očitna tam nasladnosti sramota
bo kraljev Španje, Češke, ki obema
neznana, mrzka so kreposti pota.
- 127 Očiten »Šepec«, kralj Jeruzalema,
bo tam: pisala dobra mu bo dela
enojka (I), dela zla znak črke M-a (M).
- 130 Očitna lakomnost bo, nprav zbabéla
njegá, ki straži — kralj — otok ognjeni,
kjer starca je Anhiza smrt zatela.
- 133 In v znak, kakó ta kralj se malo ceni,
s kraticami bo knjiga o njem pisala,
da dosti bo že v majhni vrsti njeni.
- 136 Razgaljena pred vsemi bosta stala
ujec in brat, ki — sama okaljana —
svoj rod in kroni dve sta okaljála.
- 139 I Portugalca tam in Norvežana
spoznali boste, in Uroša iz Raše,
ki krivotvoril zlat je Benečana.
- 142 Oj Ogrska, ne daj — čuj želje naše! —
se več zlostavljati! — Blagor Navari,
če z mejnim se gorovjem v bran opáše!
- 145 V dokaz, da to je res, naj vsak preudari,
kāk Famagost z Nikosjo sólze toči,
ker krvoločna zver tam gospodari,
- 148 ki nič od drugih se zveri ne loči.«

4. prizor.

Prejšnji. Grozd.

Grozd. Ali ne imate koga, ^{obedna} gospod bialke?

Bialka (u poklonu).

Grozd. Gospod bialke, prosim! pozovete ga k sebi? Kdri se

*radi se v bialke. Vi ste v zadnjem času napre-
vili soliko nemarnost, da jih je skoro preveč*

bialke. Bialke, naprejte, da služite ^{se} ^{se}

Grozd. Kdo vam je pravil tako rec? Golob?

Kdo vam je pravil tako lag?

Bialka. Jaz mi ni pravil nič, in

sploh se ne gre za to, kdo mi je

pravil tako stvar, ali je res čar

† CANKAR IVAN: »ZA NARODOV BLAGOR«, I. DEJ. 4. PRIZOR.

FAKSIMILE ROKOPISA.

PROSVETNI IDEL

SLOVSTVO

LITERARNA UMETNINA.

JOS. PUNTAR.

Nedavno je pisatelj Fr. Finžgar javno naglasil, da je pri nas razumevanje umetnine zaenkrat še neznatno, češ, da povprečni bralec uživa navadno le snov, dejanje, in da obvisi večkrat na posameznih besedah, dočim se v globino življenja, ki ga je podal umetnik v lepi knjigi, ne uživlja in ne prodre vanjo. Zato je opozoril na potrebo, da mora poznavalec literature buditi in širiti razumevanje lepe knjige. (Glej »Nar. Dnevnik« 22. januarja 1924: poročilo o predavanju na Ljudski visoki šoli »O lepi knjigi in javnih knjižnicah«.)

Pisatelj Finžgar se je s temi besedami dotaknil prav perečega vprašanja. Ako hočemo svojo kulturo dvigniti na stopnjo splošne evropske kulture, potem treba resnično misliti na to, kako dvignemo med najširšimi plastmi našega ljudstva estetsko uživanje leposlovnih del, kako vzgojimo vsaj boljši del svojega naroda za razumevanje umetnin.

Povsem umljivo je, da se povprečni bralec pri nas ne uživlja v globine leposlovnih del: saj prave vzgoje v tem oziru niti v višjih plasteh med nami do zadnjega časa bilo ni. Koliko časa pa imamo svoje znanstvenike, ki bi se poglobljali v težke estetske probleme z vso znanstveno resnostjo in temeljito pripravo, kakor jo opažamo pri drugih narodih davno poprej? Zanimiv bi bil zgodovinski pregled o estetskem napredovanju pri nas, zanimiv tem bolj, ker preteče l. 1930 stolet, odkar nam je zapustil svojo estetsko poslanico prvi naš leposlovec Prešeren v znameniti svoji satiri »Novi pisariji«.

Šele odkar imamo v Ljubljani univerzo, je začelo vidno naraščati zanimanje in globlje pojmovanje ne le za likovno umetnost in njene probleme v svitu raznih slogov in historičnega razvoja, ampak tudi za probleme lepe besede, lepe misli v leposlovnih umetninah. Dr. Ivan Prijatelj in drugovi dopolnjujejo na literarno historičnem polju delo tovarišev na umetnostno zgodovinskem polju.

Do ustanovitve slovenske univerze naše izobraženstvo še nikdar ni imelo prilike v toliki meri in s toliko znanstveno resnostjo čuti in videti to stvarne probleme in zato tudi ni nikdar čutilo tiste notranje potrebe, nekoliko globlje razmišljati o estetskih in drugih vprašanjih. Le ožja družba leposlovcev in literar-

nih kritikov je širila v leposlovnih listih svoje nazore brez pravega sistema. Redki so bili, ki so si mogli v tujini priboriti globlji in širši pogled v vprašanja, ki jih je omenil v svojem predavanju Finžgar; zato pa so postali voditelji naših leposlovnih listov. Gotovo je leposlovna kritika Stritarjeva in Levstikova dvignila okus in smisel slovenskega izobraženstva, vendar moramo reči, da je nastopila temeljita znanstvena kritika šele v prvem desetletju novega stoletja. Novo dobo napoveduje šele Žigon s svojimi analizami Prešernovih umetnin na temelju literarno historične in estetske vede.

Naj sodi kdo o Žigonovi metodi in njegovih nazorih kakorkoli, dejstvo ostane, da je on prvi zastavil pero tam, kjer ga s tako večjo roko in tako odločnostjo ni bil pred njim še nihče med nami. Umljivo! Saj je on prvi družil v sebi z enako silo naobrazbo v umetnostni zgodovini z izobrazbo literarnega historika in izvežbanega interpreta umetnin, navajenega ob dolgotrajnem študiju zakonov v Lionardovih slikah slediti tudi v zakone literarnih umetnin slovenskega pevca umetnika. Če pa je Žigonova zasluga, da je iznova in na svojski način pokazal Slovencem v Prešernu umetnika, ki zavestno ustvarja in hotoma oblikuje svoje umetnine po gotovem arhitektonskem zakonu, je gotovo zasluga dr. Prijateljeva, da je dopolnil Žigonovo intenzivnost v ekstenzivni smeri: dal je slovenski literarni zgodovini in proučevalcem slovenske lepe besede in lepe knjige tisto prepotrebno kulturno zgodovinsko širokopoletnost, ki odlikuje njegove »Uvode«, objasnujoče s celotno sliko kulturnih razmer pogoje, ki so dali Slovencem gotovega novodobnega »pisarja« z vsemi značilnimi potezami sodobnega življenja in stremljenja.

Čim globlje prodre v svojem raziskavanju slovenska znanost v ustvarjanje poedinih slovenskih pisateljev, čim pazljiveje zbere vse podrobnosti, ki bi mogle pojasniti njihovo delo, čim intenzivneje se zamisli v poedine literarne umetnine, čim širje se razgleda okrog po domovini in po širšem svetu, da dobi idejne zveze na vse strani v sedanosti in za preteklost, in čim bolj s srcem doživi poedine dobe v razvoju svojega naroda ob pogledu na splošni razvoj evropske kulture, — tem bliže bomo pravilnejšemu in boljšemu razumevanju naših ustvarjajočih narodnih genijev in njihovih del. Zakaj prvi pogoj za globlje umevanje umetnosti in naših umetnin je pač to, da imamo na najvišjem duševnem zavodu temeljite znanstvenike velike analitične in sintetične kakovosti, učitelje, ki s

srcem učé in gojé to, kar so si izbrali za svoj poklic.

Sistematično in metodično urejena vzgoja našega občinstva (potom strokovnih predavanj, z gojitvijo mladinskih in ljudskih poučnih koncertov pod vodstvom najboljših naših strokovnjakov in umetnikov, z jasno estetsko vzgojno tendenco in izbranim sporedom, dalje z umetniško veščnostjo prirejenih in igranih iger naših odrskih višjih zavodov, s skrbno prirejenimi razstavami umetnin ob vodstvu dobrih razlagalcev in končno s posebnimi večeri, ki bi naj imeli za glavni namen uvajati odbrano občinstvo vseh slojev v umevanje resnično lepe knjige našega in tujega slovstva) — bi sčasoma dvignila okus občinstva. Ojačila bi se želja po poglobitvi v umetnine vseh vrst v taki meri, kakor si to želimo s Finžgarjem vsi, ki vemo, kaj je in kaj bodi vsakemu kulturnemu narodu — resnična umetnina.

Sodimo, da smo v Ljubljani na dobri poti k organizirani estetski vzgoji občinstva že par let. Rezultati se pokažejo še v večji meri čez leta, ko se vse delo izpopolni na vse strani, tako da bo od njega imel duševni dobiček ves narod.

* * *

Razumevanje umetnin, kakršno si želi umetnik sam, ni lahka stvar. Niti za naobražena ne. Kdaj more prodreti povprečen bralec v globino življenja, ki ga je obdelal v narodnem historičnem romanu »Pod svobodnim solncem« pisatelj Finžgar? Kdaj se poglobiti v življenje, ki ga je zajel Jurčič v narodni zgodovinski drami »Tugomer«? Kako naj razreši vse skrivnosti Župančičeve »Dume« ali Prešernovega »Krsta pri Savici« celó naobraženec, če nima pri roki dobrega kašipota, vodečega v skrivnostni trenotek prve pobude in zamisli umetnine, v vse tiste okolščine, ki so umetnini dale poseben značaj in značilen oris življenja, določen odtis časovnih idej in stremljenj ter prav poseben smoter umetniške tendence?

Ali ni treba omenjenim delom temeljitega narodnopolitičnega pojasnila v kulturno historični smeri?

»Toda,« bo kdo tu vzkliknil, »pred znanstvenimi komentarji nas sam Bog obvarji!« Vzkliknil bo zlasti trop povprečnih gourmandov, ki prisegajo le na čuvstveno uživanje, lagodno naslajanje iz mržnje do naporenega razmišljanja o problemih, ki jih vsebuje vsaka prava večja umetnina. In vendar je dober komentar nedvomno za vsakogar potreben kašipot, ako hoče s tujo pomočjo prodreti v globine katerekoli umetnine. Saj ne gre pri umevanju in uživanju umetnin samo za čuvstveno sfero, saj gre često celo bolj za stvari, ki jih čuvstvo sicer doznava in na katere človek emocionalno odgovarja, ki pa užitek in estetsko ugodje zvišajo šele tedaj, ko jih razum do dna doume z logičnimi razlogi in

zaključki po dolgotrajnem razmišljanju in vztrajnem raziskovanju. In tu sem spadajo gotovo oblika, stil, tendenca in idejna vsebina; sploh vse, kar se da z eksaktno metodo ugotoviti. Čuvstveni del umetnine je prenegotova, izpremenljiva, nedoločna količina, ki zahteva od uživatelja le obilo zmožnosti za podobno čuvstvovanje, kot ga je imel umetnik ob uri zasnove in rojstva. Od te strani je vsaka umetnina kaj nedoločljiva količina. Romantiki so zato rekli, da je »neskončna«. Čim neskončnejši je po svoji čuvstveni strani proizvajalec in uživalec, tem lažje se približa oni čuvstveni vsebini, ki jo je položil umetnik v umetnino, zato pa tudi v večji nevarnosti, da preveč ne občuti; ne občuti i tega, kar umetnik sam absolutno ni občutil.

In vendar je poglobitev v čuvstvovanje ustvarjajočega umetnika eden izmed glavnih pogojev za globlje umevanje umetnin. Še večjega pomena pa je ona stran, ki spada v razumsko sfero in o kateri je zapisal Ernst Otto Hesse ob 60 letnici nemškega pesnika umetnika Arna Holza sledeče mnenje¹:

»Wer den Blick auf sein Lebenswerk richtet, wird zunächst dieses sehen: einen Arbeiter. Einen Dichter, dem es niemals zu viel ward, zu feilen und zu bosseln und zu hämmern, bis das Wortkunstwerk sauber und untadelig nach der jeweiligen technischen Besinnung vor ihm lag. Arno Holz ist der große Handwerksmeister unter den Dichtern, den Begriff Handwerksmeister in seiner edelsten und positivsten Bedeutung genommen. Das ist das Deutsche an ihm, das ist das Überzeugende an seiner Kunst: daß jedes Eckchen, jedes kleinste Teilchen, jedes i-Tüpfelchen erarbeitet ist und verantwortet werden kann. Was er an Theorien zu Papier brachte, ist immer aus diesem Handwerksbewußtsein heraus entstanden. Ihm wird das Technische seiner Kunst, der Wortkunst, Problem, weil er stets den Dilettanten wie Beelzebub haßte, weil er wußte, daß auch die Dichtkunst wie jede Kunst einer handwerklichen Grundlage bedarf, die — den göttlichen Funken des Produktiven vorausgesetzt — allein den Künstler, den ,ποιητής', den ,Macher' vom Pfuscher unterscheidet.«

Pri znanstveno utemeljeni razlagi umetnine gre torej v veliki meri za to, da se ločita dve duševni količini, izmed katerih spada ena v podzavest, k instinktu, prirojenemu okusu, čuvstvu in srcu, dočim prištevamo drugo k intelektualni, logični sferi. Upoštevati moramo torej racionalno in iracionalno plat umetnine in se zavedati, kaj se da z znanstveno gotovostjo dognati in dokazati, kaj pa samo približno naznačiti po lastnem čutu in okusu. Ta del obsega subjektivno, dočim razumsko znanstveni objektivno stran razlage. Pravzaprav resničnega čuvstvenega do-

¹ Frankfurter Zeitung 1923, št. 308: glej »Das liter. Echo« 1923, št. 17/18, str. 909.

jemanja brez logične analize sploh ni in biti ne more. Eno predpostavlja drugo, oboje stoji v medsebojni izmenični zvezi, se dopolnjuje v eno: v življenjsko popolno do- jemanje.

Jasno je, da obsega subjektivna stran kaj široko polje, ki je dostopno vsakomur v večji ali manjši meri, čim bolj ali čim manj je kdo dovzeten za »čisto poezijo«. Prav tako jasno pa je tudi, da objektivna stran razlage ne opušča nikomur — samovolje in poljubnosti, nego apelira na kriterije znanstvene metode. Razlagalec mora zato združevati pri svoji razlagi oboje, imeti mora obe dušni potenci do čim višje mere, če se hoče uživeti v vse probleme umetnine same, tikajoče se vsebine in oblike («Gehalt und Gestalt»). Imeti mora poleg obilne sposobnosti za intimno sočuvstvo- vanje tudi mnogo sistematične izvežbanosti in veliko erudicije v znanstveni analizi umet- nin, ker je strogo znanstvena analiza temelj in glavni pogoj vsake višje in globlje razlage ter ključ tudi za elementarno razumevanje in vrednotenje »umotvora«. Tiče se zlasti vsega, kar prištevamo k pojmu »kompozicije« in »arhitektonike«.

Pri znanstveni razlagi in znanstvenem ume- vanju umetnin je več problematičnih količin, o katerih še marsikaj ni docela pojasnjeno. Psihološka veda skuša dognati tudi tu vse z matematično eksaktnostjo in določiti zakone, tipe itd. Vsekakor pa je za znanstvenika dvojje vrlo zanimivo: početna zamisel in zad- nja poteza na dovršenem delu, to je zgodov- vina, biologija umetnine. Tu je vsak migljaj umetnikov dobrodošel, bodisi pismo, rokopis ali mala neznatna omemba, celo dobrodošla pa je točna izjava, kot n. pr. Župančičeva o »Dumi«, ko izjavlja svojemu obiskovalcu:²

»Meni je pesem izliv vse notranjosti, zdravja in moči, tako da se mora sama zapeti; sicer je lažniva in zato slaba. Verzov bi lahko izdal vsak mesec celo knjigo, če bi menil, da je pesnikova glavna dolžnost tiskati papir; a to bi ne bile pesmi, temveč neodkritost in nare- jenost v platnicah. Pesem je nekaj popolnoma svojega. Vedno pišejo, da samo sanjarimo in da pred realnostjo nalašč zapiramo oči. Jaz morem reči, da gledam svet prokleta realno in da realno mislim, a kadar pišem, ne kon- troliram ničesar več, temveč zapišem verz, kakor se mi je sprožil sam.³ Kako se mi pesem rodi? Dolgo se borim z različnimi vtisi in doživljaji, se mučim ž njimi in jih spravljam v sklad, dokler ne pride minuta — in tedaj je vse narejeno.³ Včasih na- pišem pesem brez priprave, kajti vse živ- ljenje je najboljša priprava. 'Duma' mi je blodila po glavi ne vem koliko let — že od tistega časa, ko sem napisal 'Z vlakom' — leta in leta se mi je ta snov po-

etiški oblikovala.⁴ V 'Dumi' sem hotel pogledati domov z jasnim očesom in čutečim srcem: zato sem vpeljal dva glasova. Trezno sem hotel pregledati vse, kar je našega, mize- rijo in veličino, nato pa preko romantike (ženski glas) in kozmopolitizma (moški glas) delati dalje.«

Dragocena izpoved pesnika umetnika samega o najlepši in največji svoji umetnini, izpoved o rojstvu in oblikovanju, o nje smotru in tendenci, o nje obliki! In vendar radovedni raziskovalec še ni zadovoljen s temi dokaj točnimi podatki. Kje se je rodila in kdaj pesem »Z vlakom«? To treba vedeti, če se hočemo uživeti v umetnikovo razpoloženje in hotenje, ki je oblikovalo novo pesem, »visoko pesem« o domovini. »Z vlakom« je bila prvič natisnjena v aprilski številki »Slovana« 1904.⁵ Kdaj jo je pesnik napisal, ob kateri priliki in kdaj oddal v natis? Malenkost, a važna za znanstvenika, za natančnega raziskovalca, ki hoče imeti med umetnino in pesnikovim isti- nitim življenjem, s prav gotovim življenjskim dogodkom jasno določeno zvezo radi pravil- nega umevanja njegovega dela vobče in po- edinih umetnin še posebe. Saj mu gre tudi za tisti zunanji okvir, v katerem se je spočela in porodila. Čim točneje je orisano pesnikovo psihološko obeležje, čim natančneje določen trenotek in pobuda rojstva, tem pravilnejša more postati končna sodba o njegovih delih in po njih o njem kot sinu gotovega naroda v gotovih življenjskih prilikah.

Da nam je Prešeren o svojem »Krstu pri Sa- vici« zapustil tako važne podatke, kakor jih je o »Dumi« Župančič, kako drugačne bi bile sodbe o njegovi umetnini in njem. Tako pa je tisto pismo iz avgusta 1836 Čelakovskemu prineslo veliko zmedo med ocenjevalce in raz- lagalce doslej še vedno največje slovenske pesniške umetnine. Koliko truda stane znan- stvenika, ki hoče do vseh globin in skrivnosti umetnine velikega genija, priča vprav vpra- šanje »Krstu pri Savici«, o čigar tendenci in umetniški vrednosti se je napisalo pre- obilo napačnih mnenj in trditev, ker niso bile vse historične okolščine rojstva »Krstu« jasno dognane, vse intimno ozadje te prve naše veleumetnine točno orisano, neznanja pa bila popolnoma intimna zveza med njim in njega predhodnico »Dem Andenken des Mathias Zhóp«. Je namreč v prav tako ozki zvezi s »Krstom«, kakor je Župančičeva »Z vlakom« z njegovo »Dumo«. Velja pač tudi za ume- vanje Prešernovih umetnin isto, kar pravi Župančič o svojih, da »druga drugo nekako pojasnuje in drži«, da se »medsebojno ko- mentirajo« in da so »posamezne nekako iz- trgane iz čuvstvenega in umskega kom-

⁴ Podčrtal jaz. — »Krst pri Savici« je Prešeren ob- likoval od julija 1835 do jan. 1836.

⁵ Prim. »Glasnik profes. društva« 1923, zv. 10, str. 417 sl.: dr. Kovačičev poskus komentarja Župan- čičeve »Dume«.

² Cankar Izidor: Obiski, 1920, 170/171.

³ Podčrtal jaz. — Enako je delal Ivan Cankar.

pleksa« ter da zato ne morejo tako vplivati.⁶ Za umevanje poedine umetnine treba torej poznavanja vseh drugih del umetnikovih v historični zapovrstnosti, tako kakor so se porajala drugo za drugim. Zato je čim točnejše datiranje vsakega še tako majhnega delca velike važnosti pri pogledu na organsko celoto, ki jo tvorijo resnične umetnine, porojene tako, kot pripoveduje Župančič o rojstvu svojih del, češ: »Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku. Ta izliv je tem bolj krepak, tem bolj v zvezi z življenjem, tem več globin in več širin obseva, s čim večjo intenzivnostjo je poet gledal svet in čim intenzivneje je živel z umom, voljo in strastmi. Poezija je neka pot do samega sebe in do človeka, neko živo gibanje proti stvarnem in središču vsega, približevanje centru.⁷ V stvarjanju se človek bliža Bogu. To stvarjanje je slepo, a bolj bistrogledo kot ves intelekt.⁸ Takrat čutim,

⁶ Cankar Izidor: »Obiski«, str. 171. — Prim. moja razlago »Krsta pri Savici« v Dantejevem Zborniku 1922/23.

⁷ Isto so trdili romantiki: »In Centro ist...«

⁸ Zanimiva izjava za presojevanje enega najzamatanejših vprašanj pri presojanju, kaj spada v zavestno hoteno sfero in kaj ne. Vprašanje umetniškega ustvarjanja je načel pri nas vseuč. prof. dr. Veber v Lj. Z. 1922. V N. Freie Presse 1. I. 1924, št. 21334, je napisal pod naslovom »Das Problem der künstlerischen Gestaltung« dr. Arthur Haberlandt svoje kritične pripombe h knjigi Hansa Prinzhorna (Bildneri der Geisteskranken. Ein Beitrag zur Psychologie und Psychopathologie der Gestaltung. Berlin, 1922). Prezanimiva pa je posebna pripomba nekega A. F. S. koncem Haberlandtovega članka, češ: »Da man aber heute gerade in solchen allerprimitivsten Produkten etwas wie »Genie« zu erkennen beliebt und Abwesenheit alles technischgeschulten Könnens allein schon als Zeichen von Talent gilt, so ergibt sich, daß man solche Werke wie die oben besprochenen (namreč — norcev in duševnih defektnežev), die gleich den Kunstbauten von Vögeln oder Insekten, gewissermaßen als Naturprodukte gelten können, mit Kunstwerken verwechselt, die nicht bloß zwangsläufige Äußerungen eines seelischen Triebens sind, sondern deren Wesen eben darin besteht, daß die im Unterbewußtsein entstandenen Vorstellungen gesichtet, gruppiert und mit Hilfe einer irgendwie (auch autodidaktisch!) geschulten Technik zu einer künstlerisch wirkenden Komposition verarbeitet und ausgebaut werden. Daß nun diese letztere Tätigkeit in vieler Hinsicht hemmend wirkt, ist ja leicht einzusehen. Darum bleibt auch die Ausführung fast immer hinter der ursprünglichen Idee des Künstlers zurück, darum wirken Entwürfe, Skizzen, Improvisationen meist »künstlerischer« als fertige, durchgebildete Kunstwerke. Wo nun solche Hemmungen von vornherein gänzlich wegfallen, wie

da ni ničesar okrog mene kot neka moč in žarenje na vse strani. Svet je takrat kot velikanska klaviatura, in če pritisneš in vprašaš: Si tukaj? — ti odgovori v zvoku duh: Sem.⁹ Čim večji je umetnik, tem obsežnejša je klaviatura, in če bi bil popoln, bi mu pel ves svet. Laž je pa tisto, če človek v trenutkih, ko ni v njem sile, hoče markirati to veličino. To je verzificiranje, hinavščina, u m e t n o s t je p a r e s n i c a s a m a . . .¹⁰ Ko bi bil umetnik popoln, bi v vsaki dobi vse sprejemal, a tega ne more; zato mu pravite, da se razvija. V tem stadiju mu polnijo dušo ta vprašanja, v naslednjem se mu obzorje širi, predstavljajo se mu novi problemi, ki jih treba naskočiti...«¹⁰

Zopet važna izpoved za znanstvenika, ki mu je za psihološko oboležje umetnika v danem trenutku in v danem stadiju ter za zvezo med tem in življenjsko realnostjo, ker v pravi umetnini odseva in mora odsevati vsaj nekaj resničnega življenja.

Zato je prevažno vprašanje za temeljitega analitika, da ugotovi z vso točnostjo ravno gotov stadij za gotovo umetnino — radi globljega razumevanja umetnine in pesnika. Tu bi mogel najbolje pojasnjevati seveda le — pesnik sam ali kdo izmed intimnejših prijateljev, hranečih žive spomine na vse okolščine, ki so dajale pobudo in hrano umetnikovemu življenju.

bei Geisteskranken, aber auch bei Hypnotisierten, bei kleinen Kindern, im Traumleben u. s. w., entstehen, sobald ein gewisser Formtalent vorhanden ist, manchmal ganz wunderbare Gebilde von ergreifender Ausdruckstärke. Das Wesentliche und Entscheidende eines solchen Prozesses liegt aber eben im Vorhandensein des besagten Formtalents, das auf eine natürliche Anlage zurückgeht und vorerst durchaus instinktmäßig wirkt, auch von anderen geistigen Eigenschaften ganz unabhängig ist — wie denn zum Beispiel sonst recht unintelligente und ungebildete Menschen Verse (Schnaderhüpfeln!) oder eine wirksam gebaute, wenn auch inhaltlich unbedeutende Rede zu improvisieren imstande sind. Dieses angeborene Formtalent kommt natürlich bei geistig Kranken ebenso vor wie bei geistig Gesunden und da es sich bei ihnen meist vollkommen hemmunglos äußert — ohne Rücksicht auf Publikumswirkung, auf anerzogene Begriffe von Kunst, selbst auf Forderungen der Logik —, so bringt er bei entsprechender Stärke auch so tiefgreifende »künstlerische« Wirkungen hervor. Dem eigentlichen Problem der künstlerischen Gestaltung (die zum großen Teil ein bewußter Vorgang ist) mag man freilich dadurch nicht viel näher gekommen sein.« — Prav!

⁹ Prim. pesem »Nočni psalem«!

¹⁰ Podčrtal jaz.

Komentirane izdaje umetnin v psihološki popolnosti še nimamo. Bile bi najboljši voditelj po hramu vsake umetnosti, ker bi često odpadel očitek, češ, da so te in te pesmi »pretemne in pretežke« in »da je treba zanje preveč šolane intelligence« za pravo uživanje. Zakaj »intuicije«, ki ni stvar uma in ki jo n. pr. Župančič zahteva od bralca svojih pesmi, nima vsak čitatelj, često tudi ne — znanstvenik. Prav radi tega je treba — razlage, ki je seveda ne bo vršil poet in umetnik sam, nego v to poklicani — interpret, kakor to Župančič sam prav dobro naglašava, češ, da nekateri od umetnika zahtevajo, naj ustvarja in obenem pedagogizira, kar pa da ni umetnikova dolžnost: »Umetnik naj ustvarja, kritiki in drugi podobni ljudje pa naj pedagogizirajo. Kadar Jakopič naslika sliko, ali naj še napiše razpravo, kako naj jo ljudje gledajo in kaj naj si pri tem mislijo? V momentu ustvarjanja ni sploh nobenih računov več.¹¹ Takrat človek bruha iz sebe, kar se je dolgo nabiralo v srcu, in se za vse drugo ne meni.¹²

Kdor tako ustvarja, ta gotovo ne more »po programu delati«; ta tudi res ne misli ne na tega ne na onega, temveč nase, kadar piše. Zakaj stoji: »Kar je v srcu, mora v besedo. Pojem, kar čutim, in ker sem izšel iz naroda, čutim ž njim in zanj.«

Tudi take izjave so prevažen donos k stališču kritika, ker ga opozarjajo na umetnikovo stremljenje in mišljenje, na občo njegovo »konfesijo«, ki je potrebna pri presoji celotnega ustvarjajočega genija.

Za presojo vsake umetnine je potemtakem treba globljega študija najrazličnejših vprašanj, ki se strogo ne tičejo njene vsebine in forme, kakršna je zajeta v določeni umetnini; treba je marveč seči čez okvir in pritegniti na pomoč tudi ono življenjsko okolico, ki tvori umetnine — intimno ozadje. Vsekakor pa je določitev miselnega in čuvstvenega hipa, ko je umetnina umetniku kot v zametku in v bistvenih obrisih organske celote več ali manj že jasno pred očmi, več ali manj gotova stvar. Od tu dalje se pričinja prezanimiva pot oblikovanja vse tja do končne poteze v dovršeni obliki. To je tisto delo, ki često ni prav nič prijetno niti za najbolj nadarjenega genija, kadar ustvarja umetnino. To velja za likovno kot za glasovno in besedno umetnost.

Kdor hoče umetninam do dna, mora torej seči prav daleč nazaj v njih rojstno dobo, poglobiti se kar največ možno v vse intimne okolščine tistega, ki je spočel in rodil nov estetski organizem. Zanj mora veljati osnovno pravilo, da treba za vsako ceno dognati v se podrobne podatke, osvetljujoče neposredni povod: gotov življenjski dogodek, doživljaj in dušni pretresljaj. Zakaj šele vsi dognani

¹¹ Prav dobra označba momenta ustvarjanja.

¹² Obiski, 176.

biološki podatki iz postanka umetnine morejo nuditi znanstveno trdno podlago za vse to, kar je miselnega in čuvstvenega zajetega v novem »umotvoru«.

Umetnina in umetnik sta dve odgovarjajoči si količini, ki druga drugo pojasnujeta in v gotovem oziru dopolnujeta. Kdor pozna očeta od vseh strani, more do gotove meje sklepati že vnaprej tudi na karakteristične poteze njegovega otroka in narobe.

»Sobald die künstlerische Funktion des Wortausdruckes ergründet wird,« pravi O. Walzel,¹³ »ist auch schon das schwierige Gebiet der Wechselbeziehung von Gehalt und Gestalt betreten. Denn nach der künstlerischen Funktion des Wortausdruckes fragen heißt, den Gehalt erkunden, der in der Gestalt enthalten ist. Eine ungemein mühsame Aufgabe, die vielleicht überhaupt unlösbar scheinen kann. An Goethes Lied ‚Der du von dem Himmel bist‘ ergibt sich, daß der echt künstlerische Wortausdruck des Gehaltes über alle Grenzen der Begrifflichkeit hinausgeht. Wir erleben nur diesen Gehalt, er wird uns nicht in logischen Worten mitgeteilt. Der Dichter selbst spricht durch die Gestalt des Kunstwerkes, die sich ihm wie etwas Selbstverständliches aufdrängt, etwas aus, das er anders gar nicht sagen könnte. Goethe forderte in diesem Sinne, daß man ihm Gleichnisse nicht verwehre, er erkannte, daß er sich anders nicht zu erklären wüßte. Solcher Gestaltausdruck des Gehaltes gilt selbst dem Dichter wie ein Wunder, und wie ein Wunder muß er auch hingenommen werden von dem Leser. Wer aber hätte den Mut, irgendwelche Gesetze im Reiche der Wunder zu bestimmen? Trotzdem glückt es in einzelnen Fällen, gewisse allgemeingültige Zusammenhänge von Gehalt und Gestalt des Dichtwerkes (des Kunstwerkes überhaupt) zu entdecken. Aller Gehalt gehört ins Gebiet der Weltanschauung. Wirklich läßt sich erweisen, daß unter Umständen Unterschiede der Weltanschauung zu Unterschieden künstlerischer Gestaltung führen.«¹⁴

Prav! Kakšen svetovni nazor odseva iz korintskega, kakšen iz jonskega in kakšen iz dorskega sloga? Isti, kakršen odseva iz Evripidovih, Sofoklejevih in Ajshilovih dramskih umetnin. Jonski je »apoliničen«, a korintski razigrani, razkošno svobodni »dijonizični« slog. Oba odgovarjata v pesniški umetnosti gotovim oblikam: prvi spada k vezani in točno določeni »nomični«, drugi pa k razvezani, prosti ali »ditirambični« obliki takozvanih »ἀπολελυμένα sistemov«. Kdaj se pojavijo? Vzporedno s korintskim slogom ...

¹³ Glej »Neue Freie Presse«, 1923, št. 21243 (4. nov.), kjer je objavljeno Walzelovo predavanje na septembrskem tečaju, glaseče se: »Gehalt und Gestalt im dichterischen Kunstwerk.«

¹⁴ Podčrtal jaz.

Župančič izjavlja¹⁵ o svojem prostem ritmu in svobodnem verzu, da ga je iskal že na gimnaziji, pojasnujoč hkratu, da nanj ne vpliva nič, česar ni sam notranje doživel. Šele potem da se mu lastna izkušnja strne s tem, kar je že kdo podal in kdo drugi našel.

Ta pripomba velja vprašanju, če niso tuji moderni pesniki vplivali na porabo prostega ritma v »Čaši opojnosti«. Priča nam o prirojenem Župančičevem nagnjenju k tej obliki, ki je bila svoje dni znak »svobodne poezije«. Smemo sklepati iz tega dejstva tudi na Župančičevo nagnjenje k panteizmu in »idealizmu svobode«? Po tipološki razpredelbi Diltheyevi, kateri sledi tudi O. Walzel, bi se dalo i njega opredeliti. Walzel namreč pravi: »Für meine Zwecke besonders wertvoll ist Wilhelm Diltheys rein geistige, durchaus nicht psychologische Feststellung dreier Weltanschauungstypen. Einerseits zwei Typen, die die Natur unbedingt dem Geist unterwirft. Dort Materialismus und auf Naturerkenntnis gegründeter Positivismus, und als deren Gegensatz der objektive Idealismus der Pantheisten und Panentheisten.¹⁶ Hier der Idealismus der Freiheit. Dem ersten Typus gehören an Demokrit, Lukrez, Epikur; in neuerer Zeit Hobbes, die französischen Enzyklopädisten und der Materialismus des neunzehnten Jahrhunderts, Comte, Avenarius, Mach. Dem zweiten Typus: Heraklit, die strenge Stoa, Plotin, Spinoza, Leibnitz, Shaftesbury, Goethe, Schelling, Schleiermacher, Hegel. Der Idealismus der Freiheit¹⁶ besteht bei Platon und Cicero, in der christlichen Spekulation bei Kant, Fichte, Schiller. — Die Idealisten der Freiheit sind die Willensmenschen, denen sittliche Selbstbestimmung alles gilt. Die Persönlichkeit macht sich unabhängig vom Weltlauf. Wenn sie von ihrem Gott sprechen, so denken sie an etwas Reingeistiges, das herrscherhaft der Welt oder Natur gegenübersteht.¹⁶

Župančičev idealizem in njegovo svobodoljubje se skladata z vsebino in obliko njegovih umetnin. Iz tega bi sledilo, da je res neka zveza med svetovnim nazorom ter med obliko in vsebino umetniškovo, da torej smemo upravičeno po umetnini sklepati tudi na umetniškovo duševno uglašenost.

Radi tako važnega odnosa med umetnino in umetnikom je treba tudi čim točneje ugotoviti vse, kar spada k jasni sliki umetnikove osebnosti. Čim točnejši življenjski podatki, tem lažje je — umevanje umetnin.

Ker pa človek živi v družbi, določeni družbi, zvezan s tisočeriimi vezmi, treba ugotoviti tudi jasno sliko socialnih razmer, v podrobnosti orisati ozadje in tradicijo, ki vpliva na umet-

nikovo stremljenje in na umetniški izraz in značaj umetnine.

Kako naj n. pr. dočutimo in doumemo velika Balzaca, ako ne poznamo historičnih, političnih, socialnih okolščin, radi katerih je delal in od katerih so se porajala njegova dela? Niti kongenialni človek jih ne more v sebi docela preživeti, če se ne vživi obenem v njihov genetični postanek iz časa in prostora. Nujno je zato, da študira njihove genetične vire ne samo iz umetnikove, ampak tudi iz psihe njegovega časa. Kdor bi hotel umetnika samo iz besed dočuvstvovati, bi dobil v sebi potvorjeno sliko in njegovo estetsko čuvstvo bi ne bilo polnovredno.

Zato treba umetnino motriti z ozirom na to socialno ozadje, iz katerega se je dvignila in ki proseva iz nje vsebine. Presojati jo tudi z ozirom na historični razvoj stila, vzporejati jo tudi z drugimi sorodnimi umetniškimi pojavami, da se omogoči neke vrste objektivna sodba o njej.

Ločiti je pač treba vse, kar je več ali manj last prednikov, od tega, kar je neizpodbitno svojski izraz umetnikove osebe. Treba je to radi cene, ki jo pripisuje umetnostni in leposlovni zgodovinar originalnemu ustvarjanju in originalni ustvaritvi umetnikovi.

* * *

Velik napredek v smeri vsestranskega umevanja umetnin pomeni »Handbuch der Literaturwissenschaft«, ki je pričel 1923 v sešitkih izhajati pod vodstvom dr. Walzela, vseuč. prof. v Bonnu.¹⁷ Kakšni vidiki vodijo pisce posameznih literatur, je razvidno iz oglasa, priloženega sešitkom v svrhu reklame. Tu se naglaša med drugim: »Lessing, Herder und die Romantik hatten Dichtung und deren Geschichte mit immer feinerem Spürsinn erfaßt. Seitdem hat sich der Horizont mächtig geweitet. Andere Erdteile sind in den Erkenntniskreis des Europäers gezogen worden. Was damals intuitiv geahnt wurde, ist heute der wissenschaftlichen Forschung zugänglich, und so weit schreitet nun die Wissenschaft der jüngsten Zeit, daß sie auf der Grundlage der geschichtlich-kritischen Methode zur philosophisch-ästhetischen Betrachtung der Dichtwerke und zum lebendigen Erfassen ihres menschlichen Gehaltes kommt. Ausblicke auf die bildende Kunst nach den modernen kunstwissenschaftlichen Begriffen tragen zur wechselseitigen Erhellung von Dichtung und Kunst bei. Damit wird unser Werk als Wahrzeichen und Wegweiser einer modernen, weitaus mehr künstlerischen Methode gelten können, neue Gebiete zum Genuß und zur Belehrung dem Laien erschließen.« Značilen je tudi ta od-

¹⁵ Obiski, 172.

¹⁶ Podčrtal jaz.

¹⁷ Izdaja »Akad. Verlagsgesellschaft Athenaion, Berlin-Neubabelsberg.

stavek: »Wo das Wort, der Begriff nicht ausreicht, da setzt das anschauliche Bild ein. Ein reiches, sorgfältig ausgewähltes Abbildungsmaterial erleichtert das Verständnis der dichterischen Erzeugnisse. Das Bildnis des Dichters, seine Schrift ist oft ein Schlüssel zu seinen Werken, die Einsicht in seine engere und weitere Umwelt führt kulturgeschichtlich in den Geist der Zeit ein. Besonders ist das bei fremden Literaturen und entlegenen Zeiten erwünscht und notwendig.«

Vkolikor smo se približali temu stališču v slovenskem slovstvu, se imamo zahvaliti trem znanstvenikom in estetom: dr. Žigonu, dr. Prijateljju in dr. Cankarju. Žigonova komentirana izdaja Prešernovih Poezij bo pričala o takem modernem pravcu v pojmovanju in razumevanju slovenskih umetnin, pričala glasno, da mora interpret umetnin biti ne le razlagalec besed in poetičkih figur, nego vse kaj več — človek z globokim občutjem in temeljitim znanjem, človek z dobro estetsko in zgodovinsko erudicijo ter prožno sposobnostjo — zaglobiti se v oblikujočega umetnika od prvega hipa snujočega in oblikujočega uma ter razumeti vse delo njegovo do zadnje poteze na dovršeni umetnini.

Kdor si je ob likovni umetnosti izvežbal oko in si pridobil jasen pogled v estetske in druge probleme, tikajoče se katerekoli umetnine, ta se sme pač staviti v vrsto mož, ki so za Lessingovim »Laokonom«, Winkelmannom in bratoma Schlegeloma ustvarjali podlago za pravilne pojme o umetnini in umetnikih tudi na pesniškem polju.

Velika zasluga Walzelova je, da je prenesel Wölfflinove pridobitve¹⁸ na literarno polje. Zakaj res je: »Die künstlerische Gestalt von Dichtwerken zu bezeichnen, begnügt man sich meist mit einer sehr niedrigen Mathematik der Form. Man sagt, welche Verse oder auch welche Strophen vorliegen. Man redet von Figuren und Tropen und erwähnt bestenfalls bloß beim Drama den oder jenen Zug des künstlerischen Aufbaues. Ich strebe nach einer höheren Mathematik der Form.«¹⁹

Isto hoče pri nas šola »arhitektonikarjev« s svojimi analizami umetnin, s svojimi razlagami medsebojnih odnosov v delih in v celoti literarnih umetnin, kjer je to možno in potrebno. Zato jim je po očitani »matematični estetičnosti« prav prijetno zadoščenje, ko čitajo besede, kot jih je izgovoril pred odličnim mednarodnim občinstvom mož z veliko avtoriteto, češ: »Doch auch Gundolf bleibt meist bei der Wortwahl stehen und zeigt nicht, wie aus Worten ein dichterisches Ganzes sich

¹⁸ Kunstgeschichtliche Grundbegriffe. Das Problem der Stilentwicklung in der neueren Zeit. München, 1915. — O. Walzel: Wechselseitige Erhellung der Künste. Berlin, 1917.

¹⁹ N. Fr. Presse, 1923, 4. nov. — Podčrtal jaz.

aufbaut, sei es eine Erzählung oder ein Drama oder auch ein lyrisches Gedicht. Gerade Fragen des künstlerischen Aufbaues haben durch Wölfflin wesentliche Klärung erfahren. Wer bei Wölfflin in die Schule gegangen ist, fühlt auch an Dichtungen stärker, wie Teilsich an Teil fügt und nach welchem Gesetz die Teile sich zu einem Ganzen ordnen. Es ist, als erörterte Gundolf an einem Gemälde nur die Farbenwahl, nicht aber die Verteilung der Farben, nicht die Stellung, die innerhalb des Gemäldes der einen und der anderen Farbe zukommt, nicht die Bedeutung, die das Verhältnis der Farben zueinander in dem Gemälde hat. Er bleibt, indem er von Wortkunst spricht, auf der Stufe einer Grammatik stehen, die bestenfalls die Worte erwägt oder die einfachsten grammatischen Rektionen. Schon eine Beobachtungsweise, die den gegensätzlichen syntaktischen Bräuchen von Dichtungen nachgeht, führt weiter, führt zu einer höheren Mathematik der Form.«

Taka točna izjava leta 1923 je najboljši odgovor na kritike Žigonovih razprav o tretjinski in tercinski arhitektoniki v Prešernu. Njegove analize, njegovi iz Prešernovih umetnin izkopani zakoni o odnosih sestavnih delov med seboj in razmerij do celote samo pričajo, da je slovenski znanstvenik nezavisno sam dospel do istih rezultatov, ki jih ugotavlja slovita nemška analitična šola šele dobrih 15 let za njim.

Stavek: »Ich strebe nach einer höheren Mathematik der Form« je — summa poetica. Nečastna ni ne za Prešerna in ne za njegovega interpreta Žigona.

Slovenska znanost stoji na polju proučavanja literarnih umetnin na sodobni višini, ko stremi za »višjo matematiko oblike«.

NARODNA PESEM.

A. RES.

1. Narodna pesem je v romantiški luči.

Ko je čuvstvo, ta živi vir lirčne pesmi, usehnilo v pesku kritičnega umovanja in je več ali manj duhovito besedovanje v skrbno počesanih in gladko, po določenih estetskih pravilih narejenih pesmih povsem zagospodovalo na Parnasu, je romantiški močno val odnesel to izumetničeno zgradbo umirajočih želja in stremljenj, poživil zamorjeno čuvstvo in vrnil liriki srčno kri, ki brez nje ne more živeti. Tam, kjer je absolutizem z gnusom videl le mrtvo, zaničevano maso, je romantika odkrila živ organizem, del svetovnega, vseoživljajočega duha; tam, kjer je absolutizem videl le orodje in podčloveka, ki je le zato tu, da zanj dela in izkrvavi, je romantika zagledala narod, njega moč in silo, njega zgodovino in slavno preteklost in dvignila iz njega neizmeren zaklad: dušno

in srčno bogastvo narodne poezije, in ga postavila proti suhemu umovanju v vseh mogočih pesniških oblikah. Proti gostobesedni papirnati verzifikaciji je postavila preprosto, a doživljeno iskrenost in ljubezen, gorko čuvstvo in neutešno hrepenenje po skrivnostno neznanem, kar vse je zrcalila v polni meri narodna poezija. Na ruševinah prosvetljenstva nanovo klijoče čuvstvovanje je našlo neizčrpen vrec življenjske sile v ljudski duši in v njenem najlepšem in najvernejšem izžarevanju: pesništvu, ki ga je ljudstvo skrivoma hranilo in čuvalo tudi pod neprodno skorjo vdušenega, s silo teptanega, v obupnih političnih in socialnih razmerah hirajočega življenja. Z odkritjem tega zaklada je romantika, in nje predhodniki, povzročila neposredno najbujnejši razcvit lirike v vseh evropskih literaturah, lirike, ki tvori neprecenljivo bogastvo večno živih lepôt. Poleg tega je ovila okoli narodne poezije blestečo gloriolo nedotakljivosti in skrivnostne mistike, ki ni dovoljevala razglabljanja. Vse preveč se ga je posluževal racionalizem, zato ga je romantika tembolj zavračala. »Enthusiasmus est principium artis et scientiae« je teza, ki jo je zagovarjal Fr. Schlegel na jenski univerzi l. 1801,¹ ki bi bil pri objektivnem razmotrivanju kmalu vplahnil. Zato je goreči apostol romantizma, August W. Schlegel, prožet od bratovih idej, z izrazitim odporom proti banalni koristnosti prosvetiteljske literature postavil za načelo presojevanja pesništva višje idealistično pojmovanje. V svoji razpravi o narodni poeziji piše: »Zmotno je, postaviti najpopolnejšo jasnost za bistveno zahtevo narodne poezije. Naše bivanje sloni na nepojmljivosti,² in poezija, ki izhaja iz nje globin, ne more hoteti nje razrešitve.³ Vse razumeti, našemu razumu vse dostopno narediti bi ne bilo le protislovno temu poglavitnemu pogoju poezije sploh, pomenilo bi tudi ponižanje visokega in nedostopnega do plehkega in vsakdanjega. V še višji meri velja to za narodno poezijo.² Pesnitev mora voditi narod preko navadnih zemeljskih potreb in ne sme zato nikdar pogrešati magije, drzne alegorije. Le mistika, samo čudežnost more vzbuditi pozornost naroda in ga razgibati, odtod vpliv biblije in starih katoliških pesmi; novejši ljudski pesniki so pa zelo razumljivi in prejasni, oni morejo narod prav lepo poučiti, toda poleta in navdušenosti ne bodo nikdar ustvarili. Brez mistike in alegorije, brez na ta način ustvarjenega vzleta in občudovanja je višja narodna poezija nemožna.³

¹ Walzel, Deutsche Romantik I. 25. (Aus Natur u. Geisteswelt 232/33. — Leipzig-Berlin 1918.)

² Podčrtal jaz.

³ Prim. »Die Aesthetik A. W. v. Schlegels in ihrer geschichtlichen Entwicklung.« Von N. M. Pichtos. 26 sl., Berlin 1894.

Tako je romantika z nekim svetim občudovanjem, ki se mu je pridružila narodna samozavest in navdušenje, zrla na ta elementarni pojav narodne psihe, ga dvignila visoko v oblake tajinstvenosti in mistične čudežnosti in ga na ta način odtegnila kritičnemu očesu. Ne jasnosti, nedoumljivosti si je želela in jo iskala vsepovsod, da uteši svoje neodoljivo hrepenenje po absolutnem in čuvstveni vznesenosti in je s tem že e o i p s o izključila vsako analizo, ki bi stremila za tem, da prenese psihične pojave iz sanjarjenja v mesečnobajnih nočeh v solčno luč realnega sveta in na ta način zruši prelepi čudežni svet sanj in fantazije. Še več: čuvstvo je romantiki edino sredstvo, ki nas usposablja p o d o ž i v e t i in d o u m e t i u m e t n i n o: »Kdor hoče to, kar se da le od znotraj navzven čutiti, odkriti z bajnico raziskavajočega razuma, ta bo večno odkrival le misli o čuvstvu in ne čuvstva samega...; ker nam je mogoče vsako posamezno umetnino le potom istega čuvstva doumeti, s katerim je bila ustvarjena, tako moremo tudi čuvstvo samo pojmiti in doumeti zgolj potom č u v s t v a.«⁴ In Jacobi je izrekel sledeče značilne besede: »V mojem srcu je luč, ki pa ugasne, kakor hitro bi jo hotel prenesti v svojo glavo.«⁵ Čuvstvo naj ostane čuvstvo, toda kot čuvstvo naj pride tudi vse do doumetja. Kajti kot čuvstvo ima v r e d n o t o s p o z n a n j a, ki bi se pri pojmovnem razkosavanju r a z g u b i l a.⁶

Toda še nekaj sledi iz principa o organizmu, ki je bil kakor smo videli, osnovna misel romantiškega svetovnega nazora. Kakor je vesoljstvo živeč organizem, tako je vsak del tega organizma organizem zase, ki nosi v sebi vse znake svetovnega organizma. Vse je organsko, vse je »osebnost«, tako tudi narodi in njih duševno življenje. Če je romantiki narod organizem, »osebnost«, je tudi njega poezija živa celota zase, organizem, ki se zliva v svetovno dušo in od nje živi. Zato je narodna poezija romantiki organsko enotna umetnina, ki jo je ustvarila organska osebnost celokupnega naroda. Pesniški izraz temu pojmovanju je dal Teodor Storm s temile besedami: »Teh lepih pesmi (sc. narodnih) nihče ne ustvarja, rasto, padajo iz zraka, leté preko dežele kot Marijini lasci, sem ter tja, in na tisoč krajih jih istočasno pojó. Naše najbolj lastno nehanje in tipljenje najdemo v teh pesmih, zdi se, ko da bi mi vsi ob njih soustvarjali.«⁷ Naj povzamem iz teh zaključkov bistvene poteze romantiškega pojmovanja narodne pesmi, ki bi se dale po mojem mnenju strniti v sle-

⁴ Walzel, I. 95.

⁵ Walzel, I. 10.

⁶ Walzel, I. 95. — Podčrtal jaz.

⁷ Bruinier I. W., Das deutsche Volkslied⁵. Leipzig-Berlin 1914 (Aus Natur u. Geisteswelt 7), str. 28.

deče temeljne misli: iz odpora proti prosvetiteljskemu pesništvu je nastalo romantiško razlikovanje med umetno pesmijo in narodno poezijo, med poučno-plehkimi proizvodi priznanih pesnikov prosvetiteljske smeri in onimi, o katerih ni nihče vedel, kdo jih je spesnil in kdo uglasbil, a ki jih je narod pel in ljubil, ker so imele toliko čuvstva in ljubezni, moči in strasti, česar vsega vladajoča produkcija onodobnih pesnikov tako malo ali skoro nič ni mudila. Temu, rekel bi predromantiškemu pojmovanju (Herder, Hamann) se je pridružilo še naziranje izrazite in dozorele romantike, ki je zrla na narodno pesem z idealističnega stališča, izključila vsako umstveno raziskavanje in pokrila ta najlepši in najmočnejši odsev narodne duše s plaščem mistične tajinstvenosti in božanstvenosti, ki ga moremo doumeti le potom čuvstva. Razen tega je ideja o organizmu in narodnopolitično stremljenje hotelo videti in videlo v narodni poeziji le enega pesnika, in to narod kot tak v njega skupnosti in enotnosti. Tako bi imeli, če je moje sklepanje pravo, tri osnovne misli romantiškega pojmovanja o narodni pesmi:

1. Razlikovanje med »umetno« in »narodno« pesmijo.
2. Odklanjanje znanstvenega raziskovanja, to je: literarno zgodovinskega studija o bistvu, postanku in razvoju narodne poezije.
3. Ideja o narodu-ustvaritelju narodne pesmi.

* * *

Že od prvega početka, ko se je zanimanje za narodno pesem vzbudilo tudi v Slovencih in se pričelo ono zbiranje narodnega blaga, ki so ga bili polni vsi naši listi, ne izvzemši političnih, smo bili neposredno pod odločujočim vplivom nemške romantike in smo ž njo vsrkali tudi nje pojmovanje o narodni pesmi. Velika ljubezen se zrcali v tem podrobnem delu, pri katerem je sodelovalo skoro vse naše razumništvo, ljubezen do naše preteklosti, od katere nam je pravzaprav ohranjen en sam spomenik: narodna poezija. Zato smo ga okrasili z vsem mogočim nakitjem in iskali v njem tolažbe in pobude v tužnih dneh narodne sužnosti. Odtod vse naše navdušenje zanj. S ponosom smo zrli na te utrinke slovenske duše, jih negovali in ohranjali iz roda v rod. Ni čuda, da se nismo mogli nikdar otresti romantiškega pojmovanja, tudi ne v dobah, ko je zdrav realizem preoral njivo našega lepega slovstva. Ideja o narodu-ustvaritelju narodne pesmi se je globoko vsadila v vse naše mišljenje, skoro da samoumevno se nam zdi razlikovanje med »narodno« in »umetno« pesmijo in še danes nimamo studije, ki bi nam razkrila bistvo narodne pesmi. Vse svoje sile smo uporabljali za to, da smo ta zaklad zbirali in uredili, ne da bi hoteli razreševati probleme, ki leže v njem. Samo naši pesniki so pri-

sluškovali tajnemu utripu, ki živi v naši narodni pesmi, in zajemali iz nje s polnimi rokami.

Ko je »Matični« odbor že l. 1873 sklenil izdati zbrane slov. narodne pesmi in poveril urejevanje dr. Gr. Kreku, je slednji v članku »Nekoliko opazek o izdaji slov. narodnih pesmi«⁸ podal svoje načelne misli, ki se popolnoma krijejo z romantiškimi. Med drugim pravi dr. Krek, »da narodno pesem napak razume, kdor meri njeno vrednost po vrednosti umetniških pesniških izdelkov. Često narodno pesem ravno to posebno označuje, kar se pri umetni⁹ šteje med pege.«¹⁰ Ta veliki načrt pa je skoro docela izvršil šele njegov učenec dr. Karol Štrekelj z vsem znanstvenim aparatom, ki mu je bil na razpolago, a čisto po Krevi, to je po romantiški zamisli. V svojem »Predgovoru« k »Slovenskim narodnim pesmim«¹¹ pravi: »V to zbirko bom sprejel vse do sedaj zapisane zares narodne pesmi.« Kaj misli pod »zares narodnimi pesmimi«, Štrekelj nikdar jasno ne pove, le iz raznih očitkov, ki jih zavrača, spoznamo, da izključuje vse, ki »kažejo vmetalno lice« pesmi in je vsled tega »mnogo umetne robe, ki jo je dobil med pristno narodnimi pesmimi, kot očitno nena⁹ izpustil«. Tudi kritika, ki je spremljala izdaje Štrekljevih snopičev, je slonela na odločno romantiškem stališču. Tako piše Fr. V(i)dič v svoji oceni o prvem snopiču:¹² »Narodno pesništvo je vse ono, kar je ustvarila narodna domišljivost,⁹ je narodov duševni zaklad.« Le dr. Tominšek¹³ je narahlo podvomil: »Je li res ta pesem narodna, ta motiv, izraz naroden, vprašamo se neredko. Popolni odgovor vdobimo težko, saj služi beseda 'narodno' v našem pomenu bolj izrazu naše zadrege⁹ nego trdnega znanja. Meja med narodno in umetno pesmijo se nam umika vedno bolj.⁹ Ostreje nam stopi ta razlika — ki je itak le historična — pred oči tam, kjer čutimo ali slutimo oba elementa — narodno: umetno — v enem proizvodu.« Tako tičimo v romantiški tradiciji, ki se očituje v vsem našem pojmovanju in ocenjevanju narodne pesmi.

2. O postanku poezije.

Ne glede na to, da s panteističnim svetovnim nazorom stoji in pade tudi temeljna podlaga za razlago narodne pesmi v romantiškem smislu, so dalekosežni znanstveni izsledki na polju narodopisja in velikanski razvoj psihologije kot samostojne znanosti v zadnjih tridesetih letih, ki na temelju dejstev in izkustva analizira vsak

⁸ Listki, IV. zv. — V Ljubljani 1873.

⁹ Podčrtal jaz.

¹⁰ L. c. 105 sl. — Glej tudi 103 sl.

¹¹ V Ljubljani 1895—1898, I. zv. — str. V.

¹² O. c. III. zv. str. V.

¹³ Ljublj. Zvon 1896, 381.

duševni pojav posameznika kakor mase, — porušili do tal lepo romantiško, le s čuvstvom zgrajeno stavbo. Za naše vprašanje najvažnejši je izsledek, ki dokazuje prvotno enotnost poezije in glasbe. Vse pesništvo, pravi Otto Böckel v svojem življenjskem delu o psihologiji narodne pesmi,¹⁴ je bilo prvotno združeno s petjem, ki je nastalo iz duševne razdraženosti, iz preobilja čuvstva. Vse, kar prirodni človek izkusi veselja in trpljenja, kar ga pretresa ali razveseljuje, draži ali straši, mu izvabi petju slične glasove: ravna se po instinktu prav tako ko otrok ali žival, ki na vse dražljaje od zunaj odgovarja z glasovi. Te neartikulirane glasove, ki predstavljajo neposreden in neskalken izraz čuvstva, imenujemo »klice«, v njih leži jedro tega, kar označujemo kot narodno¹⁵ pesem.

Da je duševno razdraženje mati vsega petja, spričuje obnašanje prirodnih narodov,¹⁶ to je onih skupin ljudi, katerih čuvstvovanje je mogoče opazovati še v sveži neposrednosti, ki nanjo ne vpliva moč mišljenja. Klic, kratek neposreden izbruh duševne razdraženosti, je prva in najstarejša oblika pesništva. V klicu, odtrganem glasu najde od veselja ali od žalosti razburjena duša svoj neposredni in zato takoj delujoči izraz. To razburjenje ali razdraženje se izproži v klicu, ko dušiča sopara v streli. Opazujmo le svečano množico. Vse je mirno. Tu se naenkrat izvije iz enega grla vzklik, nato izbruhne vzklikanje vse množice z elementarno silo kot na dano znamenje. To je neposredni učinek prapesmi klica. Trpljenje vseh vrst (bolest, strah, groza, maščevanje, jeza itd.), a tudi radost (veselje, ljubezen, sreča, zadovoljnost itd.) se odtrga s klicem od duše človeka. Vzklik učinkuje osvobojajoče, torej dobrodejno, in povzroča duševno ugodje.¹⁷ Iz tega vzroka se prirodni narodi nikdar ne naveličajo vzklikanja, ob neprestanem ponavljanju istih zvokov občutijo sladostrastno zadovoljnost, zakaj duša se hoče izkričati, oprostiti se morečih jo čuvstev. Ure in ure kličejo avstralska plemena poslavljajočim se prijateljem, ki jih oko že davno več ne vidi: »Vrni se, vrni se!«¹⁸

Klic sam je zmožen modulacije in razvoja. Zadobi določne melodične oblike, ki so zdaj zategnjene, zdaj visoko hreščeče, zdaj globoko doneče, zdaj harmonično izzveneče, zdaj jedko

¹⁴ *Psychologie der Volksdichtung*², — Leipzig-Berlin 1913. Iz te knjige, ki jo odlikuje predvsem navrhovato gradivo iz vseh narodov, povzemam temeljne misli za to poglavje. Prim. tudi: Wundt W., *Völkerpsychologie*² III. »Die Kunst«. Leipzig, 1908, 328 sl.

¹⁵ Do zadnjih zaključkov Böckel, očitno še pod vplivom romantike, ni prišel.

¹⁶ Glej primere v Böcklu I.

¹⁷ Prim. vriskanje v naših gorah!

¹⁸ Böckel, 3.

odtrgane. To so prvi gibljaji lirične in glasbene vaje, v njih se razodeva prva osebna zavest duševnega občutja. R. Wagner opisuje zvok klica in pogovor dveh duš v njem takole: »V noči brez sna sem stopil na balkon okna ob Velikem kanalu v Benetkah: Kot globok sèn je ležalo pravljico lagunsko mesto v senci stegnjeno pred menoj. Iz brezglasnega molčanja se je zdajci dvignil mogočen, grob, tužen klic ravnokar v čolnu se prebudivšega »gondoljerja«, ki je klical v ponavljajočih se odmorih v noč, dokler mu ni iz daljave odgovoril enak klic vzdolž nočnega kanala: spoznal sem prastaro, tužno melodično frazo, ki so ji svojedobno služili kot tekst znani verzi Tassovi, ki pa je sama prav tako stara, kakor benečanski kanali s svojimi prebivalci. Po svečanih odmorih se je poživil daleč glaseči se dvogovor, ko da bi se bil prebil v enozvočje, dokler ni v bližini kakor v daljavi to zvenenje mehko utonilo v nanovo pridobljenem spancu.«¹⁹

Čim močnejše je čuvstvo, čim bolj raste občutnost, tem bolj se klic razširja, dokler se njega okvir ne razkroji in čuvstva v daljših izvajanjih, besedah, nadaljnjih klicih ne poiščejo novih izrazov. Tu se pričinja pesem, ki se iz melodičnega klica razvija v krajšo in iz te v večkitično pesem. Ta razkroj nam poleg nešteto drugih lepo kaže sledeči primer, vzeti iz mazurskega življenja: »Radostni v zkliski tvorijo često glavni del vse pesmi, medtem ko je vsebina postranska. Mazurimajo veliko smisla in talenta za glasbo, z veliko lahkoto si zapomnijo napeve in jih žvižgajo ali brenčé. Zdajpazdaj prekine eden ali drugi ta najprimitivnejši način z vriskom, pridruži se mu še zbadljivka prijatelju in pesmica, ki razveseljuje staro in mlado, je gotova.«²⁰ Mnogo naših pesmi je ohranilo vzklike in vriske v refrenu, ki še vedno spominja na praobliko pesmi.

K. Bücher je na podlagi vestnega raziskavanja najprimitivnejših psihičnih pojavov pri najrazličnejših narodih in plemenih prišel do zaključka,²¹ da je bistvo petja, te dualistične enote iz besedila in napeva, ritem telesnih gibanj, ki je nujno dovedel do ritmičnega ustvarjanja to gibanje spremljajočih besed in napevov, najprej pri delavskih pesmih, ki so nastale in živele pri enakomernem ročnem delu: sekanju, žaganju, veslanju, mlatvi, setvi itd. in bile vključene v takt, ki ga je dotično delo zahtevalo. Na ta ritem gibanja so se prvotno rodili le odtrgani prirodni glasovi, ki tvorijo bistveni del delavskih pesmi, okoli katerega so se nanizali refreni le kot figuracija in okrasek.

¹⁹ Böckel, 4. — Prim. tu sem tudi vriskanje naših pastirjev, ki se na ta način pogovarjajo z gore v goro, iz gozda v gozd!

²⁰ Zweck, Masuren, 204. — Böckel, 3.

²¹ *Arbeit und Rythmus*⁵, Leipzig 1919, 392 sl.

»Prvi korak na poti do petja, ki ga je storil primitivni človek pri delu, je obstajal v tem, da je te polživalske glasove spreminjal in jih vzporejal v določne, delu primerne posledke, da čuvstvo notranjega osvobojenja, ki mu ga ti glasovi že nudijo, ojači in če le mogoče dvigne do pozitivnega ugodja.«²² Tako so nastale prvotne delavske pesmi, sestojče iz nezmisljnih glasovnih vrst, pri katerih prihaja edinole glasbeni učinek v poštev kot pomožno sredstvo za ritem telesnega gibanja. Potreba, spraviti v medsebojni sklad oba načina ritmov, telesa in glasú, je nujno izvirala iz skupne odvisnosti od dihanja.²³

Rastoče duševno življenje, tesno zvezano s kulturnim razvojem, je vzbujalo nujno nove potrebe in novo čuvstveno in miselno izražanje. Delavske pesmi so dobivale vsebino, še povsem prozaično, sestojče iz ukazov, izpodbujanj delavskega vodje in dogovora delavcev v zboru²⁴ in s tem prejemale v tem ritmičnem ogrodju vedno jasnejšo, določnejšo vsebino.

Delavska pesem je skoro neopazno prehajala — pri narodih na nizki kulturni stopinji še vedno prehaja — v obredno pesem radi najožje zveze dela z verskimi obredi v vsakdanjem življenju (pri poljskem delu, pri pripravah za daritve, pri prošnjah itd.)²⁴ pri posameznih narodih in je na njih razvojni poti do samorodnega kulturnega življenja prejemala vase vse posebne kulturne znake in z njimi svoj specifični značaj. Godba, petje in ples, za enkrat še nerazdružljiva celota, zadobivajo polagoma čisto umetniško tvorbo, ki se kaže predvsem v bogatejši figuraciji telesnih gibanj, v vsebinskem poglobljenju besedil in v izrazitejši metodiki napevov. Zgodilo se je to najprej in največ pri plesih in pri plesnih in obrednih igrah, kjer ritem ni bil več vkovan v mehanično ročno delo in njega gibanje, marveč svobodnejše, le duševnemu ugodju in srčnim potrebam služeče premikanje teles ob spremljevanju pesmi in godbe. Prvotno je bil ples igračkasto prestopicanje brez smotra, iz čuvstva svobode in radosti porojen, sčasoma pa je njega mimični pomen (sveti plesi, plesi zmage itd.) vlival ritmu čuvstvene vrednote. »Ritem je sila,« pravi Nietzsche,²⁵ »ki ustvarja nepremagljivo slast vdati se mu, sodelovati, ne le korak nog, tudi duša sama sledi taktu — najbrže, tako so sklepali, tudi duša bogov! Poizkusili so jo torej potom ritma prisiliti in nad njo gospodovati.« Iz čuvstvenega izražanja naravnih gibljajev je ples porajal ves svoj čar, ki ga je ohranil in poglobljal vse do naših dni.²⁶

²² Bücher, 395.

²³ Prim. tu in naslednje: Bücher, 396 sl.

²⁴ Glej primere v Bücherju 178 sl. in 411 sl.

²⁵ Die fröhliche Wissenschaft, Leipzig 1887, 105. — Bücher, 431.

²⁶ Prim. naše kolo kot izraz veselja.

Osamosvojitve lirike se začena, kakor dokazuje Bücher,²⁷ povsod z ljudsko obliko plesne pesmi, najprej tako, da telesna gibanja plešočega in pa spremljajoči glasbeni instrument podajajo ritem, v katerega vplete posameznik (plesovodja, pri verskih plesih svečenik) improvizirano pesem, ki jo gledajoči ali plešoč zbor spremlja z vzkliki in refreni. Ritmika glasov prejme svojo metriko od gibanj nog²⁸ in se z njimi najtesneje spoji. Ob nadaljnjem razvoju se petje s spremljevanjem godbe oddeli od plesa. Muzikalni čut se je medtem zadostno razvil, da lahko udejstvuje izročilo obstoječih in ustvarjanje novih melodij. Toda beseda je z napevom še najožje zvezana, da tvori poslednji stalnejši del. Dar improvizacije je še vedno zelo živ, pevec in pesnik sta povčini ena in ista oseba, a le nadarjenemu se posreči iznajdba novih melodij. Tretja razvojna doba prične z opuščanjem glasbene spremljevanja. Lirično pesništvo samorodno ustvarja vedno nove pesmi, ustvarjajo jih posamezniki na že znane ali na popolnoma nove napeve, ki prehajajo v skupno last: to je doba takozvane narodne poezije.

Zadnjo razvojno stopnjo znači čista («umetna») lirična poezija, ker se tu izvrši popolna ločitev besedila in napeva. Tako nastane na eni strani pesem, sloneča izključno na besednem ritmu («vezana beseda»), na drugi pa čista glasba brez besedila. Pesnik in komponist se popolnoma ločita in ustvarjata povsè samostojno.²⁹

PESEM IN TI.

ANTON VODNIK.

Pesem: ne klasifikacija besedne umetnosti, temveč — zadnje sladkosti njene in naše simbol svetla: materina uspravanka... Iz globine svojega življenja dvigajo razsvetljene roke kristalno spanje od okna do okna med zvezde, visoko nad jutro, odkoder bodo njegove rože prišle... Pred vrati angeli s srebrnimi rokami lomijo kruh...

²⁷ O. c. 422 sl.

²⁸ Prim. besedo »stopice«!

²⁹ »Ves ta razvoj se da na tipičen način dognati v zgodovini grške lirike. Prvo stopnjo predstavlja zborna pesništvo s svojimi himnami, pajami, diti-rambi, prozodijami, partenijami itd., ki se vse prilagojajo ritmičnim zahtevam plesa. Predstaviteljica druge razvojne dobe je melična lirika, ki so jo peli le s spremljevanjem glasbe. Obe se dvigneta pri Grkih že zgodaj do umetniške oblike, medtem ko se drugod vzoblikujeta le na ljudski način. V razvoju sledi samo péta pesem (brez glasbe) in preko te samostojna glasba na eni (ψιλή αὐλησις, ψιλή κιθάρσις), na drugi strani le govoreno pesništvo (ψιλή ποιησις).« — Bücher, 424 pod črto.

Prečudno daleč gre beseda, da je našla svet iz mraka, da je videla vrtove, ki jih je duša vzela v svoje roke in jih stisnila na prsi, bele od meseca sanj iz bridkosti po sebi in njem... Radost je dvignila kelih, zaklicala v tujino in je beseda prišla, svetla, svetlejša: iz temnega poslanstva v borbi za kruh in grob — in je zaplesala iz pomladi v pomlad: Pesem, pesem: v bliskih, ki jih angeli nosijo v najglobljem hramu sveta, se je videla duša, zakrila oči si, zapela, zapela lepoto svojo...

Besedne umetnosti izrazno sredstvo: najtesnejša razdalja od naših duhovnih oči do našega srca, od srca do svetá in zadnjih zvezd, ki gredó skozi božje róke in dvignjene róke bratov in sester... Najbolj vroči spoj duše in njenega življenja, življenja mojega in tvojega, življenja in svetá in Bogá. Oči, ki se odpró iz stiske krvi v daljo krog sebe, iz tesnobe duše v svoj večni soj. Naše kot dihanje, pogled in kretnja. Blizu nam kot lastna roka, ki jo je duša prižela nase. Beseda: kako nas vzame iz sebe in nas da spet nam nazaj, ko je kakor v hipu preletela zvezde nad enim izmed naših vrtov, ki jim je vrtnar in jutro. V njej stoji kot v blisku svet pred nami, da se uzremo v svoji zadnji dalji, a se isti hip že vrnemo iz nje kot romar, ki je pokleknil na koncu svetá v templju najbolj sinjem... a smo vendar vedno kakor v sredini svetá in večnosti, nepremakljivo v sebi kot v hipu, a istočasno neskončno daleč kakor v muziki, od koder se vračamo nazaj kakor v sanjah, v svojo svetlobo nazaj...

Beseda: obrisna kot slika, neskončna kot muzika. Obsegljiva kot kip, nezgrabljiva kot soj. Dih krvi, smehlaj od zvezd...

Življenje pojoče besede je doživetje. Doživeti: iz večnosti uzreti samega sebe, prijeti se za róke in se voditi na bregove studencev, ki iz vseh pomladi teko... Objeti se, vzeti se na róke in stehtati svojo lastnost in skrivnost. Darovati se in se spet prejeti kot neskončen dar iz božjih rok... Ljubiti se. Videti se kot bliske, ki jih angeli nosijo skozi svoje dvore, ki so od vekomaj naši. Videti sebe, kakor nas sanja smrt... Goreti in zreti svoj odsvit, ki gre skozi daljne vrtove po rože za nas. In vedeti, da sta naši roki nagnjeni v nas kakor v večnost, odkoder bosta blesteli na vekomaj. Mistično sprejemanje samega sebe iz naših rok, ki so šle kakor brez nas v globočino sveta po nas, prej samim sebi nevidne. Stopiti v žarišče rož in zvezdá, dvigniti na róke večer in jutro svojega dneva. Iti v spremstvu živih in mrtvih po sebe-nevesto. Najti se, imeti se. Doživeti: srečati samega sebe, iti poslej s seboj tesno tesno skozi svojega videnja blisk od vzhoda do zahoda...

Nujnost doživetja je: razodeti se, da si ohrani duša svetlo ravnovesje v sebi, med seboj in svetom. Da ne zatemni v občestvu sester, da spet in spet osvetli svojo pot od vseh k sebi in postane sama sebi nezgrešljiva... Doživetje je stvariteljsko, zato je njegova volja

usmerjena v porajanje novih večnostnih vrednot, živih kot naše življenje, ki jih je dvignilo v luč rojstva iz nas, da žive izven nas vso v sebi zbrano, urejeno, v sebi stehtano bitnost, s smerjó iz sebe samih... Zato je umetnina organizem, ki ima v sebi vso polnost življenja. Sankcija njenega poslanstva pa je, da je izraz večnostne zavesti enotnosti naše osebnosti, osvojitve našega bistva, prižganega v onostranosti... Zato je vsaka umetnina stopnjevanje neskončnosti našega življenja, pomnoževanje vrednot svetá za večnost. Ker le osebnost ima v sebi njeno ceno, ki nas bo odrešila k sebi v Bogu. Njo, vso tako tesno osredotočeno v svoje središče, v zgneteno napetost svoje zavesti, more zajeti v izraz le lepota, vidno razodeta nam po umetnosti. Njena zadnja globočina je skrivnost našega lastnega bitja. Lepota je ethos umetnine.

UMETNOST IN ŽIVLJENJE.

MIRAN JARC.

Doživetja so, ki njih cena odtehta grozničavo osamelost dolgih let, ponižanja in razžaljenja najdragocenejših podob v podzemskem gradu človekovih skrivnosti, strahotno zavest časnosti in kljuvajoče ihtenje poblaznega jaza, ki ga, napuhnjena, tro in vrtinčijo neznane sile vesoljstva. Doživetja so izven časa — in vendar jih je rodil čas, izven jaza — in vendar jih doživlja povsem določeni poedinec, lijejo nad kalnim območjem volje in moči — in vendar so vzplapolala iz obupnega trenja teh dveh svetov, — pomaknjena so v večnost miru in so poveščanje prebujenega, žrtvujočega se — človeka. Ta doživetja so — strmenje Talesa, gledanje Danteja, vodoravnost Dostojevskega, ki je v Aljoši poljubil zemljo ob pripevanju zborov zvezdá.

Zagonetno je rojstvo teh božanskih hipov. Otroški sijaj poje iz oči takega zamaknjenca, besede — če se sploh še katera odzove izza obzorij belega molčanja — so čudežno preproste, jasnost in enovitost pračloveka jim vdaja čarovit sijaj. Telo je kakor struna in je kakor piščal in spet kakor stih. Oblika je vtelešen duh, oblike sploh več ne ločiš od vsebine, snovi ne več od duha, zemlje ne od nebes. Aljošin poljub je spojil teh dvoje carstev, med kateri sta že pred romantiko budizem in židovstvo izkopala prepad, strašen v svoji navidezni nepremostljivosti, nad katerim pa so že Grki razpeli odlični obok plemenitih linij, dočim so klasiki položili z enega brega na drugi breg sonet in jambe, krščanstvo pa je nad tem brezdomom zgradilo pravno piramido, ki združuje v sebi veličastno strmenje egipčanskih spomenikov, na kateri blesti križ kot tajno znamenje najvišjega razodetja. Koprnenje po pesmi je žeja po harmoniji, po vsemiru, po doživetju

š a m e g a s e b e. Zato vzcvete ta čudotvorna roža — pesem le v temi in krvi, le v trpljenju blodenj in duhovnih razklanosti, ki jim pa že pripeva motno, a nagonsko strastno klicanje po odrešitvi.

Trgajoči se zublji pokoljev, prevratov in vojn se pretvarjajo v vonjivost zvonkih stihov, kojih spevi, spominjajoči na sanjskost pastoral, tako čudno prosejajo v zadimljena obzorja gorečih pokrajin.

Bolezen, glad, blaznost in smrt jezdijo v divjem diru preko zgrozilih množic, a njih vihar že prehaja v hvalnico pretresljivih molitev.

Najrazbrzdanejši plesi se spreminjajo v versko blazno rajanje skakačev in bičarjev. Šele iz infernalnih orgij duha vzkresavajoči se slap svetlobe ozarja proroško in božansko ozdravlja. Šele po vsakokratni katarzi, ki je vir umetnine, je pesnik postal videc. To »proroštvo« pa je povsem alogično, ritmično in ni nikak plod metričnega »izpopolnjevanja« ob metodološtvu joginov in fakirjev. A vem za ljudi, ki — posebno dandanes — širijo docela zmotno naziranje, nastalo iz hipertrofije intelektualizma in duševne odrevenelosti, da je namreč umetnik kratkomalo v vsem svojem dejanju in nehanju skladno in do skrajnosti logično bitje, ki si zavestno prizadeva biti nekak knjigovodja svojega življenja. No, le površno proučevanje biografij vseh velikih kiparjev besede, barve in zvoka nas prepriča baš o obratnem, namreč, da je umetnikovo prizadevanje po najskrajnejših višinah spoznanja trajna, podzavestna težnja, ki jo imenujem faustovstvo.

Baš omenjeno zmotno naziranje o naravi oblikovatelja idej pa je nastalo še iz povsem drugih vzrokov, ki jih je priklicala vprav naša sedanost.

»Velika doba« Evrope se namreč odlikuje po tem, da je ustvarila razmere, ki so potlačile človeka na stopnjo stroja. Današnji človek omaguje v najstrašnejšem odmevu besede, omaguje, ker mu je skoro odvzeta možnost stvariteljskega udejstvovanja, sospeva žarišč vseh sil, skratka doživljanja totalitete. Tri pota pa so, ki jih Evropec izbira, ko se rešuje pred postrojitvijo svojega človečanstva. Pot mistike, pot dela in pot umetnosti. Prve — pot mistike — sploh ne bi omenil, ker je to pot najredkejših izvoljencev, ki jim je naklon k duhovnim vajam že prirojen, torej iz bistva njihove narave izvirajoč in ne — priučen ali privzgojen. Domovina te poti je Vzhod. Evropa pa je skrivnosti, ki sme njih tajno zaveso odgrniti le posvečenec, razkrila z najbolj materialistično propagando ezoterizma en masse in tako so sicer morda njega najidealneje hoteči zagovorniki in razširjevalci — oskrunjevalci najsvetejših misterijev, ki so in ostanejo le last poedinca. In tako se je zgodilo, da je Evropec, izrazit umstvenik, zledenil živ slap

vztočnjaštva v abstraktne teoreme, zaman skušajoč se vživeti v pasivizem, ko je — zapadnjak — prav tako izrazit aktivist, čigar neumorna razgibanost se še vedno izživlja le v območju telesnosti.

Sicer pa je za Evropeca najobičajnejše zatočišče — delo, ki mu pa v sedanji obliki izčrpa gotovo osemdeset odstotkov produktivne energije ter mu naperja pogled povsem navzven, jači in stopnjuje voljo včasih do skrajne napetosti in mu razširja jaza ter tako okreplja vse le v telesnost osredotočene sile in mu zasušnjuje duha.

Posledice tega aktivizma vidimo bolj kot kedaj v vsej strahoti v sedanosti, ko smo sami priča polomu — civilizacije, ki naj bi bila nadomestilo za kulturo. Tisočera razveseljavališča in raztresavaljšča so takim mrtvim dušam še poslednje pribežališče, ki skriva v sebi najgrozotnejšo podobo umiranja belega človeka.

Odsvit proroških zmožnosti, ki so jih očitavali barbarski, pradavni narodi, odmev neposrednih, v središče vsega stvarstva osredotočenih gledanj, ki so posledica človekove zmage nad voljo in jazom — ta odblesk ugaslih zarij se je v zasušljenem Evropecu ohranil le še v obliki — umetnosti in zato je edino umetnost (to je: v besedi, liniji in zvoku vtelešena Beseda onkrajnosti) rešiteljica zapadnega človeka.

Priznam, da pozna vzhod še vse druge nebeške lestvice, ali vzpenjanje po njih je našemu človeku v naših življenskih pogojih skoroda onemogočeno,

Mislím na stihe, ki so zvonki kot solčni spevi in zamolklo daljni kot nočna obzorja. Čitaš jih in pozabljaš na vse, na vse, na svojo davnino, na svoje pokolenje, na svoje ime. In ti je, kakor da rasteš z drevesom vred, z goro in morjem, z nebom in z ozvezdji, in ti je, kakor da preminevaš, a se tem zavestneje oživljaš v stanje radosti, ki ji ni imena.

Je pesem, preprosta in navidez borna, vsaka beseda pa je v svoji enovitosti močna kot priroda sama, je brezčasna in brez priveskov, ki so izraziti znaki določene dobe. Ne morem si misliti »tendenciozne« umetnosti, ki je koncem koncev le poljudno obravnavanje raznih časovnih, družabnih vprašanj, a prav tako si tudi ne morem misliti »umetnosti«, ki nam z vsiljivo formalistično navlako poudarja, četudi ne vem kako plemenite in vratolomne vzgone duha v stihih, ki so pravzaprav le slabotno upesnjene programi in manifesti miselnih goljufov ali pa bolnikov.

Mislím na slike, ki so tihe kot je polnočna pokrajina, ki jo dramatično nihanje luninih strun in godba svetov. V taki tišini je več življenja kot v vsej dinamiki nekdanjih futuristov.

Mislím na skladbe, ki jim je vekovitost naklonila vprav — melodija, ki bo zvenela

še v srcih poznih rodov, ker jo je v sveti uri zapel pravi navdihnjenec, dočim bodo zvoki, ki jih je sestavil razkrajajoči in tuhtajoči razum, čez nekaj let sličili umazanim in bodečim črepinjam. Kajti veličina umetnine se očituje v tem, v kolikor nas je duhovno zlitje z dotičnim delom raztelesilo, v kolikor nas je pobrezčasilo in nam uspavalo jaza in voljo, da začujemo v tem novem stanju pasivnosti večno budno govorico skrivnostnih, obdajajočih nas sil, ki jih sicer vedno preglašajo dnevni kriki našega samoljubja.

BESEDE O KRITIKI.

IVAN PREGELJ.

Spričo vsega tega, česar še nimamo, ne bom trdil, da je nujna. Namreč monografija o slovenski slovstveni kritiki. Nezajemljiva bi prav gotovo ne bila, pa četudi bi le suhotno bibliografično beležila in kratko referirala. Kot trud veččega slovstvenega raziskovalca pa bi taka študija pomenila vprav važno knjigo. Bila bi komentar v zgodbe slovenske lepe knjige, disertacija, vredna doktorske časti... Te ekstemporativne opazke ne iščejo doktorske časti. So, ker so menda vendarle nujne. Zakaj so nujne, povem na koncu.

* * *

Ali sploh smemo govoriti o naši književno umetniški kritiki? O slovenski kritiki kot posebnem književnem poglavju, kot o posebni disciplini s tradicijo? Ne vem: a vem, da imamo vsaj zgodbe naše kritike, imamo ljudi, tipe, ki so ustvarjali senzacijo in debato. Imamo ocene, ki so uspešno posredovale med umetnikom in bralcem. Imamo kritike, ki so mentorji poedinim pesnikom in celo pisateljskim generacijam, imamo sodbe, ki so prešle kot objektivirana resnica v anale slovstvene zgodovine. Skratka, vedno smo imeli delavce s širokim obzorjem in izbrusenim okusom — za naše razmere seveda in večinoma —, ki so našli tudi sredstev, da so mogli svojo sodbo beležiti in splošiti.¹

¹ Le nekaj bibliografičnega besedja kot dokaz: Bil je Zois. Iz Boileauja je mrzil enjambement. Bil je Čop. Schlegel je bil pred njim, a širjega obzorja ni bil. Bil je Kopitar — tip svoje žare. Bil je Bleiweis s krilatico »zvonec nosečega pervaka«. To je bilo pred borbo za kritiko. Po borbi za kritiko je bil Levstik-Lessing, ki je tragični kvinar uvel. Bil je Stritar, ki je vzgojil Levca in Ljublj. Zvon in še Aškerca, ki je njegovo napako ponovil, ko je pisal uvod v Prešerna. Bili so še Pavšek—Jeran—Marn—Pajk—Kržič—Mahnič—Lampe — prava tradicija! — izrazito slovenske poteze in potrebe. Vem še za Ivana Cankarja, ki je zavrgel prvi naš šund, in Župančiča, ki je zavrgel Šimunovića (Tudinac). Vem še za Pintarja in Funtka. Cenim Prijatelja,

Beležiti in splošiti so mogli le n e s i s t e m a t i č n o in neprogramno, usmerjeno v okusu časovnega rodoljubja in vzgojno obzirne naklonjenosti, v okviru družinskih naših književnih glasil redkokje in redkokrat brezobzirno stvarno — akademsko. Vzroki so bili v osebah in slovenskih prosvetnih razmerah, skratka v mizeriji, ki ji je še vedno Slovenec ime. Slovenec ni imel ne fakultete, ne literarnih salonov, ne književnih središč in torišč, ne akademsko literarno kritičnega glasila. Zato bom kratko povedal, da Slovenci še nimamo kritike, ki bi ji mogli reči, da je disciplina zase. Berem, da jo Srbi imajo iz Francozov, Rusov in Nemcev v Markoviću, Vuloviću, Nediću, Skerliću, B. Popoviću, Br. Lazareviću. Mi imamo le osebe brez šole: Čopa brez naslednika, Levstika, Stritarja in Levca. Vzgajala sta, ali sta naučila, bi dvomil spričo tega, kar je Tominšek še prav pred kratkim dokazal, ko je za Mencingerja kritično metodo posnel šele po — Prijatelju. Nismo sistematično gradili, ampak slepo po tujih zgledih. Župančiča in Cankarja pa še Ketteja in Finžgarja imamo le in brez vplivov in mentorstva sistematične discipline. In na vse zadnje — vraga! — ali je kritika sama sebi namen? Srbski slučaj da vendar misliti. Ali ni torej kritika izraz zrele narodne zavesti samostojnosti? Ali ni z našo kritiko kot s knjigo naše estetike in poetike?

* * *

Kakšna naj bo torej kritika, vsaj kolikor jo zmoremo? In čemu naj bo? In kako naj bo, da bomo vedeli, da se samostojno razvijamo, da rastemo k smotru, ki je eden: popolnost in slovenska...

Eno je gotovo, da imej sposobnost, kdor ocenjuje. Čevlje naj sodi kopitar. Tudi to še, da imej slovenski kritik mimo slovenskega obzorja še obzorje v teorijo, ki je za zdaj v slovenski poetiki, štilistiki in estetiki ne dobi, ker sploh slovenske poetike et reliqua še ni. Obzorje pravim, lahko zapišete tudi okus. Pa še nekaj. Tudi slog in obliko in — **osebnost**. Osebnost je vonj prave kritike, tiste hitre, priložnostne v našem knjižnem časopisju. Objektiviral bo sistematični slovstvenik. A vse naj bo v pravi meri. Kritika, ki jo pišejo nekateri naši mladi leposlovci prenekaterikrat zlasti, ko gre za nove pesniške zbirke, ni kritika. So osebne refleksije in glose ob besedilo, ki ga še nimam, in torej neumljive. List, ki ni namenjen zgolj izbrani družbi pišočega in ustvarjajočega občinstva, s takimi ocenami in oznanili svoje naročnike — pehari. Stoji namreč, da naši književni listi ne morejo biti in niso glasila umetnikov za

Glonarja, Iz. Cankarja, Ušeničnika, Terseglava, Debevca ter poznam Škrabčevo in Breznikovo jezikovno oceno. Potem je še ocena tistih, ki sami beletristično delajo. Preveč bi jih bilo navajati.

umetnike. Zato je treba stalnega kompromisa. Bogvari pa, da bi kdo mislil, da sem laudator peracti in je moj okus — referativni način kritike. Včasih je sicer potreben in vzgojen. A vsaj pri pripovedniških in dramatičnih delih je referativna obnovitev vsebine neumestna. Pustimo jo ad usum delphini za šolo in preprosto ljudstvo. Tam sploh kritika ni, nego reklama. Če pa sem prej rekel besedo o »osebnosti«, se moram malo omejiti in reči, da umejem »osebnost« v kritiki po svoje. Saj je osebnost tudi v Merharjevih ocenah o Cankarju, saj je močna osebnost v neki Šorlijevi oceni. Pa ne vprašajte me, kaj je Merhar o Cankarju povedal. Priznati bi moral, da ne vem. Kaj bi rekel o Šorliju, le vprašajte. Rekel bom, da kokerija še ni ocena. Kritik govóri tesno — ekonomično, bi prosili uredniki —, a stvarno in le o stvari sami! Le o stvari sami smo sicer navajeni govoriti. Pa le tam, kjer ni treba, t. j. o poedinem delu, ki je že tretje, peto istega avtorja. Ozir na bralca in umetnika zahteva tu več. Take knjige bi morali redno perspektivirati — t. j. kategorizirati glede pisateljeve razvojne črte, glede snovnosti, glede formalnega napredka i. p. Tudi izrazite nove debutne knjige je treba slično klasificirati. Ali naj se izrazim o tem še jasneje? Se pa bom! Dvajset let že berem ocene v Lj. Zvonu, Domu in svetu, Slovanu, Vedi, Času i. dr. Če bi si sam ne bil napravil konkretne sodbe, ne vem, kaj bi vedel povedati iz tistega svojega branja o pisateljskih osebnostih, kakor so n. pr. Ivan Lah, Vl. Levstik, Ks. Meško, R. Murnik, F. Govekar, Podlimbarski, Milčinski, Pugelj, E. Kristan, Z. Kvedrova, Funtek, Jaklič, Kostanjevec. Podobno se mi godi glede novejših in mladih, vkolikor jih nisem sam bral. Moj Bog, in vendar včasih ena tipična beseda tako ostro karakterizira, — če bi kdo menil, da je sintetična ocena že študij, ki ne more biti tesan —; seveda tiste tipične besede naj bodo vsaj malo socialne, vsaj malo enotna in umljiva terminologija² in ne šembiljstvo! Katere vrste kritiki dajem torej prednost? Zdi se mi, da bi mogel reči, da impresionistični. Zdi se mi pa, da bi smel reči tudi, da zametujem le najbolj grobe izrastke ekspresionalne. Miran Jarčeva n. pr. o T. Vodniku je zame študijski predmet za Jarca samega. Kot filistrski bralec — o saj smo premnogi pišočiči, ko beremo tuje produkte! —, kot lenoben bralec bi seveda rad čul ob Jarcu o Vodniku govoriti n. pr. še — Debevca, ki nima umetniške ambicije,

² Zlasti moderni filologi grešimo. Romanist analogizira iz romanščine, germanist iz nemščine. Drugi vsevprek prav v načinu proslule metode Maks. Hardena, Matoša i. dr. In še nekaj! Zakaj pri mizeriji, ki ji je ime Slovenec, ocenjamo le knjižne izdaje, ne pa beletrije v periodičnih glasilih?

a je podkovan in stanovsko mlado knjigo v mladino tudi zares uvaja! Iz boljšega sebe pa hočem le verjeti, da more biti in sme biti tudi kritika najvišja individualitetnost — u m e t n i n a. Torej — O s e b n o s t ! Osebnosti želim, in prav naši sedanji kritiki, pa naj je tudi komu neprijetna. Lahko mislite pri tem na Glonarja ali pa na par dovtipov, ki so nekomu ustvarili bridke užaljence in trpke psovke v »Jutranjih Novostih« — osebnosti izraz je namreč tudi humor ali esprit. In baš tega pozdravljam. Pa še eno bom rekel! Anarhist namreč nisem in ne bom. Dve sta avtoriteti, ki ju spoštujem in navajam obema do sita: Župančiča in Breznika. Liriki! Kaj morem za to, če je Oton tako visoko zrastel! On mi je merilo. Užaljenci! Kaj morem za to, če včasih nekaj več slovnice vem kot vi! Avtoritativen pa ostanem. Zakaj? Mar mi je za osebe in zase! Za to mi je, da bi slovenska umetnost rastle. Da bi obveljala pred svetom. Pa čimprej! In da bi čimprej, — da odgovorim na vprašanje, čemu so bile moje besede o kritiki vendarle nujne, — da bi čimprej iz vsaj malo bolj sistematične in disciplinirane naše kritike zrastel esteti, ki bi znal urediti antologijo slovenske književne umetnosti vsaj v tisti zrelosti kot je srbsko liriko povil Bogdan Popović...

IVAN PREGELJ.

FRANCE KOBLAR.

Subjektivizem je presadil kali ustvarjanja v novo zemljo in njih rast negoval z novimi življenskimi sokovi; tako je v hotenju, da uniči materijo do zadnje mogoče skrajnosti, ustvaril docela nove simbole. S tem, da je umetnik avtoritativno začel podajati vse osebno kot stvarno, je po drugi strani začel moč osebnosti izžarevati tudi v stvarnem, v zunaj sebe bivajoči snovi; sebe je potopil v materijo in jo podvrgel svoji najintimnejši notranjosti. Tako se je subjektivizem pregorel v nasprotni ekstrem in se v svoji skrajnosti rešil na trdno oporišče zunanjih dogodkov ter ovrgel svojo lastno trditev, da je zgodovinski roman estetično neupravičen. Prvotni nezmisel je obveljal tedaj kot korak naprej. Ta korak je napravil pri nas Ivan Pregelj. Skrajni subjektivizem je zanemaril materialno znanje prejšnjih dob, priznaval golo duševno doživetje, psihično dinamiko in svojo nenapisano filozofijo. V blagoslov in lastno sodbo. Kajti danes jasno spoznavamo, da je udejstvovanje abstraktnega subjekta rodilo polno umetne laži in škodovalo leposlovju v toliki meri, da ta škoda ni več samo zadeva leposlovca, ampak tudi sociologa. Pri Preglju smo našli spet močno podlago objektivnega znanja, podal nam je najtesnejšo zvezo in spor snovi in misli in tako doživljamo tudi pri nas boj narave in ideje v novi fazi.

Pregelj nam je v zadnjih delih¹ Plebanus Joannes, Azazel, Peter Pavel Glavar, Bogovec Jernej in Zgodbe zdravnika Muznika podal tako značilen in zaokrožen tekst, da se brezdvomno v njem razodeva literarna osebnost, ki jo bo treba prej ali slej opredeliti. Izredna plodovitost pisateljeva, ki je med ta dela navrgel še vrsto krajših povesti in miselno priostrenih črtic, zasnoval dela, ki so na poti ali v načrtih, nam priča o tako pospešenem duševnem delu, kakor da hoče res na sebi samem uresničiti domislico, Petru Bohinjcu posvečeno, naj ga Bog obvaruje, da bi pisal še v svojem petdesetem letu. Pregelj stoji danes trden, sam svoj in moderen, dasi je s svojim delom pojmovanju modernega pisatelja diametralno nasproten. Subjektivist je, in vendar se bravec bori z objektivnostjo njegovega materiala, kar pove, da Pregelj ni lahko berivo. Zato tudi ni mogoče utajiti nesoglasja med njim in delom občinstva, kar sicer še ni nesreča; to nesoglasje namreč ni toliko odklanjanje kot vznemirjenje in je boj za umevanje njegove oblike in primisli. Kratek poizkus, orisati njegovo bistvo, utegne to nesoglasje osvetliti in v oporo poudariti njegovo umetnost. Jasno pa je, da tak poizkus ne more postati zaokrožena vsebinska in formalna sinteza, saj govorimo o bližnjem sodobniku, kjer nujno mora odpasti glavni činitelj: pisateljeva živeča osebnost; opustiti je treba tudi njegov razvoj, ker se pečamo samo z dnevnim vprašanjem o Ivanu Preglju.

* * *

Če z naglim očesom sežemo preko naštetih del, se Pregljeva snov zgosti v zgodovinsko povest, oziroma v dogodke, ki leže že na prvi pogled izven osebno ustvarjenega dogodka. V Azazelu imamo zgodbo Magdalenino in Judovo, v Plebanusu govori 16. vek v tolminskih hribih, v Bogovcu stoletje za tem okoli Kranja, v Glavarju in Muzniku povest dveh zgodovinskih mož naslednje dobe. Ta starina daje Preglju jasen pečat romantika, ob nji postane tesnejši posrednik med domišljijo in zgodovino. Ljubezen do starine pa bi ne bila tudi z romantičnega stališča danes več estetično trdna, da ni šel pisatelj v svojih najboljših delih preko filozofije preteklosti v docela novo smer. Pregljeva zgodovinska snov se ostro ogne izhojeni poti naših poznih snovnih romantikov (pravega romantika smo imeli itak samo enega — Prešerna), zlasti

¹ Plebanus Joannes. Dom in svet, 1920. V knjigi izdala in založila Naša založba, Trst, 1921. — Azazel. Žalna igra v štirih dejanjih. Dom in svet, 1921. V knjigi izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1923. — Peter Pavel Glavar, lanšpreški gospod. Izdala in založila Družba sv. Mohorja na Prevaljah, 1922. — Bogovec Jernej. Dom in svet, 1923. — Zgodbe zdravnika Muznika. Izdala »Goriška Matica« v Gorici, 1923.

Jurčiču in Tavčarju, ki sta, brskajoča po kroniki domače zemlje, spletala ljubezenske zgodbe z viteškimi in pri svojih aristokratih prečesto pozabila na naša tla. Njihove zgodbe vise na goli fabularnosti. Dočim je bila pokrajina onima v najboljšem slučaju ozadje, — navadno sta jo rabila le kot stensko sliko, — je pri Preglju pokrajina živ element. Njegova starina govori svoj živ jezik, kajti kali njenega življenja so v tleh, ki rode svoje posebne ljudi, jih duševno in telesno hranijo in spet sprejemajo vase. Tujcem je Pregljeva zemlja grenka in oni postanejo brez ljubezni rablji nji in njenim otrokom. Zato se je bistveno moral izpremeniti inventar oseb. Potenze domačih tal in njih skrivnostnega snovanja sled je Pregelj zapisal v obraz domačina duhovna. Tako je šele preko žive zemlje šel do človeka in preko duhovna do duše. Med domačo zemljo in domačo dušo pa je človek vežočič člen. Zgodovinska snov je postala predmet oblikovanja duš, zgodovinska fabula problem abstraktnega človeka. Zato je tudi takoj očito, da je Pregelj iskal svoje snovi v najbolj razburkanih duhovnih dobah človeške in domače preteklosti. Tako je iz Joannesa izrastel zmagovit mučitelj in mučenik »carnalis saeculi«, iz Jerneja njegov idejni negativ, v Glavarju in Muzniku živi kljub ljudski povesti problem človeškega dobrotnika, ki si po izkušnjah nabere življenjske modrosti, se odpove svetu ter živi za druge, — in Azazel je misterij prve velike duhovne ljubezni in odpadništva. Da res prav ohtamo Pregljevo snov, ne bo odveč, če poudarimo, da so naši zgodovinski pripovedniki kaj lahko ravnali s svojo materijo, zato je postala še pred nastopom nove dobe pravo fantastično strašilo, stalna nebogljená spremeljevalka domače zgodovinske literature. Isto bi utegnili biti s Pregljevo snovjo, da je ni zasadi v tla in simboliziral; še hujše, ker je njegov učenjaški inventar, ki priča o posebni skrbi za pristni kolorit, v svoji izvornosti nedostopno breme za povprečnega bravca. Pa tu ne gre za zgodbe, ne za pristni duh časa in niti ne za širok nacionalni čut, s katerim odkriva pozabljena poglavja iz kodeksov in oživlja obraze v bakrorezih. Ta snov postane njegova osebna, duhovna snov, da ne rabim besede ideja. Ta duhovna priostrenost je predvsem izraz pesnikovega svetovnega naziranja, podoba njegove osebnosti, te osebe podoba njegove duševnosti, dela v trpljenju in borbi za življenje preko materije, reševanje sebe in človeštva, voz, ki ga nisi rešil, če si ga presekal. Ker poraja Pregelj svoje ljudi iz zemlje, je živa natura njih glavna sestavina; iz te nature kresoča se duševnost je v neprestanem boju z ono duhovnostjo, ki je človeku razodeta. Tu se odpirajo prepadi in se drobje tla. Groza človeka pred samim seboj, boj z izvornim grehom, sedmeroglavo hidro, je osrednja črta Pregljeve miselnosti.

Elementarnost tega boja rad projicira iz sedanjosti v preteklost, kjer mu je dobri in zli princip mogoče podati v konkretnih vizijah in duševno trpljenje v fizičnem. Njegovi ljudje čutijo v boju s samim seboj bližnje navdihe hudičeve in se živo razgovarjajo s svojim Križanim. Iz miru do nemira se kopljejo in iščejo stopnje tudi poleg nadnaravnih pripomočkov, kajti umetnika konkreten umski rezultat ne more, izključno teološki ne sme zanimati; njegova naloga je, slediti človeku na poti do zaključka, njegov predmet človek v stadiju do zadnjega spoznanja. Kvietizem je negacija življenja in umsko le idealno teoretična popolnost.

Do svojega miru se bori Janez Potrebujez, zapustivši visoke upe, ker je tudi on videl, da »...metropoli della Christianità è pienna di lassi, di crapuli, di Puttane, di Bardassi, di Ruffiani e d'ogni vitio enorme...«; sklene biti »kozarjem pastir, oven ovcam«. »Njegovo obličje je bilo trdo, kakor da ni v resnici in je le iz sanj. Bilo je lice, kamor se je bila utelesila beda, jeza, bridkost devetih rodov, žalostna prošlost tolminskih sotesk, grap, črč in lazov, koševin in mejâ, ves dolg in log zemlje in ljudi, strahov in stoterih nadlog...« Preko revščine je dobrotnik in oče svojemu stričniku Petru in tih rednik Katrici, grešnemu otroku svojega stanovskega neprijatelja Jožefa de Menezeisa. V skrbi za pravico, cerkev in živo besedo se bori s posvetno in cerkveno gosposko in seboj, kajti v njem ni naivnosti rajnega Martina Stampe, duhovnega homeopata, ne grešne slepote tovarišev »carnalis saeculi prolis«. V grozi pred neizbežnostjo bližnje šibe je narisal s strašno fantastiko v »sobi sveta« ribo faroniko, ki bo udarila s svojim repom in pogubila svet, blazno se potapljaajoč v mesenosti. Pogovarja se s Križanim, toda v samem sebi odkriva: »Gorim.«

Kam pot pred ribo faroniko?

Ve in govori: »Ecce, sacerdos Domini! Nebesa drži kakor steber. Kakor most je, ki nosi tovor in jezdeca. Oče je, ki uči, kara, tepe, in mati je, ki ljubi. Kakor njiva je, ki daje, kakor je prejel od svojega solnca, od svojega Boga...«

Ko trpi v sebi in zmaguje nad zunanjo nizkostatnostjo, ga vrže na tla greh v lastni hiši. Spridita se mu Peter in Katrica. Z neusmiljenim srcem zapre deklo v krstnico med mrličce. Kaznujoč greh, se zadolži: Katrica je v znamenju zblaznela. Tedaj Joannes vzraste v sebe in grebe v srcu. Ni več tal, na katerih je poprej trdno stal, dvomi nad življenjem lastne besede, lovi se v Pavlu in zakliče ribi faroniki: »Pa mahni!«

In res je tisti čas udarila šiba iz prerokovanja po njem in ljudstvu od dežele do dežele. Konec sveta se je približal. Tedaj porodi Katrica — in takrat, po najhujših mukah zraste v vikarju videnje, pokliče ga z razpela sam Križani in mu govori: »Si-

romak si, hlapec moj, Jevane! Mar ni vse, kakor je bilo od začetka sklenjeno? Mar ni vse, kakor mora biti? Zakaj iščeš od leske, da bi dala oreh, in od slive, da bi rodila grozd? ... Vsi so en les! Otroci, vsi so rojeni!« Takrat spozna Joannes: »Grešil sem! Nisem mislil na otroke in na matere.«

Riba faronika udarja — vse mre, in Joannes sam izpije tudi zadnje ponižanje radi svoje pravice pred višjo gosposko; voljan in zmehčan v odpuščanju vsem, ki so ga topli, stoji kot živ spomenik ob sodnem dnevu; kar je tedaj umsko dognal, ko je poslikal »sobo sveta«, je sedaj doživel kot živo resnico iz Besede:

»Nič ni bolj svetega, kakor žena, ki je rodila.«

»Nič večjega ni, kakor je njena ljubezen.«

»Ljubezen mater je presegla pravico moža.«

»Zakaj jo imenujejo slabo? Ker je ženska?«

»Zakaj jo ponižujejo.«

To je zadnje razodetje in mir Joannesu. Med tezo: »Nebesa drži kakor steber. Kakor most je, ki nosi tovor in jezdeca,« in tem zadnjim razodetjem je dolga ali kratka pot. Pregelj je izbral daljšo in globljo, mimo filozofije skozi živega človeka; ta premika celo svojo okolico in pušča svoje ime pokolenjem.

* * *

»Nisem okusil, zato trpim,« toži v slabi uri Joannes. Ta podoba je vsaj filozofsko nujno zahtevala svojega negativa. Pregelj trdovratno vrta v Adamov problem in mu hoče miselno do dna. V spirali kroži in priostruje svojo snov. Tako je prišel za Plebanusom Bogovec Jernej. Jernej je okusil in še bolj trpi; hotel se je rešiti svojega ognja s čisto besedo in ženo, sledeč Martinu. Tudi on ni mehkužnik, ni mu za prijazen sveta, je sovražnik mesenosti in napuha, kakor Joannes, a zanj ni duhovne katarze z zmago duha; sredstvo »carnalis saeculi« ubije njega in njegove. Odrešenje mesa ni prišlo, prišla je smrt njemu in besedi. »To govori Gospod norškim bogovcem, ki za svojim duhom hodijo in lažejo, da vidijo. Moja roka bo nad njimi in svoj srd bom izlil nad nje, ki so ljudstvo zapeljali, rekoč: mir, mir, in ni bilo miru.« »Kaj imam? Luskine in pirjavico. Zrno in strok pa sem utrpel.« Kakor udarci v usodni tragediji si slede bridkosti in šibe. Duh mrtve prve žene je prešel vanj in spoznava: Ne bi bil smel sneti krizmanka, simbola zakonske zdržnosti, ki je visel ženi previsoko. Kar se je rodilo za tem, je bilo meso, in kar je šlo za besedo, se je izpreverglo v meso. Spridi se lastna hči, odpadajo verniki, odpade zadnja, ki je dobra in jo sam ljubi, zakonska žena grofica Judita; njegov sin umrje, ko se je odpovedal očetovi besedi. Tedaj govori Jernej: »Ljubil sem goreče in vedeče pismo in besedo. Beseda se je lagala in pismo ni bilo pridno. Babelska hči je živa, kroto močna, močerol peklenki zija iz mlamola temnic. Zaobstonj je umrlo Jagnje, zavmanj so s snago snažili, da je vzšlo zmagovito nad mrtvo kačo, nad

nenavidnega, ki je Abadon. Štejmo! Ali so en sam? ... Moj pa je en sam in je iz mesa blaznil, da ni opprobrium tretji ob ženi in možu in da ni abominandae abominationis v možu, ki ima ženo in skrito obnožnjo. Norski Martine! Zaradi njega je spadla, ko je brala. Zmagala je žena. Judita ji je ime in vse ljudstvo je klicalo: amen...« Iz tega spoznanja se Jerneju dopolni njegov tek. Usodna veriga se zaključi z njim. Bolezen iz obupa: »Daj že mir, nenavidni. Od zibeli si me jahal. Ne maram živeti več. Hudičevo je vse na svetu... Baal, Baal, Baal...« Takrat se spomni nje, ki jo je sovražil in ji preklinjal otroka pod srcem — Judite na Brdu. »Ne, ne, ne... Ljubezen matere je sveta, dekelstvo mater ni Baal.«

Tako se sporedno s Plebanusom končuje Bogovec, potem ko se je kup negativnega materiala razvalil spričo lastne velikosti. Pretesno skoro je sporedil pisatelj duha in meso. Trojno je stopnjeval stransko dejanje in dogal do zadnje groze:

»Ljubezen je ogenj, vse vode sveta ga ne pogase... Komaj kri.«

»Silna je moč ljubezni. Še glas vesti prevpije, še klic zveličanja.«

»Ljubezen... Še grob preživi...«

Pa to je groza, to ni tragika. Tragika je v bogovcu: Krizmanek, prazna vera protestantska, premakne steber, ki naj drži nebesa, zlomi most, ki naj nosi tovor in jezdeca — ker nima opore v nedotaknjeni duhovnosti. Med samomorom in sovraštvom bega Jernej in gnusna obnožnja mu streže ob smrtnem obhajilu. A v najhujšem trpljenju se dvigne iz obupa in spozna: »Ne, ne, ne... Ljubezen matere je sveta, dekelstvo mater ni Baal: ... V cvetju in v mrazovih rode. Možje jih ne ljubijo in iščejo obnoženj, ko so nakazane. Uboge, svete matere...«

Tako se je spirala od Joannesa do Jerneja zasadila globlje. Ali je na dnu? Ne vemo. Na trdo je zadela in ne more naprej ne nazaj. Globoko v človeški uganki tiči. Kdor jo trpi, mu je v hladilo, kdor je ne trpi, mu je odveč. Nad tem je dogma, ki pozna sodbo.

Pregelj je svojemu negativu dodal še filozofska tla, ki jih je pri Plebanusu molče poudaril: »Seme se je vsejalo iz Vitemberge v Kranjce. Štirideset let je vzhajalo in ni vzšlo. Vsaki zemlji pritiče svoje seme in ob svojem času. Kar smo mi sejali, ni bilo naše seme. Kakor je vse v zemlji, tako je vse v bogovcih. Katero seme pa so? Odkod duh v Baertlu? Ali ni sam prejel v delež vraže detet in vero norskih žena? Kaj je šel lomit razpelo otročnic? ... Mater sovražiti? Ni mogel. Besedo je imel iz Martina, duha in jezo pa je glumil.«

*

V najtišjih globinah je uklenil Pregelj v spolni problem Judo. Juda je stalen spremljevalec in mučitelj trpečih in se rodi iz mladostnih, manj globokih natur. O Bogovcu je

simboliziral celo krizmanek z obešencem na vrvi. »Obesil se bo človek in bo visel nad grobom kakor krizmanek nad posteljo. Nihče ga ne bo snel v gluhosti. Drob se mu razspe in potoglava dušica bo izstopila v mraz in temnice pred nenavidnega, pred močerola, pred jahača, ki je pojal brez nehanja, prekleti, trikrat krgavi iz ure spočetja do zanke pasu...« Psihološko je Judo razplel v Azazelu.

Kot mislec si je Pregelj osvojil duhovnega delavca za rešitev svoje bolestone točke. Niti snovno niti duhovno tega ni storil pri nas kdo drugi. Pač! Izmed tistih del, ki niso pamflet ali mimogrede poudarjena enostranost (Cankar), je zasadil v celega človeka Prešeren, pa ga samo nakazal in zaključil. Od Prešerna do Preglja, od Črtomira do Joannesa — s a m o d v a. Eden misijonar iz smrti, drugi življenje v odmiranju, eden herojski, drugi človeški.

Postane mašnik, v prsih umrjejo
nekdanji upi; med svoje rojake
Slovence gre in dalje čez njih mejo,
do smrti tam preganja zmot oblake. —

Postavi ta grandiozna poglavja ob stran Joannesu; šel je pred Črtomirom in stopil že za njim in se vrnil domov, zato nam je bližji. Telesno pa sta umrla oba. Na milost in nemilost iz sebe je pokazal v Jerneju. Pa umetnik noče biti apologet, temveč oblikovalec. S čudno, tupatam bolešno svoboščino gre do dna.

Tistim, ki do te globine radi obzirnosti nočejo, je Pregelj zadostil v l j u d s k i povesti. Peter Pavel Glavar in Anton Muznik postaneta po odpovedi — brez krize — dva dobrotnika človeštva. Ljudska povest je zbrisala problem. A glavno za nas utegne biti, da je pisatelj svojim dinamičnim postavam nasproti ustvaril statični figuri: ni jih premaknil in razgibal tam, kjer se začne realizem, pustil ju je v romantičnem blišču. Dejstvo je tudi, da ljudsko povest radi popravljajo uredniki — da ni popolna. Radi prostora?

* * *

Iz snovnosti in idejnosti pisateljeve nam je olajšan poizkus, da pregledamo f o r m o bodisi v celoti bodisi v posameznih odstavkih njegovih stvaritev. Ravno ugotovitev forme se zdi še prav posebno važna stran pri Preglju, ker je morda ravno radi nje največ upravičene neorientiranosti. Dosedaj so v splošnem označili njegovo formo kot pot od razblinjenosti h koncentraciji in stvaritvi značajev. Tožijo tudi o razsekanosti njegove fabule. Naj ne zamolčimo tudi anonimnega analitika, ki je postavil Plebanusa kot miselno in kompozicijsko kopijo Hauptmannovega dela Der Einsiedler von Soana. Škoda še komu drugemu časa za kontrolo nepoštenosti — pa saj se je žurnalist anonimno zavaroval!

Mogoče najdemo pri malokaterem pisatelju tako zavestno in očitno stremljenje po drugačni, če že ne povsem lastni, pa vsaj novi pripovedni formi. Zdi se, da Pregelj z izredno paznim očesom motri posebnosti in formalne dovtipe pripovedne kompozicije v svetovni, ki so se poenostavile v memoarju, pismu ali običajni epični zgodbi, z enim ali več junaki, ki naj vsaj v interesu predstavljajo enotno središče. Epos nujno teži po središčni kompoziciji, če se hoče vzdržati, ker prehaja iz dinamičnega gibanja v statično umirjenost izklesane junakove figure. Živo materijo gibljejo sile interesov, njihova rezultanta, valujoča rdeča linija se giblje ob junakovem osrčju in odloča o njegovi notranjosti, ki ima določen končni cilj. Po tej središčni poti se razgledujeta naš intelekt in čuvstvo, odkrivajoča red in spoznavajoča vir lepote, ko čutita in gledata komponente sil, poosebljene v stranskih postavah devteragonistov. Ta središčna kompozicija, ustvarjajoča in vežoča dogodke, ostane v bistvu trdna, naj bo način, v katerem umetnik podaja dogodke, obnavljajoč kot pri memoarju, reflektiven kot pri pismu ali v živi plastiki sproti nastajajoč kot pri običajni epični snovi, in to razmerje v kompoziciji sil je tisto bistvo, ki daje vsaki epični snovi del dramatičnosti. Ne vedno, vendar često je že naslov tisti, ki nam poleg ideje ali vsebine označi tudi kompozicijo. Tisti slučaj posebej označujejo dejstvo, da se v pravi umetnini idejnost, snovnost in forma strnejo v eno.

Vrsto svojih del je Pregelj označil s simbolnimi ali pojmovnimi imeni. Ni zgolj slučaj, da veljajo ta kot kompozicijsko slabša, razblinjena. V simbolnem sporejanju si bravec središče mora sam plastično oblikovati. Na simbolni sporednosti je zgrajena tudi njegova žalna igra Azazel, kjer se duh Azazelov in Gospodov sporedno borita v dveh dušah, Magdaleni in Judu, čeprav je pravi junak le Juda. Kdor bo to dvojno linijo, sporejajočo in križočo se v svojih valovanjih, dovolj plastično in globoko udaril, ta bo tudi rešil gledališko efektnost Azazelovo.

Nas kompozicijsko zanimata zlasti Plebanus in Bogovec. Sta tudi najbolj reprezentativni njegovi deli. Po sredi stopa junak, žarišče vseh dogodkov od začetka do konca. In vendar nimamo tiste tradicionalne fabule, ki ustvarja umetno enotne dogodke in zariše pot osebam že v ekspoziciji ter poglavje za poglavjem razpreda niti in vozla stranske dogodke z glavnim, kot prava psihološko-tehnična naloga. Pregljevi dogodki so ulomljeni, celo posamezna poglavja nadrobljena navidezno s tujimi epizodami. Pisatelj nam predoči včasih začetek, sredo, navadno konec pomembnega prizora. Vsi dogodki so vklenjeni v medij centralne osebe in se pojavljajo ne le nepričakovano, temveč celo paradokсно. Pregljeva podrobna in celotna kompozicija je v najtesnejši zvezi z njegovo miselnostjo,

segajočo v nepojmljivi tajinstveni svet — in zato najbližja baladi.

S tem, da je Pregelj posegel v naturo, zunanjo in človeško obenem, in ta dva elementa zvezal, so si sledili nove vrste dogodki, pojavljanje tajinstvenih sil in nastop groze. Zato je ves svet okoli osrednje osebe nastavljen v prav baladni razporejenosti; paralelno teče sicer, a smer je nasprotna in udarja nepričakovano na dan in stresa svet. To vzbuja človeku grozo pred nepoznanim in nedognanim v sebi in izven sebe. V grozi visi vse dejanje v Plebanusu. »Soba sveta« je njeno ozadje, pomehkuženje daljnega in bližnjega sveta njeno zorenje in nesreča v lastni hiši njeno paradokšno izpolnjenje. Ta ironija usode, ki započenja že tragedijo, je v Plebanusu dosledno, prav do katastrofe izzorela, a preko nje je šlo še razodetje in poveličanje.

Te ostre, mestoma sicer razbite, v celoti pa grandiozne baladne kompozicije Pregelj pri Bogovcu ni več zdržal, dasi se je v bistvo balade potopil še globlje. Material mu je rasel preko vzpete linije. Tako je stremljenje po grozi razbilo celoto v štiri dele: Duhovina, Enajsti rog, Krizmanek, Sodec in boji. Ti deli imajo zopet svoje baladno nastavljene ulomke. Vse veže junakova notranjost, ki v strmoglavi liniji pada do zadnjega razočaranja. Zelo važna za Pregljevo baladno nagnjenje se zdita pojav Čatuljice in prizor v logarski koči, oboje samo vrinjena groza, ki ji moraš šele najti vezi v prihodnjem. — Baladnost starih znamenj je Pregelj pri nas prvi izčrpal.

Tekočo pripovedno enoto — dasi prekinjeno s pismi in pridigami — je Pregelj skušal izmenjati v Glavarju in Muzniku in kombiniral fabulo z memoarji, kroniko in pismi. Kompozicija s tem ni postala bistveno drugačna, le zunanja forma je oživela in daje videz pristnosti materialu, ki ga v ljudski povesti ni bilo mogoče drugače podati. S tem se je zbrisala tudi pretirana slučajnost, ki bi bila zlasti v Muzniku preočitna, če bi potek dogodkov sledil v običajni formi.

Izredno vlogo v Pregljevi kombinaciji igra biblična in zgodovinska simbolnost, morda bolje parabolnost, kajti do čiste simbolike se ta sporednost dejanj in motivov navadno ne uravnava. Poglejmo v Bogovcu na meditacije in razvoj dejanja z ozirom na imena grof Nikolaj — Abdija, grofica Judita — Jezabela — Estera. To kombiniranje in sporejanje bi gotovo ostalo mrtvo, da Pregelj ni močan poet, ki shematični red prepesni s čudovitim duhom in besedo — pa saj je bistveno ista kombinacija, preračunjena na konec, tudi v baladi. Poezija šele veže njegovo materijo in jo prekvaša, zato je delo za tistega, ki tej materiji ni dozorel — zapečaten knjižga. Te simbolne ali paralelne motivnosti se Pregelj ni otresel niti v obeh ljudskih povestih. Obe slučajni ženski Ana Marija in Leonora Harrscheva imata poetično vrednost šele v svojih

svetovnih modelih Navzikaji in Leonori Estijanki: šele iz njune sporednosti oživita idilni epizodi v življenju obeh velikih popotnikov.

*

Še dalje gre domisličnost Pregljeve kompozicijske kombinacije in kaže tesno zvezo s širšo svetovno literarno motivnostjo. Kdo se ob klasičnem opisu mesta s stolpa kranjske cerkve ne bo takoj spomnil Pariza v Hugojevem Notredamskem zvonarju in ob Čatuljici Quasimoda? To zavestno, in usum delphini preneseno svetovno snovnost, prepesnjuje Pregelj s toliko osebnostjo, da je spoznanje zgleda bravcu bridek udarec, enak tistim naturalističnim domislekom, ki v nepotrebni nagoti kot nekaka romantična ironija pretrgajo ubrano občutje in motijo še preko prizora. Ne bilo bi je treba.

Zrelega čitatelja je treba, da razbere njegovo slikanje miljejnosti in sledi oznaki oseb, ker je materialno otežena. Intuitiven študij je vkljenjen n. pr. v slikanju »sobe sveta« in nje sporednice grajske sobane v Bogovcu. Ne pozabimo videnja bogovčevega in razgovora s preroki in podobami domačih predhodnikov od Primoža do Kupljenika. Njihova beseda in podoba je tu oživela; blizu je domneva, da je ob slikanju in oznaki starih osebnosti Pregelj opisoval bakroreze, kakor je besedo šel iskat v tedanje originale. Ne da se tajiti, da je s tem ustvaril častitljiv milje — a svoje delo je radi nežive materije izključil v problematično originalnost. Pa kdor oživi božično noč kakor jo je Pregelj v Bogovcu, ustvari pridige kakor so tu in v Plebanusu, kdor je do žive pristnosti potvoril memoarje v Glavarju in Muzniku in njegov testament, kdor je opisal kugo ali grozo s tako lakoničnimi besedami kakor jo je Pregelj ob smrti Erazma in Agate — ta nosi v sebi neukrotljivo poezijo, in ne samo širokega duha. Kdor je zajel pokrajino in ljudstvo v celih rodovih obenem, v njem je še zdravja za močne tvorbe. Pregelj zna biti pojmovno preprost ali pojmovno stisnjen. V dveh, treh potezah — cela Goriška v folklori in zgodbi: »Kako je tebi ime, dežela ob Soči?« se vpraša v Muzniku in označuje: »Zdravje je tvoje ime. Zdravje Brd je oljka. Zdravje Vipavcev je trta, zdravje Kraševcev je polaj. Zdravje Gorjancev je kislo mleko. Takrat so vedeli tolminski grofje še za eno gorjansko zdravje in še eno. Prvemu so rekli lakota, zato ker napravi ljudi tako strašno pokorne. Drugo so imenovali tlako, zato ker človeka tako prijetno in zdravo utruji in utrdi. Iz tlake in lakote je rastle največje zdravje goriške dežele v Brdih, na Vipavskem, na Krasu, v tolminskih hribih — otroci. Otroci!« Enake folklorne ornamente nadeva Pregelj večjim svojim pokrajinam — vzorec zanjo je podal v Okviru brez slike.

»ERUDICIJA je ime Azazela moje stvariteljnosti« je zapisal Pregelj sam o sebi s čudno svobodno obtožbo in se s tem bolje označil, kakor bi ga mogel definirati še tako oster formalni študij. Rafinirana kombinacija lastnih in zunanjih tvorb, ki se obnavlja in izpopolnjuje v vseh variantah do šablone. Vzemimo idejno in formalno tetralogijo Plebanus—Bogovec—Glavar—Muznik z njihovimi pozitivnimi in negativnimi sporednicami in videli bomo, da je njegov formalizem tako zaključen, da ne prenese nove podobnosti več. In zdi se pa, da je že prestopil svoj miselni in formalni obroč in da v Šmonci gre v novo pot.

Javlja se vprašanje, ali je Pregelj umetnik ali literat? Njegovo delo je močno obogatilo naše pripovedništvo. Po zasnovah je močen miselni konstrukter, po snovnosti bogat mislec in po idejnosti bolesten subjektivist, nad vsem pa krepka pesniška intuitivnost. Brez dvoma je njegova tvorna osebnost ustvarila Slovencem folkloristične umetnine, ki bodo živele še izven svoje dobe. Umetnostna zgodovina poudarja tiste delavce, ki so v kateremkoli oziru premagali snovnost ali poglobili formo. Od te strani je Preglju zagotovljeno novo mesto v naši literaturi. Če njegova miselnost naleti v posameznostih na odpor, to dejstvo govori, da smo še marsikje samo ljudstvo in ne narod. Navadno smo dosedaj rekli, da Slovenci še nimamo demonizma v literaturi. Res smo dosedaj poznali le importirane poizkuse — a najboljša Pregljeva dela govorijo tam, kjer gre junak preko tragičnosti v svojo aktivnost, jasne demonične početke. Tem miselnim nastavkom se pridružuje tudi jasno nagnjenje h groteski, ki je formalna začetnica strujnega demonizma. Tu si podajata roko stara romantična ekstremnost in ekstremna nova doba. Zato je Pregelj pri nas edini svoje vrste. Njegov izraz bodo kopirali, v snovi bo ostal sam in v idejnost njegovo sedanji rod ne more, ker je pretuj njegovim postavam, ki so tvorni duh slovenstva v davni. Zaorali smo na skalino. Ali je napisal Muzniku ali sebi v opravičilo in potrdilo? »Sicer ni znal biti tako izbran, bil pa je zato bolj iskren. Iskal je v vrelo svoje poezije. Iz mladostnih spominov zajemaje, iz tihe ljubezni do domače zemlje, domačega bilja, vetrovja, iz svojega poznanja ljudi in stvarstva in še iz svoje zdrave odpovedi si je bil ustvaril nekak svet svojega občutja, in je imel iz njega svojih besed, svojih podob... Ni jih orošala nadeja, govorilo je iz njih le moško zdravje s komaj slišnim zvokom daljne bridkosti:

Ena ura je skrita

mor'bit' lih nocoj...«

Pa tu se že začinja njegova osebnost.

Pregelj je danes star štirideset let.

NEPOZNANI PODOBI JANEZA TRDINE IN LEOPOLDINE KURALTOVE.

NIKO ZUPANIČ.

Pripombe k slikama na pril. I., št. 1 in 2.

Obe nepoznani podobi, ki ju prinaša »Dom in svet«, nista važni toliko zaradi svoje umetniške vrednosti, nego zaradi njih osebnosti. Janeza Trdino poznamo kot pripovednika bajk o Gorjancih, kot slikarja življenja Dolenjcev in Belokranjcev. Za Leopoldino Kuraltovo pa zna malokdo, kdo in kaj je bila in zakaj zanima literarnega zgodovinarja. A vendar je bila ideal pesnika Simona Jenka, ki ga je nosil v duši izza prvega dne petošolske ljubezni do svoje moške dobe. Kadar so kipeli verzi ljubezni iz njegovega srca, lebdela mu je pred očmi Leopoldina.

* * *

Janez Trdina je preživel svoja zadnja leta v Novem mestu, kjer je imel lastno hišo in kjer ima tudi svoj grob. Bil je poznana in markantna osebnost, ki se je odlikovala od drugih meščanov po mišljenju, navadah, obnašanju in noši. Z eno besedo, Trdina je bil vse skozi originalen človek. Njegovo notranjost, njegovo mentaliteto naj opiše literarni zgodovinar, naše pripombe k njegovemu portretu pa zanima njegova zunanost, ki je ni baš najbolje pogodil fotograf, ko se je dal na priprošnjo takratnega ljubljanskega župana Ivana Hribarja — menda pri H. Dolencu — posneti v Novem mestu. To je bilo o priliki pogodbe za izdanje njegovih spisov. Trdine niste videli zunaj hiše brez dežnika pod levo pazduho in palice v desnici. Tako se je običajno sprehajal in razgovarjal s svojim starim prijateljem dr. Andrejem Vojsko po cesti čez Kapiteljski hrib ali pa ako jo je tudi sam mahnil do Čefidlja v Beršlinu. Hodila sta sklonjenih pleč, oba resnega, vase obrnjenega pogleda. Trdina je menda imel bolno glavo, ker jo je nosil zelo pogosto obvezano preko ušes z navadno modro ruto. Pozimi si je nategnil na glavo polhovo kučmo, poleti pa je nosil visok črn slamnik, kakor ga predstavlja priložena risba. Ponošena sukinja z visoko zapetim ovratnikom brez prsnih krajev je bila dosti dolga in je segala skoro do kolen. Tak je posedal redno iz leta v leto ob izvestni uri v gostilni »Pri Tučku«. Z običajno četrtinko dolenjskega čvička. Sedeval je sam, ne meneč se za ostali svet. Tako ga je nekega dne (okoli 1900) našel in v brzini tajno narisal Ivan Vavpotič, tedaj še dijak praške umetnostne akademije. Portret se nahaja na vizitnici in je izboren, dasi je bil napravljen v največji naglici, ker se je bilo bati, da Trdina to početje zapazi in onemogoči. Vavpotič ni pogodil samo glavnih

potez obraza, ampak je verno izrazil fiziognomijo in karakteristične attribute osebnosti. Res, takov je bil Janez Trdina.

* * *

Leopoldina Kuraltova je bila hčerka deželnega svetnika Kuralta, lastnika graščin Smuk in Podturen pri Semiču v Beli Krajini. Narodila se je na Martinje (11. novembra) 1840 in je umrla stara 36 let v Novem mestu kot soproga višjega sodnega svetnika Janeza Logarja. Kako je bilo njeno razmerje do našega lirika Simona Jenka (27. X. 1835—18. X. 1869) in kako se je z njo seznanil, o tem nas obvešča pesnikov dnevnik, ki je gotovo tudi o tej zadevi pisal podrobneje, ali ohranjeni so samo odlomki v redakciji Ivana Jenka.¹ Izvirnik je baje izgubljen. Vzrok, da S. Jenko kot rojen Gorenjec ni študiral gimnazije v bližnji Ljubljani, ampak da je odšel v oddaljeno Novo mesto, je bil njegov stric Nikolaj Jenko († 1868), frančiškan v Novem mestu, ki je bil malemu »Šmoncu« dobrotnik, prijatelj in mentor. Deček je hitro napredoval telesno in duševno, tako da se je zgodaj odražal od součencev - dečkov po svojem mladeniškem licu. Morda je zato že v tretji šoli postal korepetitor trem svojim součencem, a v četrtem razredu (1850—1851), ko je učil slovenščino profesor Pečar, se je »drznil nekatere nesoljene pesmi zakrožiti«, a jih je naslednje leto spalil.

Med Jenkovimi privatnimi učenci nahajamo v prvi vrsti Kuraltove sinove, Poldkine brate, ki so živeli na graščini Podturen, kjer je z njimi prijateljeval Jenko tudi kot gost rodbine v počitnicah. V tem idiličnem belokranjskem kotičku med vinogradi in sadnimi vrtovi je Jenka obsijal pogled mladega dekletca in v pesniško navdahnjenem srcu se je razcvela blažena prva ljubezen. Spomin na belokranjske dni ga je idealno dvigal in poživiljal njegove pesmi še na dunajski univerzi. Ko je tu leta 1862. izvedel iz »Novic«,² da se je

¹ Ivan Jenko, Iz zapuščine pesnika Jenka. A. Črtice iz S. Jenkovega življenja. (Kres, letnik VII, zvezek 1, str. 4, 12.) Celovec, 1886.

² »Novice«, Gospodarske, Obrtniške in Narodne. (Tečaj XX, 12. marca 1862, str. 85, Ljubljana 1862): Dopis iz Črnomlja od 2. marca: »Osemnajsti dan p. m. je bil za naše mesto posebno zanimiv. Poprejšnji dan se je namreč naše obče spoštovani okrajni predstojnik gosp. Janez Logar v Semiču z gospodično Kuraltovo poročil, ta dan so pa sklenili mestjani naši njega in njegovo novoporočeno gospo slovesno v svoje mesto sprejeti, in čast izkazati njemu, ki je res časti vreden. Napravili so toraj pred vhomom v mesto lep slavolok, iz katerega so se v slovenskih barvah v transparentu svetile besede: »Pozdravlja Vaju srenja ta, naj mili Bog blagoslovi oba.« Pred stanovanjem predstojnikovem bila je napravljena neka piramida, na kateri je migljalo neštivilno

Kuraltova Leopoldina omožila (17. febr.), je zapisal v svoj dnevnik sledeče: »Sam ne morem uviditi, da me je ta novica tako prijela. Bog ji daj srečnih dni, meni pa, da bi jo lahko pozabil! Pozabiti! Čudna beseda! Moje najboljše pesmi mi je navdihnila in če hočem zaljubljeno pesem napisati, je vedno ona, na katero mislim.« Nehote se spomnimo pri tem enake usode Jenkovega gorenjskega rojaka Prešerna, ki je tudi idealno ljubil bogato in dobro vzgojeno Primčevo Julijo, a jo je odpeljal pred oltar srečnejši tekmeč, sodnik pl. Scheuchenstuhl. Čudno naključje usode se izraža tudi v tem, da sta oba nesrečna lirika umrla v Kranju, njuna ideala pa v Novem mestu.

Kdaj se je pravzaprav S. Jenko zaljubil v Leopoldino? Ali že kot dijak novomeške gimnazije? To je vsaj prva leta težko verjeti, ker je bilo dekletce takrat, ko je Jenko odšel na ljubljansko gimnazijo (1853), komaj 13 let staro, dočim je bil on mladenič osemnajstih let. Verjetneje se nam vidi, da je Jenko hodil v Podturen na počitnice tudi kot dijak ljubljanske gimnazije, ko je Poldka bila že gospodična petnajstih let.

Leopoldina je kot soproga sodnika Logarja menjavala bivališče, kakor je nanesla cesarska služba. Zdi se, da je bila najdalje v Novem mestu. Postala je mati več sinov in ene hčerke. Umrla je v najlepši dobi ter ima svoj grob z nagrobno kapelico in spomenikom na starem novomeškem pokopališču, nekoliko metrov od Trdinovega. Napis na kamnu slove:

LEOPOLDINA LOGAR

roj. Kuralt 11/11 1840 † 26/3 1876

JANEZ LOGAR

c. kr. dež. nadsvetnik v p.

* 10/4 1820 † 4/5 1903.

Prvotno je bil napis nemški, kar se še pozna. Pozneje pa, ob smrti soproga, ki je bil od nje 20 let starejši, a jo je preživel za 27 let, so ga nadomestili s slovenskim. Spomenik je izklesal kipar F. Zajc, oče tvorca Prešernovega spomenika Ivana Zajca.

lampic. Iz srede te piramide blesketale so se besede: Živio Janez, živila Leopolda; vse okoli so se pa vile zastave slovenske. Ko se je zvečer častiti gospod s svojo mlado gospo soprogo v mesto pripeljal, so ga naši mestjani z veselimi živio- in slava-klici sprejeli in streljali so, da je bilo veselje. — Vsa ta slavnost, kako vidite imela je značaj slovenski, ali ravno to je neke gospodiče naše v oči zbadalo. Tudi pri nas imamo namreč Don Kišota »della prazna mavha« in enega pseudo-izegrima »aus Thüringen in Krain« in en par Škarjotov, ki so svoje ponemčene jezike nad to brusili, da se Slovenec predrzne svoje čutje v slovenskem jeziku razodevati!« i. t. d. — Značilna epizoda iz zgodovine narodnega preporoda Bele Krajine.

Menda je bila Leopoldina ona, ki je v hiši vzdrževala slovenskega duha, ker ji »Slovenski Narod« ob njeni smrti priznava narodno požrtvovalnost.³ Slovenskega duha se je navzela že doma v rodbini, v katero je bil duh preporoda zanesen deloma iz Hrvaške preko Metlike, deloma pa po Kuraltovih sinovih, učencih Simona Jenka. Podturen je bil zbirališče belokranjskih rodoljubov in prav Kuraltovim se je zahvaliti, da se je v malem Semiču zgodaj ustanovila Čitalnica, katero je poznal baje i sam Strossmayer. Pozneje po smrti mlajšega Kuralta se je domorodna družba shajala na izmeno pri blagem semiškem dekanu Antonu Alešu ali v Podzemlju pri župniku Francu Dovganu († 1923) ali pri župniku Pavlu pl. Ledru v Podlipniku onstran Kolpe. Sestankov tega rodoljubnega kola so se udeleževali razen omenjenih gostiteljev tudi: Anton Navratil (»Ilirec«), Leopold Gangl, prošt nem. vit. reda Danilo Trček iz Metlike, zdravnik Pavlin, okrajni sodnik Dev, župnik Vesel in nadučitelj Jeršinovic, iz Semiča trgovec Janez Šušteršič star. in nadučitelja Šiler in Bartelj, izboren tenorist in dovtipen družabnik. Iz Novega mesta je prihajal semtertja tudi Janez Trdina. Po duhovitosti, temperamentu in podjetnosti se je v družbi odlikovala lepa semiška učiteljica Kristina Železnikova, v prvem zakonu soproga Leopoldinega brata Franca, ki je podedoval očetova posestva. V Metliki so se člani društva shajali v salonu gostilne Marka Pezdireca iz Drašič.

Priložena fotografija Leopoldine Kuralt je bila izdelana v atelijeju L. Bude v Štajerskem Gradcu (Salzamtsgasse 28), menda v 60 ih letih prošlega stoletja, za kar govori tudi kraj obleke (krinolina). Podoba je že precej obleđela ali vendar se še poznajo poteze Poldinega obraza in njen vitki stas. Fiziognomija živo spominja na njenega sina Miroslava, sedaj okrajnega glavarja v Kočevju, ki ima modre oči in svetle lase.

Sledi naj še par besed o usodi grada Podturna, kjer je Leopoldina preživela svoja dekliška leta in kjer je užival Simon Jenko počitniški odmor v mehkem in lahkem belokranjskem zraku. Nekdaj sta bili obe graščini lastnina grofov Lichtenbergov, kakor priča nagrobni kamen v semiški zakristiji, pozneje ju je pridobila rodbina Kuralt, a koncem prejšnjega stoletja ju je kupil ljubljanski trgovec Karol Kavšek, ki je Podturen popravil. Kavšek je veleposestvo parceliral in razprodal kmetom. Veliki grajski vrt je

³ Dopis iz Novega mesta: »Danes 26. marca je umrla tukaj gospa Logarjeva, soproga c. kr. sodnega svetovalca, po kratki bolezni. Ranjka je bila vrla domorodkinja in podpornica narodnih zadev, kakor matice slovenske, čitalnice novomeške i. dr. Pogreb bode 28. t. m. popoldne. Bodi ji zemljica lahka!« (Slov. Nar., IX. letn. št. 71, 28. marca. Ljubljana, 1876.)

kupil (okoli leta 1901.) semiški trgovec Janez Šušteršič ml., grad sam pa več kmetov, ki so ga podrli ter si razdelili material in inventar. Arhiv in biblioteko je odpeljal kramar Kapš iz Semiča v dveh velikih listnih koših, listine je baje upotrebljeval za zavijanje robe, — pač ista usoda, ki je zadela knjižnico bližnjega gradu Krupe (1921) in arhiv stare rodbine Gusičev v Gradcu v Beli Krajini (okoli 1890), ko je žid Grünwald prodal nekemu trgovcu baje dva centa listin za isti namen. Od gradu Podturn so ostali temeljni zidovi dva do tri metre visoko, notranjost pa je novi lastnik zasipal z zemljo in na vrhu zasadil vinograd. Od stare lepote in nekdanjega čara graščine je ostala samo še stoletna lipa, pod katero sta se pred sedemdesetimi leti senčila Simon in Poldka.

LITERARNO-ZGODOVINSKE BELEŽKE.

DONESEK K LITERARNIM ZAČETKOM † IVANA CANKARJA.

G. Cvetko Golar mi je pred par leti izročil prepis sonetnega venca z akrostihom »Grudnovi Olgici«, ki ga je zložil l. 1891 kot dijak III. b. realke v Ljubljani. Venec je spisan po poročilu g. G. v rjav šolski zvezek, ki mu ga je dala na razpolago neka mladostna prijateljica pokojnega pesnika. V njem se nahaja še pet drugih sonetov, pesem »Večerni sprehod« in »Vravec spomladi«. Kljub temu, da spominek nima umetniške vrednosti, sem se odločil, da priobčim par primerov iz njega, ker nam dokazuje izredno zgodnjo zrelost Cankarjevo in bo literarnemu zgodovinarju gotovo dobrodošel prispevek k njegovim slovstvenim prvencem. Priobčujem V. in XI. sonet, ki se mi zdita najboljša in obenem dosti značilna za celotni značaj, in pa Magistrale. Frst.

V. — Nebeške cvetke vse so usahnile, ko upu, ki je v srci gospodaril, od bleska nezvestobe, ki ga vdaril, prekmalu ure sreče so odbile.

Na nebu modrem zvezde so svetile. A glej! Oblak temán je privozaril, s svetlobo mesec svet je osleparil, še strašnejšo so zvezde noč storile.

Tako po blesku me ljubezni srečne močnejše krilo je noči obdalo, srce v bolesti srčni je ostalo. Kdo ve, če rane ne vzbudí mi večne, ljubezen v pozabljivost mi ne zlije obup, ki se po srci strtem vije.

XI. — Gomila pozabljivosti jo (ljubezen) hrani, ki prej tako veselo je cvetela, v veselem upanju sladko živela, — zdaj, hvala! čuti mladi so odgnani.

Kot ptičev gozdnih jedni so odbrani, da v prah jih položi pušica smela: tako je duša moja izletela, da tam dobi začetek srčni rani.

Srcè mi je vmorjeno koprneče, ljubezni zadnji svit ga še obseva, — stoji na robu groba svoje sreče. Nezgoda prva kjer srce preveva, se roji drugi družijo nesreče — iskati je nevredno sreče dneva.

Magistrale.

XV. — Goščava tème krije glase mile, radost iz njih si sreča mlada klije; udarec brez uspeha vsak me bije, dokler so iskre upanja svetile.

Nebeške cvetke vse so usahnile; obup, ki se po srcu strtem vije, v nemira sanj v življenje strup mi lije in solze so iz pesmi vsake lile.

Obdano od nesreč se srce brani, ljubezen v njem počasi omedleva, gomila pozabljivosti jo hrani. Iskati je nevredno sreče dneva. Cepiti srce, duh! ti proč ostani — in pevec srečen v pesmicah sameva.

ANTON MEDVED — RISAR.

Pisatelj F. S. Finžgar mi je dal na razpolago mladosten rokopis † A. Medveda, ki je zanimiv kot dokument za Medveda kot pesnika-začetnika, obenem pa nam dokazuje, da je imel precej (dasi čisto neizvežbane) risarske zmožnosti. Rokopis obsega 12 listov, od katerih je zadnji nepopisan, in je imel, še preden je bil vezan, platnice iz močnejšega papirja, na katerih se nahaja naslov. Ta zvežček je vezan v črne platnene platnice, 16,5 × 20 cm velike, na katerih je vtisnjeno spredaj s srebrnimi črkami »V spomin na Kamnik«. Notranji naslov, kaligrafično spisan od pesnika samega, se glasi: Opevane slike Kamnika in okolice izdelal Anton Medved. Na vsakem naslednjem listu je samo prva stran popisana, druga je prazna. Vsaka stran ima okvir iz črt, v levem zgornjem kotu se nahaja v posebnem okviru po ena risba s svinčnikom, ob nji na desni pa naslov pesmi. Spodnjo polovico strani izpolnjuje skrbno spisana na risani predmet se nanašajoča pesem. Za primer priobčujem »Graščina na Zduši« (gl. sl. 3.). Orisani in opevani predmeti so sledeči: Koča na planini. — Kalvarija. — Mehinjska cerkev. — Stari grad. — Cerkev v Podgorju. — Cerkev sv. Primoža. — Curhaus. — Izvir Bistrice. — Grad Zaprice. — Mali grad. — Graščina na Zdušah. — Priobčena stran zbirko zunanje in vsebinsko dobro označuje. Pesmi so lokalnozgodovinsko in osebno refleksivnega značaja brez erotične primesi.

Knjižico je poklonil A. Medved v spomin svoji sestrični Juliji Bartel, roj. Goršič, ki jo je izročila pisatelju Fr. Finžgarju na svoji smrtni postelji z namenom, da se shrani pozneje z ostalo Medvedovo zapuščino v kaki javni zbirki. Frst.

ROKOPIS IVANA CANKARJA.

O Iv. Cankarju je znano, da je bil precej spreten risar in se je tudi prav rad posluževal te svoje zmožnosti. Znano je dalje, da je svoje rokopise večkrat opremljal z risbami, posebno dramatične. Iz. Cankar hrani en tak rokopis drame »Za narodov blagor«, ki nosi datum 20. VI. 1900 in vsebuje v bistvu besedilo, kakor je izšlo v tisku l. 1901, so pa tudi važne razlike, kakor dokazuje faksimilirani konec III. dej. Podobnih in v tem oziru še bolj zanimivih rokopisov je obstajalo po poročilih še več in bi bilo prav, če bi jih kdo zasledoval in vsaj najvažnejše strani izdal; ž njimi bi dobili prezanimivo gradivo za študij Cankarjevega snovanja; kajti kakor dokazuje objavljena celotna stran rokopisa scene, kjer je Ščuka zavezal Grozdu čevelj, te risbe niso posledica slučajnega igranja s peresom, ampak prav iz toka dela se pojavljajoča zadostitev potrebi po predstavi v sliki; dekorativno pa so organsko zvezane z rokopisom, tako da zadovoljé neposrednemu krasilnemu namenu kot izliv skupnega ritma rokopisa in risbe bolje kot veliko namenoma narejenih ilustracij v knjigah. Frst.

OCENE.

Vladimir Levstik: **Gadje gnezdo**, 2. izdanje. V Ljubljani, 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. Tiskarna?

Prva izdaja te knjige je izšla v času najhujše lakote po dnevnem duševnem blagu. Neposredna, še živa snov, ki nosi ravnokar posrečeni program, je poskrbela knjigi entuziastični sprejem. To pa je tudi vzrok, da smo knjigo sprejeli brez pridržka ter preko pavšalne hvale še nismo prišli. Saj je bila ta knjiga takrat skoro edini duševni ventil po težki resničnosti.

Levstik pa je drugi izdaji dodal uvod in z njim sam prvi poslal kritiko svojega dela ad captandam benevolentiam. Pisatelj je začutil lastno oddaljenost od dela. Pa ta uvod knjige ne popravi in tako imamo danes opravka z uvodom in knjigo. »Moja povest je tendenčna vse od naslova do zadnje pike; kar je odetega v senčico umetniške cene, je uspelo le mimogrede. Mikalo me je zadoščanje, ki ga cenim više od sleherne kritiške hvale: izliti del svoje majhne sile v veliki tok celote in upati, da bo, tisočkrat preobličen, pozabljen in nepoznan, živel tem delj v razmahu njenih energij. Laskam si, da je to časih bolje, nego če poedinčič ali narodič neizmerno koprníš po tem, da bi naprtil bodočim vekom tovor svoje nepopolnosti in svoj naveličani lastni obraz.« (Uvod.)

Če je to res, potem je knjiga svoje poslanstvo dopolnila v svojem času; če ga še ni, je vprašanje, koliko ga je danes še zmožna izpolniti. Ni se mogoče odločiti ne za eno ne za drugo. Glavno za nas je dejstvo, da Levstik s svojim komentarjem v uvodu ni napravil usluge ne nam ne sebi, ker je javno podpisal služnost svoji zasebnosti, dobro vedoč, da tendenca še nobenega dela ni aprobirala. Tak komentar se ugodno sliši za organiziranca, dvakrat neprijetno dejstvo pa je za tistega, ki je v knjigi iskal estetičnih tal in ga je doslej motilo le ozko pojmovanje človečanstva, ko je videl pred seboj politične opredelence, pozaznamovane s časopisjem in društvu. Če to zadnje misli Levstik, ko govori o »preprostih simbolih«, se moti, ker to je že najbolj realistični žurnalizem. Delo pa je dobilo svoje prvo potrjenje v leposlovni reviji, kateri edini in najvišji kriterij mora biti estetična veljavnost. Zato vendarle ostane vprašanje, koliko je knjiga umetniško resnična, ker to ji daje pravico in silo do življenja.

Iz pojmovne, ne žive zemlje je dvignil pisatelj svojo simbolno mater, zato ta simbol ni samo življensko, ampak tudi umetniško neresničen, ker je zgolj pojmovno deduciran. Kastelka je neživ literaren stvor, in zato neverjetna. Ta literarnost je razgibala mater do divje demonične furijske, z demoničnimi rekviziti je pisatelj stopnjeval njeno duševno razpoloženje in onemogočil tudi umetniško verjetnost najglobljega prizora, ko se mati pogovarja s Kristom. Tu namreč najjasneje zazija virtuozna narejenost Kastelkina. Zato ni mogoče utajiti, da je ta žena s svojo povečevano neukročeno bučno alegorija v najrazličnejših variantah. Alegorija pa je dnevna, priložnostna zadeva, drapiranje državljanske in narodne čednosti; zadeva umetnikova je življenje gibati in oblikovati ljudi s silo svoje osebnosti.

Trdim, da je *Gadje gnezdo* pisano tudi s polno umetniško ambicijo; kako naj sicer more reprezentirati pisateljevo ime? Ta knjiga je vojna bilanca naše moderne proze, njen zgoščen inventar. Zato je v slogu močna do omame — pa vendar ostane le knjiga. Poglejmo način pripovedovanja — saj pravi pisatelj, da je iz »široko zasnovanega romana nastala filmsko preprosta povest«. Z nasičeno idejno motivnostjo riše, riše, v prehitevajočem se patosu definira, slika, kupiči čuvstva in vendar ne nariše v celoti nobenih velikih podob. Trije gadje so kaj medle postave, njihova smer stoji pri miru. Najjasnejša in najkrepkejša je še podoba soseda Galjota; preprosta je v sredstvih in zato živi. Tudi njegovi hčeri sta boljši. Pisatelj je jezik preumeten za ustvarjanje, vse opravi sam, vse izpolni do preobloženosti — in odvzame bralcu aktivno vlogo soustvarjavca. Preprosto zasnovano razkrije razbohoteno slikarjenje in vibriranje efektnosti. Vežejo te rafinirano zgrajeni stavki, in ob njihovi ostrini se reže tvoja pozornost. Po treh poglavjih si spoznal vso maniro.

Domačega bistva se ta knjiga ni mogla dotekniti. Nimamo ljudi, ki jih je rodila natura. Tu mi stopajo pred oči Finžgarjeve podobe iz vojnih let; po zemlji diše in po svoji pravici kriče brez

hudih besed. Ekonomija je v njih. Ali če hočete grozo Cankarjevih simbolov ali Bevkovih refleksij! V malem povedo več in za Levstikovo delo je le dobro, da stara Kastelka ne govori o politiki, kakor bi pisatelj rad, in nobena umetniška nesreča ni, če sanjari najmlajši gad o zakonito dovoljenem poldrugem milijonu. Zdi se skoro, da je Levstik imel le preveč besede in premalo Besede, ko je snoval svoje delo, kajti svojo snov je izčrpal v stilu. Manjka stvarnika, ali če hočete, pravega poeta.

So knjige, ki v gotovih dobah nalagajo zahtevo po priznanju. Podkupujejo s svojo vsebino, vredno pietete. To je in ostane bistvo Levstikove knjige, zato bo vedno imela svoje bravce. Zato ji bo sledila še kaka izdaja pa tudi Levstikovo ime se bo po nji sodilo.

France Koblar.

Josip Jurčič: Spisi. Tretji zvezek: Deseti brat. — Nemški valpet. Založila Jugosl. knjigarna, 1922. **Osmi zvezek:** Ivan Erazem Tatenbah. — Bojim se te. — Črtica iz življenja političnega agitatorja. — Telečja pečenka. — Šest parov klobas. — Po tobaku smrdiš. — Ženitev iz nevoščljivosti. — Andreja Pajka Spomini starega Slovenca. Založba ista, 1923. Urednik: dr. Ivan Grafenauer.

Med vsemi Jurčičevimi spisi bo »Deseti brat« pač ostal najljubše čtivo. Čim večkrat ga človek čita, tem več lepot vedno znova najde v njem. Zlasti kdor si je enkrat sam ogledal tisti kraj nad Muljavo, kjer so stale Slemenice, tisti travnik s potokom, tisto tiho cerkvico, in pa Muljavo samo, kjer je stala Obrščakova gostilnica s tolikanj slavnicami in nam tolikanj dragimi gosti, tisti s posebnim užitkom zopet in zopet primerja klasični Jurčičev opis kraja z resničnostjo samo. Že sam »Deseti brat« nudi razlogov dovolj, da še danes imenujemo Jurčiča našega največjega plastika, nazornega pripovedovavca. Prizorov zlasti iz nekaterih njegovih del (Deseti brat, Sosedov sin, Domen itd., itd.) človek ne pozabi nikdar več. — Do zadnjega časa smo iz slovstvene zgodovine vedeli, da se je Jurčič učil pri Angležu W. Scottu; vendar podrobnega nismo vedeli; zdaj nam je Scottov »Starinar« — dasi še ni preveden — dobro znan iz dr. Prijateljvega uvoda in dr. Grafenauerjevih »Opomenj«. Tudi Levstikovo zasebno kritiko, v pismu Jurčiču poslano, poznamo šele od l. 1917. (ne 1907, kakor je pri dr. G. str. 233 tisk. pomota). Vse to nam pomaga, da še z večjo pozornostjo čitamo, na Jurčičevo umetnost le še bolj pazimo. Na nekaterih mestih kar tipljemo, kako v slogu gre Jurčič za Levstikom. N. pr. tisto brezzvezje v Krjavlju (pri dr. G. str. 42): »Smolo bral, kislega mleka itd.« živo spominja na klasični asindeton iz odlomka Levstikovega »Deseti brat«, kako je na Kalcu z otroki po vrtu skakal itd. itd. Grafenauerjeva ljudska izdaja je zlasti s tem označena, da ima neizpremenjeno besedilo in besedni red, le pravopis je sedanjemu prilagodén in nekateri (pa le redkokje) izrazi so nadomeščeni. »Opomb« bi bilo semtertja treba nekoliko več, n. pr. k str. 27, v. 8 sp., 63, v. 15 (ciničen), in še par mest; v obče pa so zadostne in točne. (Str. 81.

82. sv. Kozmek in Damijan — bi kazalo omeniti, da sta to župna zavetnika na Krki; odtod njih pogosto v misel jemanje pri Krjavlju i. dr.)

»Nemški valpet« (prvič natisnjen l. 1867 v Slov. Glasniku) kaže vso nezmanjšano pripovedovavno silo Jurčičevo; »Erazmu Tatenbahu« pa se res pozna, da Jurčič — inter arma — ni imel časa, da bi bil snov podredil ideji. Zelo dober in pregleden pa je urednikov uvod v ta roman: str. 191—201. — Med feljtoni je v »Telečji pečenki« spet ves Jurčič. — V Pajkovih spominih na podlagi »Opomb« vidimo, koliko je Jurčičevega. — Ker urednik ponatiskuje tudi najmanjše podlistke, je dokaz, da hoče njegova izdaja prinesti Jurčičevo leposlovno delo celotno.

J. D.

Dr. Janez Ev. Krek: Izbrani spisi. I. zvezek. Mlada leta (1865—1892). Uredil Ivan Dolenc. V Ljubljani, 1923. Založilo društvo Dr. Janez Ev. Krek v Ljubljani. V komisiji Nove Založbe v Ljubljani, Kongresni trg 19. Natisnila Jugoslovanska tiskarna. Str. 188.

Čim bolj nas loči čas od njega — velikega delavca in dobrotvora slovenskega, tem bližji nam je, ker nam raste v program in simbol slovenstva. Bodi v mestu, na poti, v vasi, na gori, doma in v društvu, govori z inteligentom, sezi delavcu v roko, vošči kmetu dobro srečo — nanj se spomniš, njegov spomin te oživi in malodušnost mora izginiti, ker njegov duh kliče: Delaj iz ljubezni! Delo iz ljubezni je blagoslovljeno in njegovi sadovi pomenijo življenje!

Redki so možje, ki pomenijo program posamezniku in celoti, segajoč iz časa v čas. Krek se je zapisal v ljudi in v zemljo s svojim delom. Po njem, ž njim in v njem bomo živeli in rastle — proti njemu bomo hirali in zoreli smrti!

V času malodušnosti, v času tope in trpke resignacije, v času hvalivcev temporis acti, v času ogabnih gonj, v času borbenosti, v času velikih in malih zmed je vrgel Ivan Dolenc v slovenski svet Krekova Mlada leta. Dobro delo je napravil. Rod, ki je rastle in vzrastel ob Kreku, bo z veseljem bral do podrobnosti podano in podprto Krekovo življenje, ki ga paralelno ilustrirajo njegova pisma in mladostna dela, članki in leposlovje, in videl bo, kako organsko je rastle in zorel v moža, ki ga je naša zemlja vse do njega zaman čakala. Novemu rodu pa bo knjiga še toliko bolj dobrodošla.

Glede na leposlovje bi pripomnil: res je, da Krek ni bil poklicni leposlovec, a vendar bi bilo prav, če bi urednik zbral vsa njegova leposlovna dela in jih ne podajal fragmentarno. Branja vredna so še vedno in nekatera literarnohistorično celo zelo pomembna. Sicer upam, da pridemo za »Izbranimi spisi« tudi do »Zbranih spisov«!

Joža Lovrenčič.

Platon: Sokratov zagovor. Preložil in uvod napisal Anton Sovrè. Mohorjeve knjižnice št. 2, 1923. Založila Družba sv. Mohorja. Strani 102.

Dober življenjepis je pač najkrajša pot do uma in srca v svrhu prosvete najširših plasti naroda. Exempla trahunt. S prevodom »Sokratovega za-

govora (apologije)« smo Slovenci dobili življenjepis najboljšega, najplemenitejšega moža iz starogrške zgodovine, najboljšega učitelja svojega naroda, izpod peresa največjega starogrškega stilista, Platona. Doslej so pri nas ta življenjepis čitali samo gimnazijci v 7. in 8. razredu, ko se ga prevajali iz starogrščine; sedaj je dostopen vsem, četudi nimajo gimnazije za seboj. Vsem je dostopen, pravim, vsakemu, da ima le veselje za resno branje in globlje razmišljanje. Res je sicer, da nas knjiga vodi daleč nazaj v starogrške Atene, v leto 399. pred Kr., v precej zamotane kulturne razmere, nastale iz delovanja raznih modroslovnih struj (Joncev, Pitagore, atomistov, Eleatov) ter prosvetiteljev, kakršni bo bili sofist, v modrovanje moža, ki je s svojo preprosto metodo, z indukcijo, skušal jasne pojme ustvarjati v glavah svojih Atencev, a si je pri tem nakopal toliko sovraštva, da je moral v tem boju za čisto resnico umreti, res, da je vse to daleč za nami, toda prelagatelj je umetnik, ki nam je z uvodom in prekrasnim prevodom »Zagovor« tako približal, da se nam zdi, kakor da se ta zagovor vrši danes v justični palači v Ljubljani na Kralja Petra trgu, kjer se mora star, moder mož zagovarjati zaradi obtožbe protidržavnosti, in ki govori nekako takó, kakor bi govoril Levstikov v Martin Krpan ali Jurčičev Kerjavelj (ne mislim vsebinsko, ampak — to se razume — jezikovno!). Prav v tem obstoji Sovretova umetnost: Platonovo starogrščino, ta najlepši cvet grške proze, je presadil na slovenska tla, nekako tja, kjer živi in govori dolenjski kmet. Ta prevod ni papir, ampak je — vsakdanje življenje.

Tu se uresničuje tisto naše pričakovanje, katero smo že davno na tihem gojili, da bodo prevodi grških in latinskih klasikov tudi naši slovenščini dali, kar so dali angleščini, francoščini, italijanščini, nemščini itd., t. j. novega bogastva idej in izražanja. Preprosti naš človek, ki ne bo gledal na jezikovno dovršenost, bo — o tem sem prepričan — s solzami v očeh bral (zlasti n. pr. pogl. 17. ali 29.—33.), kako pozna stari Sokrates le eno dolžnost, izpolnjevanje dolžnosti, od božanstva mu naložene; z začudenjem bo bral, da je že štiri stoletja pred Kr. izrekel plemenit pogan besede: »Ubogal bom rajši Boga nego vas (sodnike).« — Kdor se zanima za narodno gospodarstvo, bo z zadoščenjem čital Sokratov izrek (pogl. 17.): »Ne izvira iz bogastva krepost, ampak iz kreposti bogastvo...« Marsikateri profesor pa, ki je morda ta »Zagovor« s svojimi učenci že klerikrat prevajal v slovenščino, se bo večkrat, prav dostokrat strmeč za glavo prijel: »Kako lepo, kako po domače je prevedeno, in jaz nisem slutil, da je to mogoče!« Prelagatelj je čudovito dobro doma v slovenski sinonimiki. Naj navedem le en primer: za grški glagol eksetázein rabi poleg običajnega »izprašujem«, »preiskujem« še: pretipavam, devljem na rešeto, presejavam, predrzavam, dobim na pretres... Kako nepričakovano so prevedeni vzkliki, n. pr. ô pros Diós — Bog te je dal! Ne Día — Bogu bodi potoženo! itd. Ni ga poglavja, kjer ne bi po parkrat zadeli

na tako nepričakovano, genialno prevedbo. Prelagatelj je naravnost razsipen s slovenskimi rékli. Dočim n. pr. Platon v poglavjih 5. 6. 7. 8. rabi isti glagol ea (t. j. sem šel), prof. S. rabi: sem jo mahnil, sem jo krenil, sem romal... Na vsak korak vidimo reminiscence iz naših najboljših pripovednikov (n. pr. iz Iv. Cankarja: theús u nomizo, sem očiten grešnik in nevernik). Takó more delati seveda le, kdor ima oba jezika popolnoma v oblasti. — V par slučajih, se mi zdi, pa je šel predaleč. Tisti moderni izrazi: generali, interesi, tirade, s korajžo (19.), kariera... nam sliko — se mi zdi — razdirajo. Tudi za grški ton faskonton dikastón (pogl. 32.) si jaz ne bi upal rabiti »tistih-le kadijev«. Mar so vsi kadiji krivični? Za grški diabolé ima prelagatelj zopet več lepih izrazov; ampak najbolj bi meni ugajal: predsodek. (Plevel obrekovanja iz sre vzeti v pogl. 2. se mi ne zdi srečno.) V pogl. 18 bi grški myops jaz prevedel obad, brencelj. Ves tekst to zahteva. Tudi Wilamowitz, Platon, 1918, prevaja tako. — S pisavo grških imen se bomo pa težko sprijaznili. Je res velik križ to vprašanje. Kako čudno se čita n. pr. Kophizan, Sphečan..., ki ima pol grške, pol slovenske obleke! — Končno naj pripomnim, da je pomotoma izostalo rojstno leto Sokratovo; tudi o Platonu bi bilo treba par življenjepisnih podatkov. Carlyle pravi nekje (»Značaj«): »Značajni možje so živa vest sodobnikov.« Res je to; to je bil Sokrates za svoje sodobnike; bil jim je brencelj, ki jih je neprestano dramil iz duševne lenobe. Tudi ta klasični prevod bo živa vest, bo brencelj (myops) za slovenske profesorje klasičnih jezikov, ki jim bo neprestano brenčal v ušesa: Ali se zavedaš, do kolike lepote se lahko povzpne v šoli prevod klasikov s skupnim delom učencev in — tvojim? (P. S. »Freund« ali »Schulmann« Sovretov prevod seveda noče biti.)

Dr. J. D.

Brata Gasparija: **Pratika za deco.** Ljubljana, 1924. Zvezna tiskarna in knjigarna. — Originalno domačo knjigo za deco sta sestavila brata Gasparija. Maks je zasnoval ilustracije v črni in rdeči barvi, Tone je zložil tekst. Dekorativni motivi so posneti po ljudski umetnosti. Uvodna stran pojasnjuje v verzih in sliki 4 letne čase. Naslednje je organizirano tako, da sta vedno dve skupaj obrnjeni strani posvečeni enemu mesecu. Na levi se nahaja v sliki in pesmi opevan kak markanten doživljaj dotičnega meseca; tu sta tekst in risba skupaj enotno zasnovana po Maksu. Na desni pa v dekorativnem okviru iz narodne ornamentike in zvezdnih znamenj kratek, za dotični mesec prilagojen tekst, ki v aforističnem slogu opozarja na najvažnejše dogodke meseca. Zunanji vtis knjige je precej zadovoljiv; vendar pa splošni okvir kvarji in razbije na koncu drobno tiskani dnevni koledar, ki bi naj bil rajši odpadel, če si ga aranžer ni upal spraviti v organično dekorativno zvezo z ostalim. Podrobni koledar bi bil tem laže izostal, ker knjiga vidno ni v prvi vrsti koledar, ampak ima zabavnovzgojen namen, celo narodnovzgojen. Verska stran pratike je potisnjena v veliki meri na stran in je vpoštevana le tam, kjer je v ozki zvezi z letnimi domačimi

in dečjimi prazniki, ali pa je podana v folkloristični obliki ljudske vremenske modrosti in podobnega. Edina pozitivna vsebinska stran te knjige ostane torej nacionalnovzgojna, posebej pa še budi zavest skupnosti z neodrešenimi brati. Kar se teksta tiče, moramo v splošnem dati prednost pesmicam k posameznim mesecem pred poučnimi aforizmi. Najboljše so one k marcu, aprilu, maju, juniju, juliju, avgustu in novembru. Aforizmom pa povečini manjka soli ali pa so ponesrečena parafraza narodnih, kot n. pr. *Narod: Svet' Matija led razbija, če ga ni, ga pa nar'di.* — *Gaspari* (prav po nepotrebnem): *Sv. Matija s sekiro led razbija, če pa ledu več ni, ga pa še on z burjo naredi.* — Kako brez soli so nekateri drugi, Vam priča n. pr.: *Praznik sv. Jožefa praznuje tisti prav, ki najlepše vošči godovnikom i. pod.* Ta knjiga, ki jo pozdravljam kot poskus ustvariti nam domačo ilustrirano dečjo knjigo, nam tako na drugi strani zopet enkrat priča, kako težko je zadostiti taki nalogi. Za enkrat hodimo še vsi za Župančičem in ne moremo preko njega do res svojega in neprisiljenega. Kljub temu pa je ta knjiga napredek v našem dečjem slovstvu. Frst.

Roman Bende: Pohojena greda. Zbirka pesmi. V samozaložbi. MCMXXIII. Tiskarna »Panonija« v Gornji Radgoni.

To je za zdaj I. zvezek Bendejevih »Poezij«, ki šele bodo kot: *Eros, Baklja hrepenenja, Počena struna i. t. d.*, a je že v Pohojeni grudi odlomkov iz bogate cikličnosti: *Neplodno cvetje, Križanje, Svitanje i. t. d.* Bende ume latinsko. Zato mu svetujem: *non multa sed multum.* Nekaj gladkega ritma namreč še ni poezija. Dr. I. P.

Dr. K. Ozvald: Za vsak dan. I. Zbral — —. 1923. Izdala in založila Družba sv. Mohorja na Prevaljah. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah. Str. 64.

Drobna, a tehtna knjižica. Njen namen: »biti posestrima, verna svetovalka ter ti docela nevsiljivo oznanjati modrost sožitja z drugimi ljudmi« — tedaj klicarka ljubezni do bližnjega. Ozvald ne govori sam, ne modruje in ne pridiga. Iz domače in tuje literature je izbral pesmi, leposlovne sestavke, reke, misli in pregovore in jih nudi bravcu: *Odpri, kjer hočeš in kadar hočeš, pa beri in misli in obnovi v sebi človeka, držečega se najvišje zapovedi, in zlati časi da se vrnejo!*

Da bi vseh 43.809 letošnjih udov, prav naših družin, knjigo res v tem smislu bralo in uravnalo po tem svoje življenje: prireditelj in Družba bi bila največja dobrotnika našega naroda!

Joža Lovrenčič.

Narodne pravljice iz Prekmurja. Priredila Kontler in Kompoljski. V Mariboru, 1923. Založil Učiteljski Dom v Mariboru. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Zbirko sta prireditelja zamislila kot mladinsko knjigo, kar priča tudi ilustrativni okras. Tri točke s površno posneto jezikovno folkloro opravičujejo morda naslov knjige. Zgodbi o ježu in starčku s smrtjo ne pričate o kritičnosti. Ilustratorja naslov ne navaja, monogram pa je nečitljiv.

Dr. I. P.

Iz literature o slovstveni vedi. — *Savremeni*. Mjesečnik društva hrvatskih književnika u Zagrebu. Letnik XVII. je prinesel naslednje sestavke: A. B. Šimić, *Tehnika pjesme*; — L. Žimbrek, *O lirici i umjetničkom stvaranju in Vlad. Lunaček, Bilanca hrvatske moderne (Prigodom dvadesetpete obljetnice otvorenja Prvog Hrv. Salona).* — Ljubljanski Zvon, XLIII. 1. je priobčil dr. J. Kelemine študijo *Pesnikova osebnost*; na koncu je navedel najvažnejšo novejšo literaturo o tem predmetu. — V založbi Artibus et Literis, Gesellschaft für Kunst und Literaturwissenschaft, je začel izhajati *Handbuch der Literaturwissenschaft*, ki ga izdaja profesor v Bonnu O. Walzel. Uvodna razprava slove *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (O. Walzel).

GLASBA.

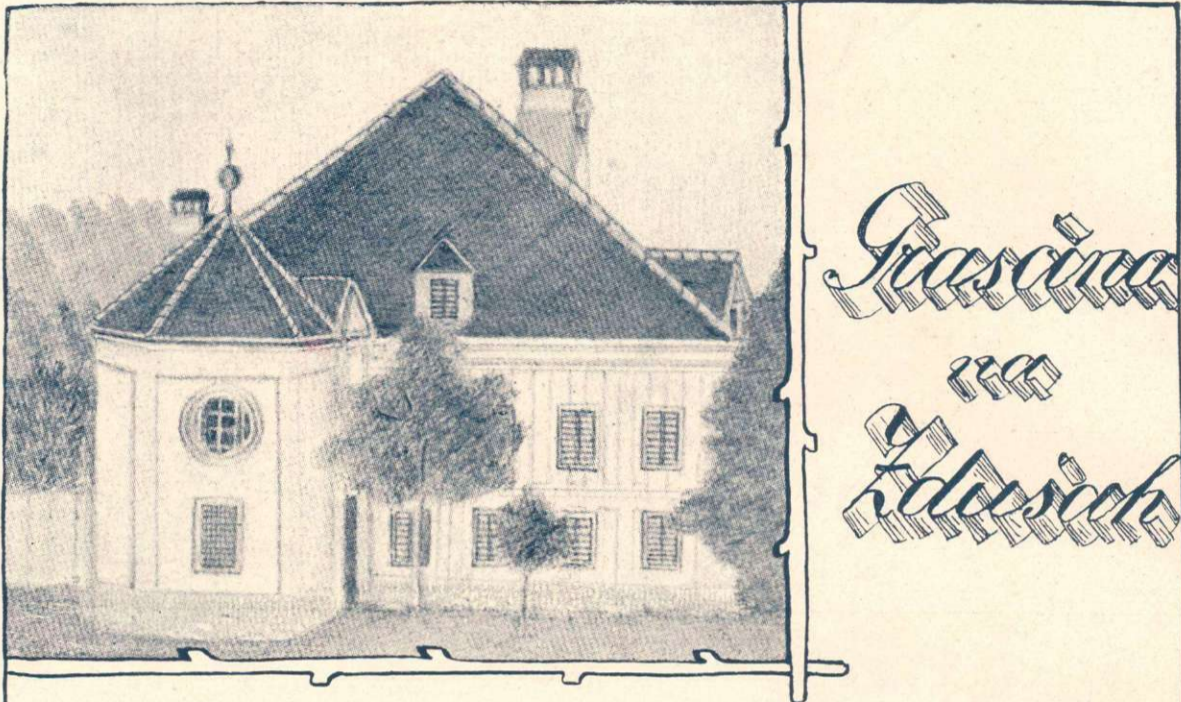
Vinko Vodopivec: Mešani in moški zbori. V Gorici, 1923. Samozaložba. Cena 4 lire. — Pričujoča Vodopivčeva zborovska zbirka obsega pet mešanih in pet moških zborov, zloženih na starejša in novejša besedila. Skladbe kot take nosijo pečat poljudnosti in prijazne domačnosti. Zbori so prijetno melodijozni, bodo pevcem brezdvomno ugajali in jim tudi glede izvajanja ne bodo delali preglavic. Melodije so deloma celo nekoliko poceni, ker naletimo ponekod na več ali manj znane motive (n. pr. št. 1. prvi del ali št. 4. drugi motiv) ali na kolikortoliko že obraljene ali ne posebno izrazite. Nekaj zborov se ugodno razmahne, tako prvi zbor s prav dobro posrečenim srednjim stavkom, šesti (Koračnica) in deveti (Zdravica). Povečini pa so zbori kratki, kot nekaki glasbeni utrinki, ki bi se pa — vsaj nekateri — mogli s pridom še nekoliko raztegniti. Izdelava se zdi sploh večkrat še malo negotova in ne čisto dovršena. Skladatelj bi se včasih rad še nekoliko globlje izrazil, pa ne najde vedno primernega zaželenega glasbenega izraza. Zelo nežno se je izrazil v 3. pesmi (Prstan), v začetku in na koncu; srednji del (Più mosso) se zdi med 2. in 3. taktom nekako preklan in ne čisto zrasel. Tudi srečamo večkrat manj pravilno pisavo: as namesto gis in podobno. Nekateri zbori bi z nekoliko podrobno popravo gotovo še pridobili. Popravi pa naj se brez odloga in na vsak način v 2. pesmi v 4. taktu pred sklepom osminka c na tretji dobi v basu v a (kar bo najbrž tiskovna pomota), v 4. pesmi naj poje alt v 2. sistemu, zadnji takt: d, h (tudi bržčas tiskovna pomota). V isti pesmi v 5. sistemu naj alt v 5. taktu poje ves čas g, ker sicer je disonanca g gis neznosna. V 8. pesmi svetujem za 2. tenor v 4. sistemu, 2. taktu osminko b namesto d, ker d ima itak že 1. bas. V 9. pesmi na str. 16. manjka v 3. taktu četrtingska pavza. V 2. sistemu na str. 16. naj poje 2. tenor v 2. taktu: a a c a a; enako pri ponovitvi. V 10. zboru, ki je posebno nežen, naj 1. bas obdrži svoj prvotni motiv tudi pri prestavitvi motiva iz 1. na 2. stopnjo; torej g g g a b itd. — Zbore vsem podeželskim pevskim zborom priporočam, zlasti goriškim, ki so jim tudi v prvi vrsti namenjeni. Stanko Premrl.

SL. 1. LEOPOLDINA LOGAR, ROJ. KURALT.

SL. 2. JANEZ TRDINA, RISBA IVANA VAVPOTIČA
(OKOLI L. 1900).

Kot gostolica lastavica
 Iz xeme k Vesni pui beži,
 Tjer topli radek solnca lica
 Citrone xlate rumeni;

Tako po mestnem besnem krupi,
 Očlovek, v tiki dom bežiš,
 Tjer mirna glava, mirni rpi
 Spode iz svoa strasti viš.

Sladak in blazen krv je tiki,
 Obsega tisoč milih sarj;
 Po njem porajajo se vrdiki,
 Saj jak, saj sumiram xarj.

Letos v noči dne 12. februarja se mi je zazdelo, da me nekdo ogovarja iz Gorice in Ročinja, Banjšic, Salzburga, iz Celovca in Trbiža ter iz Bodreža in z Velikega zvonarja, Gölla, Triglava, z Mangarta in Krna in še drugih gor — pa sem se ob čelo in si del: Matór!

»Nisi! Jaz sem te klical na turo, ki sem jo hodil to uro, ko je poteklo sto petdeset let, kar sem prišel na svet...«

Iz banjšarskih tiskov in tiskov ročinjskih, iz Pefmi sa kmete in mlade ljudi in Premihlovanj in še iz Perfstavkov in Slomškovih listov drobtinskih, Novic očetnih, Soče, Glasu itd., ki so mislili nanj, v spomin se je vzpel pred menoj na svoj pristni način in se mi predstavil: STANIČ VALENTIN!

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

Nedavno je praznoval slovenski literat in jugoslovenski i. t. d. svojo življenjsko petdesetletnico. Slavnostni govornik mu je zaklical: »Vzemi naša sreča in gospodari z njimi, saj ti si naš in mi smo tvoji.« Ta izredni vzklik smo zato oteli iz časopisa, ker se slovenskemu literatu doslej kaj takega še ni primerilo. Ali pa je govoril dvornemu svetniku?

* * *

Kaj vse je treba spraviti v strokovnjaško reklamo, je pokazala črka Č, ko priporoča jezik v novem prevodu Kellermannovega Predora: »Kobal ne stika za starodavnimi protestantskimi pridigarji in po besednjaku, da bi ujel kak izraz, ki ni le danes brez posebnega slovarja nerazumljiv, ampak ki je bil čisto napačno tvorjen.« (Jutro 31. I. 1924.) Tisti, ki prevod sodobnega utopističnega romana poreja z Bogoveem Jernejem, pobravši drobtino izpod univerzitetne mize, bi se bil smel za reklamo podpisati s celo osebo.

* * *

O Beneškem trgovcu sta razburili našo javnost dve kritiki. Ena zato, ker si je vendar enkrat s čudno odkritostjo zapisala na koncu: popolnoma nezadostno, druga zato, ker se je g. M. Z. v svoji skromnosti retorično vprašal: »Kdo ima paziti, da bi ostala varovana enotna linija v dobroti in dostojanstvu našega reprezentativnega gledališča? Kdo je v umetniških vprašanjih postavljen nad režiserje in vse druge?« dobro vedoč, da edini on, katerega nahod, influenca i. t. d. je postala tako akutna slov. kritična zadeva, da jo je z dostojanstvom in reprezentanco lastne mu besede nadrobno razložil.

* * *

Shakespeare kilometrskemu »ljubljskemu« kritiku: »Graziano govori neskončno mnogo ničesar, več nego kdorkoli v Benetkah. Njegove pametne misli so kakor dvoje pšeničnih zrn, skritih v dveh koreih plev: ves dan moraš iskati, preden jih najdeš, in ko jih imaš, nista vredni iskanja.«

PREJELI SMO V OCENO:

E. G a n g l: **Zbrani spisi za mladino**. VII. zv. Pripovedni spisi. Ljubljana, 1923. Izd. Društvo za zgradbo Učiteljskega konvikta.

Andersenove pripovedke za slovensko mladino priredila Utva. Splošna knjižnica, zv. 7. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna.

Emil G a b o r i a n: **Akt šte. 113**. Roman, poslovenil E. V. Splošna knjižnica, zv. 8.

Milan V u k a s o v i ć: **Moj gavran**. (Cir.) Beograd, 1923.

Ante K o v a ć (P f i f i c u s): **Impresije iz jedne epohe (kroz zemlje i gradove)**. Zagreb, 1923. Hrv. štamparski zavod. — (Vsebina: Spomini jugoslovanskega dobrovoljca iz svetovne vojne.)

Dr. L. Č e r m e l j: **Boškovičev nauk o materiji, prostoru in času** v luči relativnostne teorije. Splošna knjižnica 6./I. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1923.

A l o j z i j R e m e c: **Užitkarji**, drama. Izdala Družba sv. Mohorja na Prevaljah, 1923.

A l e k s a n d e r S t o j a n o v i ć: **Kumanovska bitka**. Predavanje. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

A n t o n N o v a č a n: **Veleja**. Drama o 3 dejstvih. Preložil Bohuš Vybíral. Prostějov, 1923. Knjižarna J. F. Buček.

Dr. L. j. P i v k o: **Proti Avstriji**. Slike iz borbe Jugoslovanov na italijanski fronti proti Avstriji. Maribor, 1923. Zal. klub dobrovoljcev v Mariboru.

J a n e z K o p r i v n i k: **Pohorje**. Ponatis iz Planinskega vestnika. Zal. »Sokolsko društvo« v Mariboru, 1923.

F r a n F e r j a n č i č: **Cerkveno-glasbena liturgika**. (Vsebina: O cerkveni glasbi vobče. — O cerkveni glasbi pri posameznih svetih opravilih. — O cerkveni glasbi v raznih svetih časih cerkvenega leta.) Založilo Cecilijansko društvo v Ljubljani, 1923.

Dr. J a n k o B e z j a k i n D r a g o t i n P r i b i l: **Vzgojeslovje** s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljska in sorodne šole. Pedagogika, I. knjiga. Ljubljana, 1923. Učiteljska tiskarna.

J o s. S p i l l m a n n: **Um das Leben einer Königin**. (Gesammelte Romane u. Erzählungen von — —. V., VI. Band.) Herder, Freiburg im Breisgau.

Mogočna povest v 7 knjigah je nadaljevanje romana Tapfer und Treu in je dobra in vzgojna katoliška beletrija, ki naj po Kettlerju zapira »šundu« vrata v katoliške družine. Znani Spillmannovi romani so še: Lucij Flav, Žrtva spovedne molčečnosti i. dr.

K a t h a r i n a H o f m a n n: **Der Lindemüller**. Preisgekrönte Volkserzählung. Herder, Freiburg im Breisgau. Dobra, tehnično spretno pisana ljudska vzgojna povest z motivom, ki precej sliči etiki slovenske starejše pripovedi (Kersnik — Testament). Pisateljica je tudi spretna prevajateljica iz Colome (Bog) in Garrolda.

Hans Roselieb: Die Mahd, Der Schalk in der Liebe. (Zbirka: Der Bienenkorb. Herders Bücherei zeitgenössischer Erzähler). Herder, Freiburg im Breisgau. Priporočljiva okusna zbirka kat. leposlovcev kakor so Dörfler, Federer, Herwig, Mohr i. dr. Die Mahd obdeluje v nekem trpko svežem, graverskem slogu problem nasprotja med grudo in industrijo. Novelica Der Schalk in der Liebe je manj sveža, a veže po aktualnosti misli in motiva, ki je časovno neposredna sedanost. Pripravno berilo pri pouku nemščine v višjih razredih.

Aus fremden Landen. Eine Sammlung illustrierter Erzählungen f. d. Jugend, XXXI. **Yurander und Yandyrä,** die Kinder des Guripihauptlings von Alb. Fuger S. J. Herder, Freiburg im Breisgau. Priporočamo zbirko, ki je vzorno izbrano vzgojno mladinsko berilo in se kot tako prevaja v tuje jezike in tudi v slovenski jezik.

Nova Evropa, knj. VIII. Br. 15. Naše veterinarstvo. — Br. 16. Naš odnos prema »Slobodnoj Tribuni«. — Pravni pregled: dr. M. Dolenc, Forsiranje načela kolektivne odgovornosti za kažnjiva dela u našem zakonodavstvu. — Br. 17. Francusko-hrvatski odnosi. — Šta je Amerika? — Antropozofski pokret. — Austria docet. — Br. 18. Praktični rad i teorija. — Kreditna politika naše Narodne banke.

Simon Jenko: Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flerè. Z risbami okrasil Franjo Stiplovšek. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923.

Ivan Belle: Sadjarstvo. Učiteljska tiskarna. Ljubljana, 1923.

Platon: Sokratov zagovor. Preložil in uvod napisal A. Sovrè. Mohorjeva knjižnica 2. Prevalje, 1923.

Knjige Družbe sv. Mohorja za l. 1924:

1. **Koledar** za l. 1924. (Iz vsebine: A. Prepeluh, O državi. — F. Dolenc, O Krekovem značaju. — Breclj, Domača lekarna. — Šarabon, Svetovni politični dogodki. — Pitamic, Sorazmerna ali proporcionalna volitev. — Leposlovje: Fr. Milčinski, Pot v usodo. — J. Lovrenčič, pesmi.)

2. **K. Ozvald: Za vsak dan.** I.

3. **Jules Verne: Carski sel,** Slov. večernic 76. zv. Prevel dr. A. R.

4. **Dr. J. E. Zorè: Življenje svetnikov,** 4. zv. (Do 12. marca.)

T. Prpić: Plava gora, lirika. Izr. izdanje Narodne knjižnice. Zagreb, 1923.

Euripides: Bratski spor (Phoinissai). Preložil A. Sovrè. Izdala Nova založba v Ljubljani, 1923.

Roman Bendè: Pohojena greda. Zbirka pesmi. Samozaložba. Gornja Radgona, 1923.

A. G. Matoš: Pjesme. Naši pjesnici V. Narodna knjižnica. Zagreb, 1923.

Ivan Albrecht: Andrej Ternoue. Reliefna karikatura iz nemilosti. Splošna knjižnica zv. 10. Ljubljana, Zvezna tiskarna, 1923.

Dr. Fr. Veber: Problemi sodobne filozofije. Splošna knjižnica, 9. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1923. (Vsebina: Etika in problem svobodne volje. — Problem spoznavanja in zmote. — Problem umske in nagonke pameti. — Problem etične sankcije. — Eudaimonizem in utilitarizem. — Problem samoopazovanja. — Problem zavesti in nezavesti. — Subjektivnost in objektivnost imanentnost in transcendentnost. — Filozofija in problem svetovnega dualizma. — Načelne naloge sodobne filozofije.)

Almanach Sdružení výtvarných umělců moravských. Urednika Fr. Hoplíček in dr. O. Koblížka. Olomuč, 1923.

Edmond Rostand: Cyrano de Bergerac. Historična komedija v 5 dejanjih. Poslovenil O. Župančič. Ljubljana, 1923. Zal. Ig. pl. Kleinmayr & F. Bamberg.

Dr. Lj. Pivko: Proti Avstriji. Carzano. I. knj. Seme. Zal. klub dobrovoljcev v Mariboru, 1924.

Bankarstvo, jugosl. privredna revija je začela izhajati zač. l. 1924 v Zagrebu pod uredništvom Lj. St. Kosiera, dr. Kr. Bega, Konst. Čutukovića, St. Deželića, N. Stanarevića.

Etika. Prvi poizkus eksaktne logike nagonke pameti. Napisal dr. France Veber, prof. filozofije na univerzi v Ljubljani. Založila Učiteljska tiskarna. Strani 625. Publikacije »Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani«. Filozofska sekcija št. 2.

Vsebina: Kritičen pretres tradicijskih in modernih etičnih sistemov: O predmetu etike, etični individualizem in kriticizem; kritika Kantove in novokantovske etike; empirično konstruktivni etični sistemi; kratek obris in kritika najvažnejših ostalih struj tradicijske in sodobne etike. Psihološki temelji etičnega udejstvovanja: O nekaterih načelnih ugovorih proti možnosti znanstvene etike; o etični sankciji — etika in psihologija; splošna karakteristika vrednostnega čustvovanja in stremljenja; o prisvojenih objektih vrednostnega čustvovanja; egoizem in altruizem; psihološki pojem vrednosti; prehod od psihološkega do apsihološkega pojmovanja vrednosti; o prisvojenih objektih vrednostnega stremljenja; psihološko in apsihološko pojmovanje dolžnosti. Etika — logika nagonkega razuma: Prehod od psihološke do logične pravilnosti ali nepravilnosti čustvovanja in stremljenja; načelni teoretični temelji logike umskega in logike nagonkega razuma; aksijski nagonke logike. Končne misli: Empirični postulati; empirična verifikacija logike in logične verifikacije logike in logična verifikacija empirične vesti; končna definicija etičnega ali moralnega udejstvovanja; zadnji smoter človeškega življenja; etika in metafizika.

Popravi! V uvodnih besedah k Šmonci beri koncem drugega odstavka: ker ne ljubiš, sem ti rekel hudič... (namesto: ker me ljubiš...).